

ALEX. PUSJKIN. DERZJAVIN. ZJUKOVSKI. LERMONTOV. POLEZJAJEV. </a

KOLTSOV. GRIBOJEDOV. GOGOL. BJELINSKI.

RYSKA SKALDEPORTRÄTT

KULTUR- OCH LITTERATURHISTORISKA BILDER FRÅN RYSSLAND

AF

ALFRED JENSEN.

-----------*MED 9 PORTRÄTT.* ----------- STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1898.

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken av **Alfred Jensen** (1859-1921), som tillhör University of Minnesota Libraries, har scannats i februari 2012 av Google Books. Den anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i november 2014 av Bert H.

FÖRORD.

Genom en mängd öfversättningar, dels direkt från originalspråket, dels medelbart från andra språk, har den ryska skönlitteraturen under de senaste årtiondena blifvit mycket uppmärksammad och beundrad äfven i vårt land. Men trots den kännedom, som den svenska publiken därigenom vunnit om de store romanförfattarnes litterära verksamhet, har litteraturvännen dock fått föga föreställning om deras verkliga betydelse i den ryska kulturhistorien och ännu mindre om det intressanta utvecklingsskede, hvaraf Dostojevski, Turgenjev och Tolstoj varit naturliga produkter, och som representeras af namnen Pusjkin—Lermontov—Gogol—Bjelinski.

Denna bok — en frukt af längre tids studier af rysk skönlitteratur — är afsedd att sprida något ljus öfver detta händelse- och lärorika tidehvarf och visa gången af den ryska vitterhetens utbildning. Den gör ingalunda anspråk på att vara en fackmässig litteraturhistoria, utan vänder sig till den stora allmänheten med karakteristiska bilder, som kunna påräkna allmänt intresse, på samma gång som den dock genom tillgodogörande af den ryska litteraturforskningens resultat kantjäna såsom ledtråd och uppslagsbok för dem, som vilja närmare fördjupa sig i ämnet.

Så mycket som möjligt har författaren låtit de ryska personligheterna tala själfva genom sina egna handlingar och ord. Det tvifvelaktiga värdet af rent »ästetiska» undersökningar har förf. lämnat å sido för att lägga hufvudvikten på karakteristiska smådrag, som kunna belysa den ryska kulturen från olika sidor — miniatyrbilder som stundom kanske säga mer än långa afhandlingar. På grund af arbetets populära art hafva hänvisningar till de ryska källorna inskränkts till ett minimum; vare det här nog sagdt, att uppgifterna stödja sig på författarnes egna skrifter samt på det ganska rika material, som gömmes i den ryska tidskriftslitteraturen.

Hvarje konkret, objektiv kunskap om vårt mäktiga grannland i öster tjänar ett stort syfte: att skingra okunnighetens mörker och fördomarnas töcken. I detta afseende kan det ej skrifvas nog mycket om det moderna Ryssland. Äfvenledes har förf. lagt sig vinn om att framdraga de knappa fakta, hvarigenom den ryska vitterheten kommit i beröring med den svenska eller tvärtom — beröringspunkter, som dock äro försvinnande få i jämförelse med de politisk-diplomatiska relationerna. Men framför allt har det legat mig om hjärtat att i de ryska skalderna teckna människor och medmänniskor, som kämpat och sträfvat, älskat och svärmat, lidit och felat, såsom vi själfva.Begränsandet af denna boks omfång har gjort, att de i Sverige mest bekanta författarne (Turgenjev m. fl.) först i de sista kapitlen framträda på den litterära skådebanan. Framdeles hoppas förf. att såsom en fortsättning af detta arbete kunna lämna en liknande skildring af de senaste årtiondenas litterära Ryssland.

Wien sept. 1898.

A-d J.

FÖRSTA KAPITLET. Ryska poesien i förra århundradet.

Den ryska bildningens ofosterländska grund. — Peter den stores brutala reformifver och utländska inflytelser på den ryska skönlitteraturen. — Kantemir, den förste konstpoeten. — Lomonosov, den moderna litteraturens grundare. — Den franska smakriktningens höjdpunkt under Katarina II och Derzjavin.

“All bildning står på utländsk grund till slutet; blott barbarit var en gång fosterländskt.“

På intet europeiskt land torde denna tegnérska sats kunna bättre tillämpas än på Ryssland, hvilket senare än andra politiska stormakter framträdde såsom ett modernt kulturelt statsväsen. Ett enhetligt historiskt Ryssland existerade ju ännu icke under medeltiden, och då det moskovska tsardömet började indragas i det europeiska statssystemet, hade Sverige redan hunnit spela ut sin roll såsom stormakt i vår världsdel.

Detta viktiga sakförhållande förklarar och ursäktar till god del företeelserna i det moderna Ryssland. Det är ju också självklart, att en romanlitteratur, som under de senare årtiondena ådragit sig hela den bildadevärldens uppmärksamhet och beundran, måste hafva haft en litterärt upparbetad jordmån, som kunde möjliggöra den rika blomningen och skörden, och en sådan period af sånad och grodd vardt detta århundrades förra hälft. Turgenjev, Dostojevski och Tolstoj kunna knappast tänkas, mycket mindre förstås utan en Pusjkin och Gogol, och dessa åter äro andliga produkter af ett tyst, sökande bildningsarbete, som sträcker sina rötter dels i den ryska folkkarakteren själf och dess naturpoesi, dels i en af utlandet lånad kultur ända från 1500-talet, då *Ivan Grozny* (»den gruflige») trädde i närmare förbindelse med västerlandet.

Svårigheten för Ryssland att tidigt skapa en självständig litteratur låg, oafsedt dess sena framträdande i historien, i dess politiska och kyrkliga isolering från västerlandet. Från de stora kulturhärdarna var det skildt genom det ännu i sextonde århundradet mäktiga Polen, hvars katolska kyrka och politiska antagonism mot moskoviterna

länge gjorde detta konungarike till Europas bålverk mot de då ännu barbariska och af mongolväldet förlamade storryssarne. Den rysk-ortodoxa kyrkan, som trots all prålande, byzantinsk helgondyrkan stod totalt främmande för konsten, var minst af alla statskyrkor benägen att främja reformsträfvanden och en verklig folkbildning. Och i den mån Ryssland samlade sig till en nationell statsenhet, i samma mån koncentrerade sig också den världsliga makten i den »själfhärskande» tsarens hand, men folket utestängdes från allt självständigt odlingsarbete.Då *Peter den store* med sin energiska genialitet påtvang Ryssland ett slags civilisation, hvarför den stora massan ännu ej på långt när var mogen, utgick han uteslutande från politiska och praktiska utilitetssynpunkter, och upptagen af krigs- och byggnadsplaner, stod han personligen den sköna litteraturen alldeles fjärran. På det kyrkliga området hade han till medhjälpare en upplyst prelat, ärkebiskopen *Feofan Prokopovitj*, men på det rent vetenskapliga var det alltför klent beställdt med inhemska krafter, och för att åtminstone till namnet skapa en rysk akademi importerade han från Tyskland de framstående filosoferna Leibnitz och Wolf. Men om det å ena sidan är sant, att Peter den store genom sin rastlösa företagsamhet och klara blick flyttade Ryssland ett jättesteg fram på den yttre civilisationens bana och godtgjorde mycket af föregående århundradens frivilliga och ofrivilliga underlåtenhetssynder, kan man å andra sidan ej annat än gifva den ryske historikern Veselovski rätt, då denne i sitt arbete »Västerländska inflytanden i den nyare ryska litteraturen» påpekar, hurusom Peter I i mångt och mycket gick till onaturlig öfverdrift i motsatt riktning, våldförde sig mot det ryska språket och mot nedärfda slaviska sedvänjor af harmlös art samt därigenom mot sig och sitt verk uppkallade en reaktion, som hindrade utvecklingens naturliga gång. Följden vardt en kulturkamp, en ständig slitning mellan väster- och österländska intressen, som fortgått från Peter den store ochKatarina II ända in i våra dagar — en för det moderna Ryssland karakteristisk dualism, som förkroppsligade sig redan i den moderna ryska litteraturens skapare, skalden *Lomonosov*, »den ryska litteraturens Peter den store», såsom han kallats af litteraturkritikern Bjelinski.

Men innan vi dröja vid Lomonosovs intressanta personlighet, må en poet nämnas, som lade grunden till den ryska psevdoklassiciteten och kan betecknas som Rysslands förste konstnärlige skald, furst *Antioch Dmitrijevitj Kantemir* (1708—1744).

Den litteratur, som på 1600-talet funnits i Ryssland, hade varit medeltida, d. v. s. företrädesvis andlig och krönikeartad, och det var först under Peter den store som den profana litteraturen begynte gro. Men under Peters oroliga jäsningsperiod hann denna gröda ej ens gå i knopp, och det vardt till på köpet en utländing förbehållet att plantera den västerländska konstdikten i rysk jordmån.

Furst Kantemir var nämligen född i Konstantinopel af en rik hospodarätt från Moldau (en del af det nuvarande Rumänien), och i fråga om exotiskt ursprung står han ingalunda ensam i den ryska kulturhistorien: Derzjavin, Karamzin och Turgenjev voro af tartarisk härkomst; Zjukovskis moder var turkinna; Pusjkin härstammade på mödernet från — negrer och hade äfven en smula svenskt-baltiskt blod i ådrorna; Gribojedovs förfäder voro från Polen; Lermontovs stamträd skjuter sina rötter i de skotska högländerna; namnet Vonwizin pekar ju direkt på Tyskland; familjenTolstoj har till stamfader en tysk vid namn Dick (»*tolstoj*» betyder just tjock), och Gogol, den moderna romanens fulländare, var lillryss, d. v. s. tillhörde en språkligt och kulturelt fullt själfständig folkstam, hvars existensberättigande den storryska staten konsekvent undertryckt.

Kantemirs fader hade efter kapitulationen vid Prut (1711) ingått i rysk tjänst och följde i Peter den stores svit till Persien (1722), då äfven den fjortonårige Antioch fick vara med. Enligt faderns vilja skulle tsaren få bestämma, hvilken af sönerna den stora förmögenheten skulle tillfalla, och den äldste sonen Konstantin insattes till universalarfvinge af furst Golitsin, Peter II:s inflytelserika geheimeråd och fiende till det reformvänliga Ostermannska partiet, till hvilket Antioch slutit sig. Men efter Golitsins fall fick Kantemir en del af den stora förmögenheten, vardt legationssekreterare i London och sändebud i Paris, där han dog vid blott 36 års ålder.

Denna diplomatiska vistelse i västern vardt den tillfällighet, som införde den *franska smakriktningen* i ryska litteraturen. Den bildade diplomaten öfversatte nämligen Montesquieu's »Lettres Persanes» och diktade några satirer med Horatius, Juvenalis och Boileau såsom förebilder. Dessa nio satirer voro mycket tunga och grofva i

formen, och som författaren vid alexandrinernas svarfvande bara räknade de tretton stafvelserna, utan att också väga dem, kunde det ej bli tal om rytmiskt välljud. Emellertid hade dessakonstdikter för Ryssland nyhetens friska behag, och deras innehåll vittnar fördelaktigt om en frimodig uppfattning, eljes allt för sällsynt i tidehvarfvets servila ode-diktning. I den första satiren (1729), »*Mot bildningens smädare*», framställas olika typer af det gammalryska partiet, dem författaren ironiskt låter ur både andlig och världslig synpunkt hålla straffpredikningar öfver den onyttiga och skadliga lärdomen. Dikten slutar med ett dräpande utfall mot hyckleri, dumhet och okunnighet.

Ett enda prof kan vara nog:

Om du vill biskop bli, du sidenkläder tage! Och skägget växa må ned mot din feta mage! En sammetskappa kring din skuldra bindas må och kostbart pärleband med gyllne kors därpå! När så med biskopsstaf du i din praktvagn skrider och med din vänstra hand välsignelse kringsprider, skall en och hvar i dig den trogne herden se. — — — — — — — — — — — — — — — Vill du bli domare, så köp ett krusigt hår, och så i statsperuk för världen fram du går! Se mörk och hotfull ut, om tomma händer räckas, och låt af tårar ej till nåd ditt hjärta väckas! Och får du protokoll, så sof med rolig min! Dröm ljufva drömmar då och snarka som ett svin!

Huru konstlad den fransk-akademiska smakriktningen än var, måste den dock gifvetvis hafva ett oskattbart värde för det dåtida, råa Ryssland genom att forma språket, förfina smaken och vidga den andliga synkretsen. Men dess betydelse är dock merlitteratur- än kulturhistorisk, enär den ju saknade allt rotfäste i den ryska jordmånen, och — liksom sjuttonhundratalets poesi i allmänhet — hade denna konstlade diktning det stora fel att vara skrifven för hofvet och icke för folket, så att den blef ganska vindflöjelaktig, allt eftersom de politiska vindarna blåste på allra högsta ort. Då vid det nittonde århundradets inbrott först den tyska romantiken och sedan byronismen alstrade en nationell slavisk romantik, dunstade denna psevdoklassicitet spårlöst bort utan att hafva gjort djupare insats i det ryska själslifvet.

Huru mycket ryssarne än i alla tider kännt sig dragna till Frankrike, hvars språk, moder, vanor och ovanor de så nitiskt imiterat, hafva de dock i grund och botten vida större frändskap med de reflekterande och drömmande tyskarne, mot hvilka de visat slavens instinktiva antipati, och den ryska poesiens egentlige fader var ej den franskt bildade Kantemir, utan den på germansk grund utbildade Lomonosov, en drastisk representant för detta brutala, brådmognande kulturskede.

Michail Vasiljevitj Lomonosov föddes år 1711 på en ö vid Cholmogori i guvernementet Archangelsk. Redan såsom barn fick han tillfälle att lära känna sitt land och dess natur under faderns fiskerifärder, som utsträcktes ända till Solovetski-klostret och halfön Kola. Modern lärde honom läsa, och genom Polotskis öfversättning af Psaltaren vaknade hans intresse för poesi. Men en styfmoder gjorde hans vistelse i hemmetolidlig, och den omedelbara beröringen med hafvet torde väl ock hafva bidragit att nära den oroliga vandringslust, som är ryssen egen. Hans lärare, en bonde vid namn Sjubin, gaf honom tre rubel som resekassa, och så begaf ynglingen sig 1731 med en karavan fiskare till Moskva, där han genom en lycklig slump i skepnad af en välvillig munk vardt upptagen i ett teologiskt seminarium och fick en gynnare i den ofvannämnde Feofan Prokopovitj. Den reslige »babianen och bängeln» utskrattades i början af sina yngre, men i vetande längre komna kamrater; han förstod dock att snart sätta sig i respekt och förkofrade sig i bokvett, ehuru han hade att kämpa mot det bittraste armod: han hade under skoltiden blott tre kopek om dagen — en kopek för föda(!), en för skodon, papper m. m. samt en kopek för *kvas* (dryck), men för resten »frestelser på alla håll och kanter», såsom en af Lomonosovs biografer uttrycker sig.

Just som han skulle vigas för det andliga kallet, blef han jämte elfva kamrater, på uppfordran af Vetenskapsakademiens president baron Korff, skickad till det akademiska gymnasiet i Petersburg och sedan med två andra stipendiater till Tyskland för att i Marburg och Freiberg studera fysik och mineralogi — exakta, praktiska vetenskaper, som århundradet särskildt omhuldade och hvaraf Ryssland hade behof. De tre ryska studenterna fattade lika stort behag i det tyska studentlifvet som deras kolleger nu för tiden, och Lomonosovs båda kamrater måtte nästanuteslutande ha studerat dåtida kneiper, eftersom någon rapport aldrig afhördes om

deras vetenskapliga forskningar.

Äfven Lomonosov, fiskaresonen från Ishafvet, utbildade i Tyskland en naturlig böjelse för att dricka, som beredt så många ryska skriftställares ofärd. Denna olyckliga passion lämnade honom aldrig sedan, men hans ovanligt starka kroppskonstitution och hans kärlek till vetenskap och poesi räddade honom från undergång. År 1739 insände han till ryska akademien — icke en naturvetenskaplig uppsats, utan ett ode om »Intagandet af Chotim» (en historisk tilldragelse af år 1665), som skulle förhärliga kejsarinnan Anna och till förebild hade dels Boileau’s »Sur la prise de Namur», dels J. B. Rousseau’s »Sur la bataille de Peterwaradin», dels Chr. Günthers femtio jamber om freden i Passarowitz.

I utlandet gifte Lomonosov sig 1740 med dottern till sin husvärd, en skräddare vid namn Zilch — kanske för att på detta sätt kvitta hyran, men hans ekonomiska läge blef ändå så dåligt, att han med skulder öfver öronen måste afvika från orten. Nära Düsseldorf råkade han ut för preussiska värfvare, som söpo honom full och förde honom såsom rekryt till fästningen Wesel. Därifrån lyckades han dock rymma till Holland och kom genom ryska beskickningens bistånd tillbaka till Petersburg.

Här mötte honom naturligtvis stora svårigheter — icke minst från akademiens sida. Denna lärdainstitution, som efter Peter den stores och Leibnitz’ plan öppnats den 29 december 1726 af Katarina I och skulle vara både akademi, universitet och gymnasium, räknade i början endast utländska medlemmar — af brist på inhemska krafter — så när som på två undantag: en viss Adadurov, hvars vetenskapliga förtjänster än i dag äro okända, samt den tituläre sekreteraren Tredjakovski, professor i »romersk och rysk vältalighet».

Vasilij Kirillovitj Tredjakovski (1703—1769) är en af dessa litteraturhistoriska företeelser, hvilka vunnit herostratisk ryktbarhet såsom skalder, men inom vetenskapen beredt sig en aktad plats. Utrustad med ovanlig energi och flit, vardt han den ryska psevdoklassicitetens förste teoretiker, skref en för sin tid god prosodik och hade den stora förtjänsten att hafva påvisat eller åtminstone anat folkspråkets och folkvisans betydelse för diktkonsten. Men såsom poet var han en »Hammarspik» och hörde till denna klass af misslyckade versmakare, som ständigt fika efter ett akademiskt pris, men knappt kunna förvärfva sig ens ett »mention honorable». Och olyckan var just att Tredjakovski i sin narraktiga fåfänga ville gälla icke blott för skald, utan därtill för Rysslands ypperste. På hexameter — ett versslag som ej lämpar sig för ryska språket — roade han sig med att förfuska Fénélon’s »Les aventures de Télémaque», och hans skrifverier blefvo så förlöjligade af hans egen samtid, att Katarina II vid tillställningarna i Eremitaget såsom straff vidpantlekar eller för annan förseelse skämtsamt befallde att den brottslige skulle dricka ett glas — vatten och läsa en sida ur »Télémaque». Men var brottet svårare, måste den skyldige till och med lära sig några verser utantill!

Mot en sådan motståndare hade Lomonosov tämligen lätt att reda sig; men vida värre voro hans duster med Akademiens tyska ledamöter, särskildt den öfvermodige presidenten Schumacher, en ganska obildad bråkmakare som delvis undanhållit Lomonosov hans resestipendium. Först sedan Lomonosov författat ett ode öfver slaget vid Willmanstrand, bekvämade han sig till att göra Akademiens president sin uppvaktning, blef universitetsadjunkt och fick först nu lägenhet att från Tyskland hämta hustru och barn, som där kvarlämnats i största fattigdom.

Efter ett glänsande utlåtande af professor Euler i Berlin kunde Akademien ej längre vägra honom professuren i kemi, men tvedräkten mellan honom och Akademiens utländingar upphörde därför ingalunda. Lomonosov gick i sin nationella sträfvan till hänsynslösa öfverdrifter och öfverflyttade sitt hat mot den ryska främlingsmanien äfven på sådana män, som voro honom fullt jämställda, kanske öfverlägsna i bildning. Särskildt var det honom en nagel i ögat, att de framstående forskarne Miller och Göttinger-snillet *Aug. Ludw. Schlözer* (den förste kritiske »Nestor»-tolkaren) vågade härleda de ryska varjagerna från Sverige och »därigenom nedsätta den slaviska stammensanseende». I denna okritiska chauvinism, som äfven i andra slaviska litteraturer, särskildt den tjechiska, burit så sällsamma frukter, öfverensstämde Lomonosov med Tredjakovski och gjorde sig i sin komparativa språkforskningsmetod skyldig till samma kolossalt naiva misstag som t. ex. Rudbeck under den svenska »storhetstiden» — hos båda förestafvade af en brinnande fosterlandskärlek och fantasirika storhetsgriller. Så t.

ex. vore *kelt* kommet af det slaviska *zjelt (gul)*; *dansk* af *den (dag), ryss* af det slaviska *Rügen*, och det betydelsefulla ordet *varjag* vore kantänka härledt af ett ryskt verb *varjatj, idka gårdfarihandel!*

Då Schlözer fick några månaders permission för att resa till Tyskland, grämde sig Lomonosov grufligt att den hatade tysken ej fått respass för alltid och tvekade i sin brutala hänsynslöshet ej att tillgripa sådana stygga nödlögner som t. ex. den att Schlözers ryska arkivforskningar endast vore en täckmantel för att snoka reda på statshemligheter. En gång uppträdde Lomonosov drucken inför Akademiska konsistoriet, räckte lång näsa åt de lärda herrarne och öfveröste dem med skymford, som ej kunde upptagas i protokollet. Han sattes i arrest för återstoden af året, och det var på allvar tal om, att den hetsige och ohyfsade professorn borde straffas med knut. Med hänsyn till de lärda förtjänsterna slapp han dock undan med att göra offentlig afbön och gå förlustig halfva lönen.

Uttröttad af personliga fejder, ett oordentligt lefnadssätt och ett ansträngande forskningsarbete, dogår 1765 denna egendomliga, äktryska produkt af Peter den stores brutala kulturperiod, en sällsam blandning af germansk grundlighet i den vetenskapliga metoden och känslosam slavisk förblindelse och självföfverskattning — en dualism som sedan gått igen i det nittonde århundradets slavofiler i Moskva med Katkov såsom den sista typiska representanten, och från hvilken hvarken Dostojevski eller Lev Tolstoj fritagits.

Men Lomonosovs karakterslyten, som voro det ryska tidehvarfvets, träda i bakgrunden för hans ovanliga förtjänster, särskildt på naturvetenskapens fält. Lomonosov uppställde självständiga teorier om norrskenet och elektriciteten; han upptäckte stenkolens och bernstenens vegetabiliska ursprung; vid en Venus-passage 1761 konstaterade han planetens atmosfär o. s. v. Icke mindre verksam var han på det socialekonomiska området: han ville förbättra hygienen (t. ex. genom successiv öfvergång från fasta till köttdiet och tvärtom), och han föreslog, att alltför unga män och kvinnor borde förbjudas att gå i kloster — sunda, praktiska reformförslag, som än i dag stranda mot kyrkans oförbätterliga motstånd och i alla tider ansetts kätterska i det heliga Ryssland. Då Lomonosovs vän och fysikaliske medhjälpare vid ett experiment dödats af en elektrisk urladdning, voro prästerna naturligtvis ej sena att däri se en välförtjänt straffdom af den rättvisa försynen.

Arten af Lomonosovs »lyriska» reflexionspoesi kännetecknas tillräckligt däraf att hans första poemhandlar om *glaset*, hvars gagneliga egenskaper prisas, och att han börjar rimflätningen med det mer originella än vackra: *mineralov* (gen. plur. af ordet *mineral*) — *Sjuvalov*, den humane och fint bildade förste kanslern vid Moskvas universitet. Mot innehållet i Lomonosovs oden kan ej heller den anmärkning undertryckas, att tonen var svulstig och bombastisk; men så kunde det ju icke vara mycket bevändt med känslans uppriktighet, då dessa underdåniga panegyriker adresserades till icke mindre än fyra ryska regenter, representerande olika politiska regimer. Författaren drar ej ens i betänkande att låta självfva Gud Fader säga om kejsarinnan Elisabet: »Se på Peter den stores dotter! Henne har jag sändt till världen såsom ett föredöme för alla. Hon är tapperheten, mildheten, rättfärdigheten och tron. I hennes person har jag framställt mig själf och gjort henne till ett nytt tecken. Akter noga på hvad Peter, Hon och jag befalla!» Med hänsyn till kejsarinnan Elisabets privata personlighet såsom föredöme för sedlig vandel verkar detta servila smicker dubbelt äckligt.

Med rätta anmärker också professor C. W. SmithRussisk Literaturhistorie, udgivet af S. B. Thridge, Köpenhamn 1882. — I detta inledande kapitel har författaren flerstädes begagnat sig af detta grundliga verk., att han framför alla dessa högtrafvande fraser sätter en liten dikt, som Lomonosov skref, då han en gång i vetenskapligt intresse företagit en gagnlös ochförödmjukande resa till Peterhof. Anblicken af en gräshoppa gaf honom nämligen anledning att besjunga det lilla djuret, som i det friska gräset, närdt af dagg, är lyckligare än människan: det springer fritt omkring och sjunger sorglöst utan att behöfva bedja om något.

Men Lomonosovs beståndande litterära betydelse ligger i det formella: han var Rysslands förste prosaist, skref en grammatik och skapade ett modernt litteraturspråk. Då han i sin första föreläsning redogjorde för den vetenskapliga metoden och experimentets betydelse i naturvetenskapen, började han med följande enkla, sublima loftal öfver naturen:

»Att betrakta naturens öfversvallande rikedom, när hon i den inträdande sommarens sköna dagar täcker fält, skogar och trädgårdar med den ljufliga grönskan och pryder dem med otaliga slag af blommor; när de klara böljorna med stilla sorl ila mot hafvet, och när den med gröda fyllda jorden än värmes af solens strålar, än svalkas af regnets och daggens välgörande vätska; att höra bladens sakta sus och lyssna till fåglarnes sång — det är en underbart hänförande njutning för anden. Att bida skördar af åker och trädgård, som man sått och planterat i sitt anletes svett, att betrakta de böljande gula axen och de af frukt nedtyngda grenarna — det är en glädje och ett hopp som bringar allt utståndet arbete och besvär i glömska. Att med fulla händer samla den välsignade skörden och de mogna frukterna samt att fylla sinalador och visthus — det är en vällust, är den trygga känslan af ett uppfylldt hopp. Men det högsta goda af allt är den hjärte- och själslyftande tanken på den skapares obegripliga storhet och outgrundliga visdom, som visat oss detta underbara skådespel af så olika skapade ting, hvilka äro sammansatta till glädje och gagn för oss. Dessä äro människosläktets sanna lycksaligheter och förmåner, som redan de äldsta tider berömma sig af, som hafva tillfredsställt de äldsta invånare och som kanske äfven nu njutas af några, de där föra ett oskyldigt och fläckfritt lefverne. Men huru saliga, eftersträfvansvärda, välgörande och heliga dessa tankar och känslor än äro, kunna de dock förädlas i olika högre grad genom kännedomen om de tings egenskaper och orsaker, hvaraf dessa lycksaligheter och förmåner bestämmas. Den som tagit isär ett urverk och sett delarnas vackra form, deras passande sammansättning, deras inbördes förbindelse och själfva rörelsens orsak — huru mycket mer skall ej han glädja sig öfver deras skönhet, säkrare känna deras regelbundna rörelse och med större trygghet förlita sig på den tid, uret visar, än den som endast ser på urverkets yttre skepnad utan att känna dess inre byggnad! Så skall ock den, som känner egenskaperna och samverkan hos de smådelar, hvaraf de andliga tingen bestå, och som har utforskat organernas ordning och rörelsens lagar, betrakta naturen som en konstnärinna, hvilken verkar för hans öga utan att dölja sin konst; han skall se, huru hon om vårenåter upplifvar de af vinterkölden domnade träden, huru hon riktar sommaren med gröda och frukt och bereder säden för kommande tid; hur hon minskar och ökar dag och natt, hetta och köld, sätter vindarne i rörelse och kufvar dem, tänder blixten, förfärar de dödlige med åskan, styr vattnens lopp och leder öfriga underbara verksamheter. Huru mycket större glädje har icke denne betraktare än den, som blott ser på tingens yttre sida och i stället för själfva föremålen varseblifver endast deras skugga! Och den som därvid föreställer sig naturens allsmäktige byggmästare och herre och med upplyst och genomträngande blick skådar in i de mångfaldiga skapade tingens dolda inre, ser deras genom ömsesidigt förbund förenade och i harmonisk fördelning ordnade delar, dessa mysterier som äro dolda för andra och hvari skaparens outgrundliga visdom ter sig så mycket härligare, ju friare sammanfogningen är — han icke blott lyftes på andaktens lätta vingar mot himlen, utan känner också själf i viss mån gudomens väsen inom sig.»

Huru tarfliga och ömkliga förefalla icke gent emot denna religiösa naturfilosofi många, kanske flertalet af de servila akademiska krior, som från katedern upprabblats vid ryska professorsinstallationer i detta århundrade! Och den som i detta tidehvarf af ytlig halfbildning, obskurantism och sedeslös råhet vågade tala så fritt, tänka så högt och känna så djupt — honom varda för visso många synder förlåtna!

***

Då Katarina II genom en lyckligt utförd palatsrevolution 1762 satte kejsarkronan på sitt hufvud och i den ryska kulturhistorien invigde den franska smakens och den despotiska upplysningens tidehvarf, stod på vaktpost vid Vinterpalatset en soldat, som under den nya härskarinnan vardt sjuttonhundratalets mest kända poet i Ryssland: *Gavriil Romanovitj Derzjavin* (1743—1816). Men hans mer än lofligt långa retoriska oden, som af hans samtid prisades så högt, förefalla numera mycket onjutbara och hårdsmälta, helst som de kräfva historiska kommentarier för att nu för tiden kunna begripas.

Med den råe Lomonosov äger den smidige Derzjavin den likhet, att han, trots sin undersåtligt lojala och fjäskiga vördnad för det jordiska majestätet, dock bibehöll en viss brutal själfständighet, som ofta bragte honom i konflikt med omgifningen. Genom meriter under Bibikovs och Michelsons fälttåg mot den rebelliske kosacken Jemilian Pugatjev vid Volga fick han snabb militärisk befordran och inkallades i senaten. Men hans hetsiga lynne gjorde honom obekväm för kamraterna: såsom guvernör i Olonets kom han i delo med generalguvernören och måste

naturligtvis gifva vika, ehuru han hade rätten på sin sida, och då han förflyttades till Tambov, måste han äfven där rymma fältet. Men sedan blef han kabinettssekreterare hos kejsarinnan och slöt sin politiska bana såsom justitieminister under Alexander I, tills han snart föll för den nya, liberala regimen.DERZJAVIN.Hade Lomonosov delvis dukat under för det ryska dryckenskapsbegäret, bekajades Derzjavin af ett annat fel, spelpassionen. Denna sociala krankhet har smittat många ryska författare allt ifrån Pusjkin till Dostojevski och Nekrasov, och på Derzjavin skulle de ord kunna tillämpas, som Alexander I yttrat om fabeldiktaren *Krylov:* »Jag bryr mig inte om att han spelar bort sin förmögenhet; men det gör mig ondt att han förstör sin talang vid spelbordet.»

Då Derzjavins moder gifvit honom pengar för att köpa ett gods, spelade sonen bort dem. Summan upplånades af en kamrat, och godset köptes verkligen; men så pantsatte han det och tappade alla kontanterna på hasardspel. Då han kallades från Moskva till Petersburg för att tjänstgöra i Preobrazjenska gardet, måste han låna reskassa, men spelade bort den på vägen och hade till på köpet den oturen att få sina papper uppbrända på grund af karantänsbestämmelserna mot koleran (1770). Men i Petersburg vände bladet sig: genom förbindelse med en förnäm dam fick han goda relationer, vann på ett bräde 40,000 rubel vid gröna bordet, och efter den betan tycks lyckan varit honom huld.

Då Derzjavin 1815 fungerade såsom censor vid en examen i Tsarskoje Selos lyceum, fästes hans uppmärksamhet vid en elev, som läste upp en patriotisk originaldikt. Den åldrige hofpoeten blef så förtjust i denna poetiska talang, att han lade sina händer på ynglingens hufvud och i honom siade sin värdigeefterföljare på Parnassen. Och denna profetia öfverträffades af verkligheten, ty gossen hette — *Alexander Pusjkin*.

Pusjkin har själf beskrifvit Derzjavin sålunda: »Han såg mycket gammal ut. Han var klädd i uniform och hade sammetsskor. Vår examen tröttade honom synbart, ty han satt och lutade hufvudet mot handen; utseendet var själlöst, ögonen matta och läppen slappt hängande. Han var mycket lik det porträtt, där han är framställd i nattrock och tofflor. Så satt han i dvala hela tiden, tills turen kom till ämnet: rysk litteratur. Då kvicknade han till, ögonen glänste, och hans ansiktsuttryck förändrades helt och hållet. Naturligtvis var det endast hans egna verser som upplästes.»

Denna föga smickrande bild af den gängse smakriktningens yppersta representant leder tanken till ett ställe i »Eugen Onegin» (VIII:38), där Pusjkin jämför sin rimsmidande hjälte med

»— — den skald, som satt och skref vid sin kamin, men därvid blef besatt och eldfängd så helvetiskt, att hans koncept — Gud nåde oss! — plus tofflor stodo snart i bloss.»

Med denne franske efterklangspoet nedsteg i grafven ett i yttre mening »gyllene» tidehvarf, hvars tongifvande härskarinna *Katarina II* redan tjugu år förut försvunnit från den politiska teatern. Hos dennakrönta samtida till Gustaf III saknades icke genialitet, men ännu mindre ett ytligt, bländande effektsökeri, som icke motsvarades af en kulturell kärna och som var full af oförsonliga motsatser. Under det att denna kejsarinna polemiserade i tidningar med sina undersåtar och korresponderade med de franska encyklopedisterna, var hon, trots allt litterärt intresse och praktiskt reformsträfvande, den sista att svärma för en folkbildning på bred, nationell grundval. »Om folket — yttrade hon en gång åt en af sina hofmän — vet lika mycket som jag och ni, maréchal, skall det ej längre vilja lyda oss.» Och äfven därutinnan torde den skarpsinniga kvinnan icke hafva bedragit sig.

På hennes sons, Pavel I:s korta, militärstrama despoti följde en period af social lättnad och politisk liberalism under förra delen af Alexander I:s regering. Den intima litterära beröringen med Frankrike öfverflyttade nya odlingsfrön till Ryssland, och det stora befrielsekriget mot Napoleon, då den ryska nationen kände sitt hjärta klappa inom det moskovska Kremls murar, vardt en ny väckelse. Härpå kom ett reaktionärt bakslag under påverkan af den s. k. Heliga Alliansen, och resultatet vardt ett politiskt missnöje, som icke blef utan positiva litterära yttringar. Men detta missnöje saknade då, liksom än i dag, rotfäste hos det egentliga folket, och den bildning, som på Ryssland inympades af hemvändande officerare och franska emigranter, var för ytlig för att icke hela systemet skulle blifva ihåligt och maskstunget.Den tyska romantiken gjorde genom Zjukovskis tolkningar en

stor insats i det nya århundradets ryska poesi. Men det var icke från Herders, Goethes och Kants land som förlossningen kom, utan från England genom lord Byrons märkliga uppenbarelse och suggestiva inflytande på de slaviska litteraturerna. Fylld af det franska arfvets förnäma pessimism, tog sången med byronsk hänförelse sin tillflykt till naturen, hjärtat och fosterlandet. Den vardt nationell och äkta lyrisk, men på samma gång aristokratisk och regellös. Under sådana auspicier mognade det ryska skaldesnillet *Alexander Pusjkin*.

ANDRA KAPITLET. Alexander Pusjkins ungdom och den tyska romantiken.

Pusjkins anor och föräldrahem. — »Peter den stores neger.» — Den dåtida uppfostran i hemmet och skolan. — Ett ryskt »fosforist»-förbund. — »Den ryska vitterhetens Columbus.» — Bürgers »Lenore» i den slaviska litteraturen. — En blind poet. — En rysk romantiker i Sverige. — Den ryska operan »Ruslan och Ljudmila».

Den Pusjkinska adelsätten är historiskt känd redan från Ivan den grufliges tid. En af skaldens förfader, bojaren Grigori Gavrilovitj Pusjkin, hade under tsar Alexei varit sändebud i Paris och ståthållare i Nizjny Novgorod († 1656). Äfven på det litterära området var namnet Pusjkin ej obekant och särskildt nämnes skaldens farbror Vasili Lvovitj såsom vitterlekare. Han var epikureisk epigrammatiker och författade en satir »Den farliga grannen», hvari det sedermera beryktade slagordet *slavofil* först fick insteg i litteraturen.

Dennes fader, d. v. s. Alexander Pusjkins farfar, artillerimajoren Lvov Sergejevitj Pusjkin, hade häktatsvid 1762 års revolution och blef visserligen efter två års förlopp satt på fri fot, men användes ej mer i statstjänst. Han drog sig då tillbaka till sitt gods Boldino, där han befallde öfver 3,000 »själar» och två hustrur. Sin första fru pinade han bokstafligt till döds på blotta misstanken att hon underhöll en förbindelse med »monsieur», husets franske informator. Äfven i det senare giftet var han lika brutal och tvang sin maka att följa med på en bjudning i grannskapet: under vägen föddes den äldre sonen *Vasili* den 27 april 1770.

Vasili inträdde som officer i Jekaterinska gardet och hade ärft sin faders lättsinniga egenskaper. Ehuru nygift, öfvergaf han 1802 sin maka, for till utlandet — naturligtvis till Paris! — och återkom med kännedom om bouillon consommé, bouts-rimés och jeux d'ésprit. Han påstod sig ock vara väl bevandrad i den klassiska litteraturen, ty i ett poem säger han om sig själf:

»Virgilius och Homer, Sokrat och Evripid, Horatius, Juvenal, Sallustius, Thukydid jag blef förtrogen med».

Men delade han med den dåtida adeln en narraktig benägenhet att förgylla sin s. k. bildning med latinska glosor, delade han ock dess obenägenhet att hushålla med pengar och förvalta egendomen förnuftigt. På såväl denne som på den yngre brodern (Pusjkins far) passar den beskrifning, som skalden i »Eugen Onegin» (I:3, 7 och flerestädes) lämnar på hjältens föräldrahem:man fick lefva på skuld och göra nya inteckningar i det vanskötta godset! Af ett bref, som Alexander Pusjkin 1825 skref till sin farbror, framgår att denne var skyldig 200 rubel åt sin icke mindre slarfvige brorson, då denne ännu gick i skolan. När fransmännen anno 12 hotade Moskva, flydde Vasili hals öfver hufvud ända till Nizjny — utan päls i vinterkylan — och förlorade vid stadens plundring allt »utom hustru och barn». Han återvände först 1815, lefde indraget af nödvändighetens dygd, bekajades af podager och dog med sin Béranger i handen.

Vasilis yngre broder *Sergej* Lvovitj Pusjkin hade ock en rätt stor, om ock ytlig beläsenhet och såg i sitt hus litterära emigranter, däribland grefve Xavier de Maistre, författaren af »Voyage autour de ma chambre». Sergej var för resten snarare snål och stod under toffeln. En rätt god, men häftig natur, var han känd för sin kvicka tunga. Då en polsk dam frågade, om det var sant, att »ryssarne äro människoätare och äta björnar», svarade han fyndigt: »Non, madame, nous *mangeons de la vache* (= slita ondt) comme vous». Och då han en annan gång åtspordes om skillnaden mellan solen och honom själf, svarade han: » C'est qu'on ne saurait fixer l'un et l'autre sans faire un grimage». Äfven på hans själfsvåldiga vanor anföras flere prof. En gång begagnade han sin

officersvärja som eldgaffel och uppträdde sedan med den i tjänsten. Då kejsar Pavel vid en slottsbal förundrade sig öfver att den glade kavaljeren ejdansade och fick veta att orsaken låg i brist på handskar, gaf han honom sina egna, tog honom under armen och bjöd för hans räkning upp en dam.

År 1798 tog han afsked från Michailovska regementet och slog sig ned på landet. Egendomen, som smält ihop till blott 200 »själars» värde, d. v. s. förfogade öfver en så stor arbetsstyrka lifegna torpare, brydde han sig ej om och hade knappt en aning om rationelt jordbruk. Ett ögonvittne har skildrat, huru det såg ut på denna herregård: ett rum hade antik möblering, ett annat rottingstolar och ett tredje tomma väggar. Betjäningen — naturligtvis talrik — var trasig och ovanligt osnygg; åkdonen voro defekta och hästarna utslitna. Där fattades allt, som hör till ett ordnadt hushåll, allt ifrån pengar till nödvändigaste bordsservis. En inspektor efterskrefs och kom, men han blef så förfärad öfver gårdens och böndernas ruskiga utseende, att han genast vände om.

Med sin hustru *Nadezjda Osipovna*, en njutningslysten, sträng dam († 1836), hade han många barn, af hvilka flere dock dogo i späd ålder. De öfriga voro: dottern Olga, född 1797 och gift 1828 med en Pavlistjev, samt sönerna *Alexander*, född den 26 maj 1799, och *Lev*, sedermera löjtnant.

Den ryska litteratur, som uppvuxit om denne äldre son, hvilken föddes samma år som Mickiewicz (enligtnya stilen) och Heine, fyller ett litet bibliotek för sig. Den Pusjkin-katalog (»*ukazatel*»), som trycktes 1886, omnämner ej mindre än fem tusen skrifter, däribland dockmånga värdelösa tidningsartiklar. Den förnämsta ryska källan är *P. V. Annenkov*, som 1854—57 redigerade den första kritiska Pusjkin-upplagan och samlade mycket biografiskt material, hvilket ytterligare bearbetats af Bartenev, Stojunin, Tjernysjevski, Grigorjev, Pisarev m. fl. Den första tolkningen på svenska, »Minne af Kaukasien» utkom 1825 i Åbo (J. E. Frenckell & Son).

På fädernet ärfde Alexander Pusjkin lättsinne och fransk ésprit; af modern fick han ett sydländskt temperament och ett säreget utseende, som med tjocka läppar, bred näsa, svart knollrigt hår och små lifliga ögon tydde på ett mycket exotiskt, tropiskt ursprung. Skalden säger också själf i »Onegin» (I:50):

»Till söderns solbelysta länder med sång och jubel vill jag dra att se *min moders Afrika*.»

Hans mor härstammade nämligen från en neger Ibrahim *Hannibal*, som under Peter den store hamnat i Ryssland. Pusjkin skröt gärna öfver sitt »abbesiniska fursteblod» och har i en berättelse »*Peter den stores neger*» beskrifvit, huru »stamfadern af tsaren utnämnts till kammartjänare och sekreterare» samt utmärkt sig synnerligt i utlandet. Bland annat skulle han i Paris ha gjort lysande bekantskaper, aldrig haft ondt om pengar och vid återkomsten till Petersburg hafva mottagits af själfva tsaren, som rest honom till möte 28 verst. Vidare skulle han ha glänst i Spanska successionskriget, fick alltid smickrande handskrifvelser från tsaren, och damerna vid den franskeregentens ökända hof hade varit alldeles galna i »le nègre du tsar». Han skulle slutligen knutit en intim förbindelse med en skön, gift dam — naturligtvis en grefvinna — och med henne ha haft en svart son, som dock i grefvens tid utbyttes mot en hvithyad pilt, innan den greflige maken fick nys om rätta sammanhanget.

Pusjkins novell om stamfadern är mycket rolig att läsa (den är öfversatt i Reclams tyska bibliotek), och det är skada att den aldrig blef fullt afslutad. Men den stämmer föga med verkliga sakförhållandet, och ehuru Pusjkin med tiden blef rikshistoriegraf, var han därför icke historieskrifvare. Historien är i verkligheten följande:

Ibrahim Hannibal, som lär ha haft 21 (!) syskon, hette en negergosse, hvilken såsom slaf förts till sultanens harem i Konstantinopel. Här blef han stulen af ryska sändebudet grefve Petr Tolstoj — Lev Tolstojs adlige stamfar — och skickades såsom »monstrum och kuriositet» till tsar Peter. Pojken växte upp vid ryska hofvet och utbildades sedan i en ingeniörsskola i Paris. Af hans egna bref framgår det, att han slet ondt i utlandet med ett årligt underhåll af blott 240 francs, som för resten kommo mycket oregelbundet. Han klagade gång på gång öfver sin nöd och bad, att man ej skulle göra honom »förtviflad och låta honom duka under i elände». Slutligen blef han utvisad ur Paris »såsom en hund utan pengar» och var så utblottad, att han måste gå till fots.Lyckligtvis påträffades han af furst Dolgorukov på dennes resa och kom så hem till Ryssland igen.

Här gjorde han emellertid carrière. Under Annas regering ådrog sig den svarte löjtnanten visserligen Birons onåd

och skickades till Sibirien, men fick snart återvända, kom i stor ynnest hos Münnich och dog vid 92 års ålder såsom general-en-chef.

De äktenskapliga tvister, som ej varit sällsynta inom släkten Pusjkin och såsom ett slags nemesis fördystrade skaldens eget lif, voro ej heller främmande för ätten Hannibal. General Ibrahim är den ryska kulturhistoriens Othello, vida svartare till hudfärgen än »mohren af Venedig» och fullt lika svartsjuk som Shaksperes hjälte, ehuru vida mindre tragisk eller sublim.

Själf grym och hård till karakteren, hade han tvungits att gifta sig med dottern till en grekisk örlogskapten Dioper, och då hon skänkt honom en hvit son, pinade han henne med en grundlös svartsjuka och lät inspärra henne i kloster. Därpå gifte han sig med en kaptensdotter, hvars namn är oss en angenäm öfverraskning — hon hette *Kristina Sjöberg*. Pusjkin, som var mycket mån om sitt adelsskap, kallade henne *von* Sjöberg. Att hon var af svensk-finsk börd bekräftas däraf, att detta äktenskap, som ej blef erkändt förr än 17 år senare, ingicks i Reval (1736).

Men härmed är den ryske Othellos meritlista ej uttömd. Ibrahims äldste son fick ett aktadt namn (han grundade staden Cherson), men den andre sonen,artilleriofficeren Osip Hannibal, blef familjens olycksfågel och gick i sin faders äktenskapliga fotspår. Han gifte sig 1772 med Marja Aleksejevna Pusjkin, men öfvergaf henne och vigde sig i en bondby i guvernementet Pskov med en kaptensänka Tolstoj. Frukten af detta tvegifte vardt en process, och trots all flödande vältalighet kunde Osip ej öfvertyga domstolen om att han handlat i den ärliga tron, att hans första fru dött. Genom en resolution af 1784 förklarades det senare äktenskapet ogiltigt. Osip skickades först till Medelhafvet och förvisades sedan till sitt gods *Michailovskoje*. Hans dotter i första giftet, Nadezjda Osipovna, blef gift med gardesofficeren Sergej Lvovitj Pusjkin — skaldens föräldrar.

Den uppfostran, som den blifvande skalden fick i hemmet, var icke den bästa och grundligaste. Hans lärare voro franska emigranter (grefve Montford, Rousseau m. fl.), och redan vid tio års ålder hade den vetgirige gossen genomläst sin fars franska bibliotek, hvars frukter på godt och ondt gåfvo riklig näring åt hans lifliga fantasi. Han hade då också studerat Homer och Plutark i rysk öfversättning, men all denna bildning var så ytlig och half, som skalden gisslar i första sången af »Onegin» samt i den tredje (stroferna 26—27). Af fadern hade han ärft snarfyndigheten i replikering och kallades redan såsom barn »le jeune Arouet» (Voltaire). Då den koppärrige romantikern Dmitrijev en gång utbrast vid hans åsyn: »*kakoj arabtjik!*» (hvilken negerunge!), svarade pojken slagfärdigt:»*A ne rjabtjik*» (men ej koppärrig)! För sin lilla syster Olga hade han skrifvit en fransk pjes *L'escamoteur*, och då publiken, d. v. s. systern klandrade den, skref elfvaåringen:

»Dis-moi pourquoi l'Escamoteur est-il sifflé par le parterre? Hélas! c'est que le pauvre auteur l'escamota de Molière.»

Han ämnade också skrifva en komisk epopé efter förebild af Voltaires »Henriad», men afstod därifrån i förtret öfver att hans lärare gjort narr åt hans gallomani. Början af detta barndomsopus finnes dock kvar:

»Je chante ce combat que Toly remporta, où maint guerrier périt, où Paul se signala, Nicolas Maturin et la belle Nitouche, dont la main fut le prix d'une horrible escarmouche.»

Till lycka för hans kroppsliga och andliga utveckling klemade modern dock ej bort honom, och ännu mer välgörande var inflytandet af hans amma Arina Rodiovna, hans bästa sällskap under de få lyckliga åren af hans lif. Denna enkla, goda bondkvinna, som dog hos skaldens syster i Moskva vid 70 års ålder, ingaf honom kärlek till det nationella, till folkvisan, och skalden bevarade hennes minne i tacksam hågkomst. I »Onegin» spelar amman en viktig roll, och i poemets fjärde sång säger skalden själf:

»Frukten af min skaldeflamma och varma, rika humor — den jag blott får läsa för min amma, min barn- och ungdoms bästa vän.»Och i slutet af sista sången längtar Tatjana tillbaka till

»kyrkogården med dess ekar, där nu min stackars amma, trött att tala sagor, slumrar sött.»

Pusjkin har ock ägnat henne poemet »*Vinterafton*», hvari det heter:

»Hämta kannan, vårdarinna, du som vid min vagga satt! Tag en klunk och du skall finna, hur det gör ditt hjärta gladt! Sjung om trasten, hur han stilla bortom hafvet lefva får! Sjung om flickan, hur den lilla arla efter vatten går!»Ur *V. E. Ömans* öfvers. af Pusjkins lyriska dikter (Örebro 1871). — Där det ej särskildt anmärkes, äro samtliga diktprof i detta arbete öfversatta af författaren.

Den 12 aug. 1811 begynte Pusjkin sin skolgång i Tsarskoje Selos kejserliga lyceum, som stiftats samma år af direktör Malinovski och som mottog högst 30 elever mot årlig afgift af 1,000 rubler. Efter Malinovskis död (1814) förföll denna läroanstalt betänkligt, och de mellanår, innan direktör Engelhart sökte återställa ordningen, kallades betecknande »anarki» eller »interregnum». Läraren i klassiska språk föreläste första året om antikens konstverk, men började snart supa och försummade undervisningen totalt.Kartsev, läraren i matematik, fann det från första stund lönlöst att söka bibringa de självfrådiga adelssönerna någon insikt i sitt ämne och fördref timmarna med småprat. Pusjkin har själf förevigat denne lärare med följande epigram:

»Min kära Slusk, jag vill besjunga dig såsom lärarn numro ett: en löjlig narr plus elak tunga, och matematisk minus vett.»

En tredje, prof. Galitj i praktisk filosofi, upplät till och med sitt klassrum åt hemliga dryckesgillen. Sins emellan voro lärarne osams; regeringen ingrep visserligen, och Araktjejev utnämnde till kansler en narraktig, men disciplinstram major Frolov, men ingenting hjälpte. Vid examina uppgjordes frågor och svar på förhand, och eleverna jagade formligt bort inspektören Piletski-Urbanovitj, som ådragit sig deras misshag genom ortodox »kitslighet». Den ende lärare, pojkarne tyckte om, var en fransman, hvilken under annat namn var broder till den franske skräckmannen Marat och som begagnade sin undervisning i franska för att hålla loftal öfver Frankrike och revolutionen. Längre fram, under Nikolais regering, blef det visserligen strängare, men den pusjkinska tidens traditioner fortlefde ännu. Den framstående satirikern Saltykov-Stjedrin var en af detta college's alumner.

Man kan ju lätt tänka sig, hurudan Pusjkins uppfostran skulle blifva vid en sådan härd och med ensådan förberedelse från hemmet. I Pusjkinmuseet i Petersburg bevaras ännu hans klassiska skolböcker. De bära visserligen spår af att vara flitigt begagnade, fastän snarare såsom kast- och försvarsvapen, och de anteckningar, som pryda marginal och pärmar, äro af allt annat än lärd art. Öfver sin skoltid har skalden själf sökt sprida en slöja af ideelt skimmer, ty han talar i »Onegin» (VIII:1) om

»de dar, då i Lyceets lunder jag växte upp i allsköns ro med Apulejus långa stunder, men ytterst sällan Cicero».

Det lider visserligen intet tvjfvel om att Pusjkin kunde Horatius' oden utantill och att han hade sympati för den numidiska börden och det satiriska kynnet hos författaren af »Den gyllene åsnan»; men lika säkert är ock att Ciceros vältalighet lämnade honom kall. Ur »Onegin» hafva två strofer utelämnats, som gifva en trognare verklighetsbild af denna ryska pedagogi: han talar däri om »den lättjefulla tid, då han öfver plank hoppade in i trädgårdar, då han under skoltimmen glömde både syn och hörsel, försökte tala i bas och ansade läppfjunen».

Det stannade dock icke vid dessa harmlösa snedsprång. Han skref under skoltiden en dikt »Till Lättjan», och lärarnes omdöme om honom lydde: »lättsinnig, flyktig, oordentlig och lat, ehuru för öfrigt godhjärtad, välvillig, läraktig och älskande poesi».Omgifningen var ock full af frestelser, ty i Tsarskoje Selo fanns en kadettskola, där de blifvande gardesofficerarne öfvade sig i allehanda idrotter. Där hade också grefve Varfolomej Tolstoj en privat teater, hvars tiljor — enligt dåtida bruk inom aristokratien — trampades af lifegna och tjänstehjon. Flere af Pusjkins ungdomsdikter, som påverkats af Parny, Chenier och Schiller, äro tillägnade dessa aktriser (»Delia», »Lila»,»Natasja» och en »namnlös skönhet som brukade snusa»).

Men det fanns å andra sidan en intelligent umgängeskrets, som verkade välgörande — framför allt på hans poetiska begåfning. Bland skolkamraterna hade han en Gortjakov, den blifvande rikskanslern, och baron *Delwig*, en fint bildad salongspoet, hvars tidiga död (1831) gick Pusjkin djupt till sinnes. Och bland krigsskolans elever knöt han intim vänskapsförbindelse med en ung, ovanligt intelligent officer, som sedan skulle låta tala om sig — *Tjaadajev*.

Det är redan omnämdt, hurusom Pusjkin vid en examen 1815 för ett patriotiskt poem ådragit sig uppmärksamhet af den gamle Derzjavin. Redan under skoltiden var han ock betänkt på att skrifva en roman »Fatima eller Det mänskliga förnuftet» med Voltaire till förebild och med den sens moral, att mot naturens gång ett brott ej leda kan till något godt. Pusjkins manuskript bevara ej denna ungdomssynd, och de sparsamma upplysningar, som föreligga härom, härröra från anteckningar af skaldens ungdomskamrater.Ett gammalt äkta par ber himlen att få en son, som redan från början skall vara utrustad med tapperhet, ära och rikedom. Den goda fén upplyser dem om att deras önskan skall gå i fullbordan, men påpekar på samma gång att naturens lagar visserligen kunna öfverskridas, men därför icke trampas under fötterna. Sedan sonen genomgått sin ynglingaperiod, skall han icke blott förlora äran m. m., utan ock återgå till sitt egentliga ursprung, d. v. s. vid framskriden ålder blifva såsom ett hjälplöst nyfödt barn.

Då Pusjkin den 13 juni 1817 tagit afgångsexamen såsom den nittonde i ordningen, ville han såsom flertalet af sina kamrater ingå vid gardet, men den snåle fadern hade hvarken lust eller råd att i detta fall tillmötesgå sin slösaktige son, som, om det föll honom in, kunde kasta guldmynt i sjön för att roa sig med att se på, huru de speglade sig i vattnet. Med titel kollegiesekreterare inträdde Pusjkin därför i utrikesministeriet och fick en lön af 700 rubel enligt den tionde rangklassen *(tjin)*. Han försummade dock tjänstgöringen i »verket» , tillbragte nätterna i salongen och vid spelbordet och »skref vers om morgnarna». Dels spelade han rollen af, dels var han verkligen den blaserade världsmannen, som han ypperligt tecknat i sina »*Egyptiska nätter*»: »Han undvek kollegers sällskap och föredrog att umgås med hvardagsmänniskor. Hans samtal var alltid trivialt och handlade aldrig om litteratur. I sin klädsel följde han det sista modet, ochi hans arbetsrum, dekoreradt som ett kvinnogemak, erinrade intet om skriftställaren. Böcker funnos hvarken på eller under bordet; soffan var ej nedfläckad, och ingen oreda förrådde sånggudinnornas närvaro eller kvastens och borstens frånvaro. Han blef förtviflad, om någon af hans fina vänner öfverraskade honom med en bok i handen. Han låtsades vara passionerad hästkännare, ursinnig spelare och en alltigenom raffinerad gastronom, fast han icke kunde skilja mellan det arabiska fullblodet och bergsrasen, aldrig kunde lära sig trumf i kortspel och i smyg föredrog stekt potatis framför det franska kökets läckerheter. Han förde ett skenbart utsväfvande lif, gjorde sig bemärkt på alla baler, höll sig framme vid diplomatiska middagar och var vid en soaré lika oumbärlig som glace. Men har var dock poet, och denna passion kunde han icke öfvervinna.»

Och i första sången af »Onegin» skildras omständligt, huru titelhjälten promenerar, äter middag, går på teatern, tillbringar natten med dans eller spel och

»först fram på dagen, enligt regeln, han morgnar sig, och framför spegeln begynner samma lif på nytt, på pricken likt det dygn, som flytt.»

Han vardt också två gånger sjuk af »öfveransträngning», men kom genom detta dagdrifveri in i hufvudstadens litterära kretsar och blef den sistemedlemmen af den ryska litteraturhistoriens »fosforistiska» förbund, den romantiska klubben »*Arzamas*».

Arzamas är en stad i guvernementet Nizjny Novgorod, till god del befolkadt af mordviner, en idog finsk stam, och särskildt kändt för sina feta gäss. Sällskapet antog namnet efter denna stad, enär det vid sammankomsterna serverades en stekt gås, och formuläret vid receptionen lydde: »Jag svär vid Arzamas' heliga gås». Som man redan häraf kan finna, följde sällskapet den goda satsen, att alla sätt äro bra utom de tråkiga. Bland annat hette det i stadgarna: »Efter andra vittra samfunds föredöme skall hvarje ny medlem hålla ett loftal öfver sin saligt hädangångne företrädare. Men enär alla medlemmar af 'Arzamas' äro *odödliga*, och det sålunda fattas egna offer, hafva medlemmarne till bevis på sin ädla fördomsfrihet och ännu mer för att styrka, att deras hat ej sträcker sig öfver det jordiskas gränser, beslutit välja föremålen för sina loftal bland de ännu lefvande, för att sålunda vara i stånd att göra dem rättvisa utan att behöfva invänta eftervärldens dom.»

Detta komiska program var med sina pompösa ceremonier indirekt en parodi på frimureriet, och det komiska ökades genom de från romantiska skaldeverk lånade namn, som detta kotteri för inbördes beundran antog. Dasjkov hette »Tju» (lyss!), en påhittad slavisk Asmodeus-figur, som förekom i dåtida spökballader; Wigel

»Ibykos' tranor» efter Schillers dikt, Bludov »Kassandra», Vasili Pusjkin »Vot ja vasopjat» (= »Quos ego! ...»), och Pusjkin fick vedernamnet »Svertjok» (Syrsan) efter ett ställe i Zjukovskis ballad »Svjetlana» (= »Lenore»), där

»Syrsan med sitt sorgsna läte förkunnar midnattstid»,

ty »icke långt från Petersburg hade Pusjkin, dold inom Lyceets murar, med vackra verser redan låtit höra klangfulla ljud».

Då den akademiske lustspelförfattaren furst Sjachovskoj i en komedi, som uppfördes den 15 sept. 1815, på ett dumt och löjligt sätt parodierat den tyskromantiska diktningen, gjorde romantikerna öppen front mot akademikerna och bildade »Arzamas» samma år. Någon egentlig betydelse har detta sällskap dock ej haft för ryska litteraturen; en påtänkt tidning utgafs aldrig; de fint bildade bröderna *Turgenjev* tröttnade snart på de barnsliga upptågen, och redan efter tre år dog »Arzamas» utan att lämna efter sig förmögenhet eller bröstarfvingar. Dess största intresse låg i medlemmarnes personlighet, särskildt Zjukovski, utan hvilken en Pusjkin knappt vore tänkbar.

Vasili Andrejevitj Zjukovski föddes den 29 jan. 1783 på godset Misjensk i guvernementet Tula — denna centrala del af Ryssland som varit födelsebygden för så många författare, däribland Lermontov, Lev Tolstoj och Ivan Turgenjev. Hans fader var en bonde vid namn Bunin och modern — en turkisk slafvinna Saljcha, som tagits till fånga i Bender 1771 och såsom byte hemförts till Bunin af en af dennesi kriget deltagande drängar. Synnerligt betecknande för den dåtida »patriarkaliska» moraliteten på landsbygden är att Bunins legitima hustru alls icke gjorde några invändningar mot denna tillökning i familjen, ehuru Bunin redan var far till elfva barn. Tre döttrar i den nya förbindelsen dogo vid späda år, men sonen Vasili, som efter sin fadder antog namnet Zjukovski, bevarades för ett långt och ärofullt lif.

Som det fanns endast kvinnlig ungdom i huset, förvekligades den unge Zjukovski, och hans karakter fick tidigt ett sentimentalt, omanligt drag, som genomgår både hans lif och diktning. Såsom löjtnant deltog han i slaget vid Borodino 1812 och väckte stort uppseende genom ett romantiskt-patriotiskt poem »*Barden i ryske krigarnes läger*». Han fick ett »Digtergage» af 4,000 rubel om året — detta timade i Ryssland år 1815! — blef 1817 lärare i ryska åt den blifvande kejsarinnan Alexandra Fjodorovna och var sedan dess olösligt förknippad vid Vinterpalatset, där han ock hade sin privata bostad. Såsom poeta laureatus hade han bara att läsa upp sina vackra poetiska öfversättningar för små prinsar och prinsessor och fann sig tydligen väl i denna osjälfständiga tillvaro. Han besökte stundom Ivan Turgenjevs moder på hennes gods Spasskoje i guvernementet Orel, och Ivan bevarade ett svagt barndomsminne af huru Rysslands firade hofpoet biträdde vid sällskapsspektakel såsom trollkarl med nattmössa på hufvudet och stjärnor af guldpapper på bröstet.ZJUKOVSKI.Såsom tolkare af utländska skaldeverk intager Zjukovski ett hedersrum i ryska litteraturen (Schillers »Jungfrun af Orléans» och romanser, Moores »Lalla Rookh», Fouquets »Undine», Odyssén, Herders »Cid», »Nala och Damajanti» m. fl). Hans första försök (1802) var en efterbildning af engelsmannen Th. Grays naturelegi »Kyrkogården på landet», där »en ädel yngling hvilar, ack! för tidigt ryckt ur världen». Inemot 40 år senare besökte Zjukovski själfva orten, byn Stoke Pogis nära Windsor, och gjorde en ny tolkning af det sentimentala poemet, hvilken dock nu utföll mindre bra. Mindre lyckad än Zjukovskis mästerliga öfversättning af Bürgers allbekanta spökballad *»Lenore»* var ock hans slaviserade fria efterbildning af samma omtyckta ämne, hvars handling han från Schlesien och sjuåriga kriget förflyttade till Lithauen i medeltiden, likasom Mickiewicz i sin »Lenore»-ballad »Flykten».

Detta sagomotiv om den döde brodern eller den döde brudgummen, som nattetid kommer för att hämta sin syster eller fästmö, har gamla anor och pekar ända tillbaka till den grekiska sagovärlden. Enligt de undersökningar, som gjorts af professor Ivan Sjisjmanov i Sofia, skulle det ursprungligt varit en grekisk folksägen om en broder Konstantin, som dör af pesten — ett stoff som i den sydslaviska folkepiken tager sig ett bestämdt uttryck i den serbokroatiska dikten om syskonparet Jovan och Jelitsa. Med tiden klöfs ämnet sannolikt i två grupper: den ena om en död broder (den nionde i ordningen), den andra omen i krig fallen brudgum, och måhända har det från den

slaviska världen öfvergått till den germanska. Bürger byggde sin ballad, hvars Zjukovski-öfversättning direkt påverkade den polska romantiken, på en allmänt känd folkvisa, hvari man återfinner det för alla moderniserade versionerna gemensamma stället:

»De Mond de schynt so helle, De Doden ryet so snelle. Fyns Lêfken, gruwelt dy ok?»

I intet slaviskt lands moderna konstpoesi har dock det Bürgerska sagomotivet blifvit så lifligt omhuldadt som af tjecherna, hvilka i sin romantiska diktning varit starkt påverkade af den tyska litteraturen. Puchmayer, grundaren af den första nyböhmiska diktarskolan, imiterade Bürger i sina »Almanachor». »Lenore» öfversattes på tjechiska af litteraturforskaren Jungmann och efterbildades af den berömde folkvisediktaren Celakovsky, hvilken tagit Bürgers ballad för en originell konstdikt utan att ha haft kännedom om folkvisan och den engelska förebilden. Till och med den slovakiske historikern Safarik hade i sina ungdomsdikter både öfversatt och efterbildat Bürger — särskildt i hans tavtologiska utrop. — Först på 1830-talet aflöstes den tyska romantiken hos tjecherna af byronismen genom Mácha under inflytande af den polska diktningen.

Karakteristisk för Zjukovskis moraliserande behandling af balladen är hans från den tyskeromantikern Spiess lånade och af Pusjkin sedan fritt behandlade sång om *»Gromoboj eller De tolf sofvande jungfrurna».* Gromoboj klagar vid Dnjepers strand öfver sitt armod och sin ensamhet och vill störta sig i floden. Han hejdas dock af Asmodeus, åt hvilken Gromoboj om tio år skall sälja sin själ mot villkor, att han får ära och rikedom under tiden. Gromoboj gifter sig med tolf hustrur och får tolf döttrar, men bryr sig ej vidare om sin familj, så att både mödrar och döttrar fly till ett kloster. Efter de tio årens förlopp kommer Asmodeus för att hämta den förskrifna själen, men på Gromobojs böner skall han lämna en galgenfrist af ytterligare ett år för hvarje dotter, som Gromoboj vill förpanta åt honom. Denne går in därpå, men gripes sedan af samvetskval och bygger en kyrka för att få frid. På dödsbädden kallar han till sig sina döttrar, hvilka bedja för hans frälsning. En seraf söfver dem och uppmanar fadern att ståndaktigt bedja och bida. Klockan tolf på natten kommer Asmodeus för att hämta sina offer, men får dem ej — samma upplösning återfinnes i Lermontovs »Demonen», då Tamara i sista stund räddas af den himmelska ängeln. Gromoboj dör, men döttrarna skola fjättras i sin sömn, ända tills en yngling, bevarad från världens frestelser, fattar tycke för någon af dem: då skola de lösas från förtrollningen och blifva fria.

Om Zjukovski själf kan det med allt skäl sägas, att han var bevarad från världens frestelser, ty hans sedliga karakter var barnsligt ren och naiv. Hanuppställde också den djärfva sats, att »endast den dygdige kan vara skald»Jämför Mickiewicz' poetiska trosbekännelse vid hans sista improvisation (1840) såsom protest mot skaldebrodern Slowackis förmenta irreligiositet: »Veten, att för skalden finns endast ett bud: hänförelse i hjärtat och sträfvan till Gud!» — ett påstående som till stor ledsnad för moralisterna vederlägges af det sakförhållande att både Pusjkin, Lermontov, Nekrasov, Dostojevski och Turgenjev — att nu endast taga några exempel ur högen — varit i hög grad odygdiga och icke förty vida större skalder än Zjukovski.

»Verkligt god och lycklig — säger Zjukovski på ett annat ställe — är blott den människa, som får njuta af det husliga familjelifvet.» Denna lycka vardt näppeligen Zjukovski beskärd, trots de yttre framgångarna. Han älskade sin systerdotter Marja Andrejevna Protasova, men den ortodoxa kyrkan hindrade denna förening på grund af blodsbandet. Hon flyttade till Dorpat, där hon gifte sig med en framstående läkare, professor Moier, dock icke utan att först ha frågat Zjukovski till råds. Denne, för hvilken plikten gick före allt annat, svarade i ett bref på *sjuttio* sidor, att hon borde mottaga anbudet.

Den tyskvänlige romantikern vistades ofta och länge i Tyskland. Bland annat omtalade han i sina bref från utlandet, att han 1827 i värdshuset »Gyllene Pilen» i Leipzig gjorde en flyktig bekantskap med »öfverste Gustafson», som för tillfället var klädd i enhvit, flottig schlafrock och nyss slutat läsa tidningar. »Kanske Ni läser dem?» frågade Zjukovski höfligt på franska, närmast för att inleda ett samtal med den detroniserade Gustaf IV Adolf. »Om jag inte läst dem, skulle jag ej gifvit er dem,» svarade den f. d. konungen snäft och gick sin väg.

I Düsseldorf hade Zjukovski en god vän i öfverste Reutern, hvilken i slaget vid Leipzig förlorat högra armen, men höll på att lära sig måla med den vänstra. Dennes dotter, som svärmade för Zjukovskis diktning, vardt

skaldens maka, ehuru han då var 58 år, hon endast 19. Äktenskapet kunde ej blifva annat än ett ljumt samlif, och den husliga harmonien inträdde först då hustrun öfvergick till ryska kyrkan. Deras ende son lefde ännu på 80-talet i Rom såsom målare.

Sin största betydelse för Ryssland torde Zjukovski dock ha haft såsom lärare för storfursten-tronföljaren, ty det lider knappt tvifvel att hans milda, försonliga sinnelag haft ett välgörande inflytande på Alexander II:s humana karaktersutveckling. Då Zjukovski dött i Baden-Baden 1851, och kistan på nyåret 1852 fördes till Petersburg, bars hon till Alexander-Nevski-kyrkogården af tronföljaren. I sällskap med denne hade Zjukovski år 1838 ock besökt Stockholm. Till storfurstinnan Marja Nikolajevna skref han i skizzform fyra bref från Sverige, hvilka dock äro ganska intresse- och innehållslösa. Längst dröjer han vid en romantisk skildring af Gripsholm, där hans af vin och romantik uppeldade fantasi till och med såg ett spöke! »En blek gestalt med ögon som aftenn, matt framlysande bakom glasögonen och hoptryckta vid en lång näsa, betraktade mig genomträngande. Jag spratt ofrivilligt till. Skepnaden skred tyst och långsamt fram, som om den sväfvat, och försvann plötsligt. Det föll mig in att det måtte ha varit samma uppenbarelse, som sedan väntade mig på natten.» — Tyvärr får man dock ej veta närmare, hvari spökeriet bestod.

På Zjukovskis vänsälla karakter finnas många prof. Då t. ex. bibliotekarien i Dorpat, *Carl Peterson,* dött efter amputering af ett förfruset ben, insamlade han 4,000 rubel åt de efterlefvande, och då hans systerdotter Alexandrina gifte sig med hans personlige vedersakare Vojejkov, sålde Zjukovski sin gård Muratovo och gaf köpeskillingen, 11,000 rubel, såsom bröllopsgåfva. Dessutom var han ett troget stöd för den sjuke poeten Kozlov.

Ivan Kozlov var — för att använda kritikern Bjelinskis ord — »skald icke af kallelse, utan af olycka, och sådana poeter bli vanligen enformiga och ledsamma». Född i Moskva 1779 af en statssekreterare, tillhörande de tongifvande kretsarna, blef han redan vid 15 års ålder fänrik i Izmailovska gardet, men inträdde 1798 i civiltjänst. År 1818 drabbades han af ett slaganfall, som gjorde honom lam, och tre år senare blef han totalt blind — ända till sin död 1840. Han hade ett ofantligt minne, och det påstås, att han på den svåra sjukbädden lärde sig hela Byron utantill.Han öfversatte engelska, franska och italienska diktverk och försökte sig äfven själfständigt i Byrons stil, ehuru han saknade verklig originalitet och glöd. Särskildt två berättande dikter hafva dock bevarat hans namn åt litteraturhistorien: *»Munken»* (1824), märklig därför att detta ämne mer enkelt och dock vida mer sublimt behandlades af Lermontov i »Klostergossen», samt *»Natalja Dolgorukaja»* (1827).

Natalja var dotter af fältmarskalken Sjeremetev och förlofvad med Peter II:s gunstling, furst Dolgoruki. Just som bröllopet skulle firas, dog tsaren; genom tronskiftet störtades det parti, Dolgoruki tillhörde, och hela familjen skickades till Sibirien. Hon blef dock sin fästman trogen, och omedelbart efter vigseln anträddes den långa bröllopsresan till Berezovo i guvernementet Tobolsk. Efter åtta år fördes hennes man till Novgorod, där han halshöggs; hon återfick friheten först efter tolf år och gick i kloster i Kiev, där hon dog 1770. På uppmaning af sin son skref hon i klostercellen sina memoarer, som utmärka sig för ett rent språk, ädel resignation och innerlig känsla.

Den ryska historien är rik på sådana tragiska stoff, och ett liknande motiv upptogs sedermera af skalden Nekrasov, skildrande två furstinnor, Volkonskaja och Trubetskaja, hvilka efter decemberupproret 1825 frivilligt följde sina män österut. Nekrasov, som icke kände byronismen och dessutom var tung i formen, lyckades dock vida bättre än Kozlov, somvisserligen kunde Byron utantill, men därför icke begrep byronismens väsen.

Kozlovs tragiska lefnadssaga leder tanken på en annan romantisk samtida, hvilken utom Zjukovski varit den ende ryske poet, som — författaren veterligt — besökt Sverige: han hette *Konstantin Nikolajevitj Batjusjkov.* Tillhörande en gammal adelsätt (en af hans förfäder nämnes år 1543 såsom tillfälligt sändebud i Moldau, Kantemirs fädernesland), hade han såsom flertalet ryske skriftställare under denna tid inträdt i det militära ståndet, deltog i tyska kriget 1806 och i det finska 1808. Den kår, vid hvilken han var anställd, var med i träffningen vid Idensalmi kyrka och företog i mars 1809 öfver isen en expedition från Wasa till Åland.

Batjusjkov själf fick dock ej tillfälle att taga verksam del i bataljerna och skref skämtsamt därom i ett bref på vers:

»Medan I med bajonetten drefven svensken bortom skogen, jag med mina hjältehänder lagade åt eder middag.»

Såsom epigrammatiker gjorde Batjusjkov sig ett namn. Den ryske författaren karakteriserar han på följande kvicka, träffande sätt: »Han skrifver för att få supa, och han super för att kunna skrifva», och i ett annat epigram heter det:

»Hur sällsam är hos oss ej ödets gång: Tsar Peters dåd få ros — men skalderna förblöda. Vår Pindar slöt sitt lif, men afslöt ej sin sång; de andra än i lif, men deras dikter döda.»

Såsom adjutant åt general N. N. Rajevski deltog Batjusjkov i det stora kriget mot Napoleon, och sedan han med de allierades trupper kommit till Paris, tog han hemvägen öfver London och Sverige. I Göteborg måste han stanna ett par dagar för att vänta på fartygslägenhet vidare österut och nedskref under tiden sina dystra reseintryck i ett bref till sin vän D. P. Severin i Petersburg, hvilken också tycks ha varit i Sverige. Af detta bref, som förvaras i kejserliga biblioteket i Petersburg, framgår, att han från London begifvit sig med postskjuts öfver Colchester till Hardwich med ett dussin reskamrater, som förefollo honom »väl uppfostrade så när som på en svensk, hvilken ville spela rollen af gentleman och rådbråkade engelska obarmhärtigt». Vid ett skjutsombyte träffade ryssen på en landsman; de skålade i sherry och portvin för tsaren, och skalden tillstår att han »blef röd som en majdag, men för resten iakttog aktningsfull tystnad. Mitt resesällskap drack med en högtidlighet, hvarom mina landsmän ej kunna göra sig en föreställning. Engelsmännen skrattade åt svensken, ryckte på axlarna och skålade med honom.»

Den ryske skaldens farhåga för Nordsjön — det var dock i juli månad (1814) — var icke ogrundad, ty först på fjärde dygnet, då vädret lugnat sig, kryadehan till sig ombord på paketbåten »Albion». »Tänk dig — min ställning var icke afundsvärd: att vistas flere dar med obekanta på hafvet och ha sjösjuka i perspektiv!» Till råga på olyckan hade han fått till hyttkamrater just den otreflige svensken samt en rik jude från London, »en stor sprätt och kvickhetsmakare». Den odräglige svensken befanns vara son till en förmögen köpman i Stockholm och hade skickats till London att lära sig handelsyrket, men »hade bara gjort skulder och återvände nu hem till sitt land igen pian-pianino». Svensken pratade om »Covent Gardens skönheter, om skräddare, hästar och Norge, som af parlamentet utlämnats åt en prins». »Hans dåliga tyska och franska uttal bragte mig i förtviflan, och vid hvarje rörelse af fartyget bleknade han: än menade han, att kaptenen druckit för mycket, än att kompassen missvisade, än att seglet ej stod rätt. Så började han åter tala om Hyde Park, börsen, Wellington och beskref sin faders rikedom. Än gaf han goda råd åt kapten, hvilken svarade med 'god dam', än metade han utan att få napp, än upptäckte han en hvalfisk i hafvet, en råtta på däck eller en fågel i luften. Ja, han tråkade ut oss alla, och den människovänlige juden föreslog, att svensken skulle kastas i sjön såsom filosofen Diagoras för att slukas af hafvets vidunder.»

Att döma af denna beskrifning, hade Batjusjkov i den svenske köpmanssonen oturen att träffa på en representant för ett släkte, som väl ännu icke är alldeles utdödt hos oss. Ändtligen — den 18/30 juli —kom Marstrand i sikte, och vi lämna åter ordet åt Batjusjkov:

»En frisk vind började fylla seglet, då vi närmade oss de götiska klipporna. Du (Severin) minns ju Göteborgs hamn och har kanske också med samma otålighet som jag passerat denna arkipelag af klippor och skär, som visserligen taga sig pittoreskt ut på afstånd, men äro tröttande för sjöfarande. Slutligen kommo vi till 'Nya England', såsom Arndt kallat Göteborg. Vid daggryningen infunno sig tulltjänstemän, som tilläto oss gå i land, och kapten May önskade mig lycklig resa till Ryssland. Svensken hade så brådt att skynda till staden, att han glömde sina kappsäckar. Den hederlige juden bjöd mig armen, och så begåfvo vi oss med pick och pack till Segerlings (?) källare, där jag nu skrifver dessa rader med darrande hand. Skrifbordet gungar, och golfvet dansar under mina fötter — så lifligt intryck har jag ännu af sjögången, fast jag landsteg i går.

»Sedan jag hvilat mig en stund, gick jag ut för att taga reda på direkt lägenhet till Petersburg för att slippa(!) taga

vägen öfver Stockholm. Olyckligtvis var det söndag i går, och alla bankirer och mäklare voro på sina landställen. Hvad var att göra? Bara att ströfva omkring i stan, som föreföll mig liten och tarflig, tvärt emot Arndt's åsikt. Men inte underligt — jag kom ju från England! Utanför staden ligger en lindallé, stadens enda promenad, och jag gick där några slag med dystra känslor. De svenska lindarnaäro så magra och små i jämförelse med Englands. Med kalla blickar såg jag på Göteborgs omgifningar, som dock äro ganska måleriska, samt på dessa köpmän och kontorister, som spatsera så högtidligt som möjligt med sina engelska frackar, fruar, döttrar och tråkiga miner. Kvinnorna glänsa ej genom skönhet, och deras egendomliga toaletter äro ej klädsamma. På torget samlade sig officerare för parad. Folket tittade med stort nöje på soldaterna i runda hattar och klädespaltor, som kunnat hedra österrikiska armén. Efteråt hölls kyrkoparad, en ceremoni som funnits i Sverige så långt man kan minnas tillbaka. Hären ställer upp sig på frontlinje, sjunger psalmer och heliga hymner; officerarne läsa böner. Sådan är seden i svenska hären allt sedan Gustaf Adolf, den gudfruk-tige riddaren och maktlystne konungen.

»Ja alltså, käre vän, dväljes jag nu på Sveriges

kust

i dimmornas och regnets land, där de gamla skandinaverna älskade äran, enkla seder, vin, krig och svärdens klang.

Från dessa grottor och höga klippor logo de mot blåa hafvens böljor och bragte på bräckliga jullar åt fienden straff och fasa.

Här ha förfärliga offer förrättats åt Oden; här ha altaren purpurfärgats med fångars blod. Men i sederna fann jag stor ändring: numera de nordiska tsarernaröka tobak och sluka hårdskorpor, läsa götiska tidningar,

sitta vid fönstren med sina hustrur och gäspa.»

Härmed slutar denna kulturbild i brefform. Huru föga 1814 års Göteborg än må ha varit ägnadt att behaga vår ryske resenär, måtte det väl ändå varit honom angenämare att göra svenskarnes bekantskap i nittonde århundradet än på den frejdade tid, då de hade den »enkla, ärofulla seden att stryka människoblod på altaren och offra förfärligt åt Oden»!

Batjusjkov måste sjöledes resa till Stockholm, hvarifrån han öfver Åbo begaf sig hem med sin vän Bludov, hvilken då lämnade sin befattning vid ryska legationen, när den öfvertogs af baron Strogonov. Något vidare har han tyvärr ej skrifvit om Sverige, men han sammanfattar sina ogynsamma intryck i följande slutomdöme: »Detta land är ej fängslande och har hvarken Paris' eller Capuas ljufligbet. I Sverige finns det intet angenämt utom pittoreska berg och historiska minnen.»

Gripen af tidens ossianska barddiktning, författade han dock några poetiska reminiscenser från Skandinavien: »Pa en slottsruin i Sverige» (1814), »Minnen» (1815) och »Sången om Harald den djärfve» (1816). Det sista poemet, som till omkväde har: »Men Harald föraktas af kvinnan i Ryssland», har en frisk, käck ton, som förebådar den kraftfulla vikingaklang, som längre fram ljöd i Alexei Tolstojs balladdiktning. I »Minnen» ägnas ett dussin rader åt Sveriges vilda,storslagna natur med en pliktskyldig komplimang åt Trollhättan. Helt visst har Batjusjkov aldrig i verkligheten sett »det ödsliga *Trollgettas* spegelklara vatten», ty han talar ej därom i sina bref, och naturmålningen är lika färglös och abstrakt som sjuttonhundratalets deskriptiva poesi. »På en slottsruin i Sverige» kväder han — det måste naturligtvis ske vid månsken! — om Odens ättlingar, Valhall, Hel och ärans runor och spörjer:

»Hvar är frihetens vilde son? Hvar är gallernas gissel och skräck?»

Ovisst är, huruvida någon af Göteborgs gamla skansar inspirerat honom till denna fråga, men säkert är, att hela dikten om Sveriges bragdrika forntid är en efterbildning af ett schillerskt efterklangspoem: »Elegie. In den Ruinen eines alten Bergschlosses» geschrieben von Fr. Matthisson (»Schwärmend in der Abenddämmrung Schleier»), med den gråa forntiden såsom ideal i stället för den tyska diktens glödande lof öfver den romantiska medeltiden.

Batjusjkov trädde sedan åter i statstjänst och var en tid anställd vid ryska beskickningen i Neapel. Men redan år 1821 hade hans naturliga tungsinthet och melankoli börjat taga en farlig vändning. En kur i Sachsen kunde ej bringa hälsa, och då en af hans vänner trodde sig kunna återtända hans slocknande förnuft genom att från ett rum bredvid hans på harpa spela en särskildt komponerad musik tillBatjusjkovs vackraste poem »Tassos död», hade detta motsatt verkan: från denna stund var hans vansinne obotligt.

Först 1833 tog han formligt afsked; men kejsar Nikolai I, lika frikostig mot »goda» (d. v. s. lojalt trogna och fogliga) författare, som han var despotiskt hård mot de »dåliga», gaf honom en lifstidspension af 2,000 rubler. Mer än trettio år lefde Batjusjkov sitt sorgliga skenlif, tills döden kom 1855.

* $

*

Under inflytande af Zjukovski och »Arzamas» gjorde Pusjkin sin första stora debut med ett romantiskt-nationellt sago-epos i sex sånger, »Ruslan och Ljudmila» (1817—1820). Innehållet, som af Glinka lades till grund för en praktfull opera, är följande: Vladimirs dotter, den fagra prinsessan Ljudmila, älskas af den sköne och tappre riddaren Ruslan, men bort-röfvas af trollen på själfva bröllopsdagen. Fadern lofvar, att den, som kan finna rätt på henne, skall bli hennes make. Ruslan skiljer sig från sina vänner och rivaler och råkar i en grotta en finsk herde, som ger goda råd och medel, hvarigenom han efter sagolika äfventyr och faror lyckas återfinna och återföra den älskade.

Innan denna dikt kommit ut, hade A. I. Turgen-jev skrifvit till Vasili Pusjkin om dennes brorson: »Hittills är han blott känd genom obetydliga poem och grofva upptåg». Men nu vände bladet sig: sago-dikten väckte ett ofantligt uppseende genom den rena formen, där Walter Scottska epopéns smidiga versslag gjorde sitt segrande intåg i den slaviska vitterheten, genom en glödande fantasi med ett verklighetstroget underlag samt genom den icke alldeles misslyckade hopflätningen af nordslavisk mytologi, kijevska sagomotiv och italiensk epik (Ariosto) i skalkaktig ton. Zjukovski själf blef så förtjust, att han gaf den unge skalden sitt porträtt med påskrift: »Till läijungen från den besegrade läraren».

En tjuguårig yngling hade hunnit besegra den åldrige' Derzjavin jämte dennes fransk-akademiska smakriktning och täflade redan med Zjukovski om det romantiska skaldepriset. Men det var icke längre från Schiller och Uhland som den ryska poesiens guldålder skulle komma — denna lifgifvande och sporrande kraft vardt Byron.

Den ryska byronismen.

Byron hos de slaviska nationerna. — Kavkaziens betydelse för de ryska skalderna. — »Fången i Kavkazien» och »Tårekällan». — Pusjkin och Mickiewicz, slavernas största skalder, i södern. — En erotisk idyll. — »Eugen Onegin.»

Redan innan »Ruslan och Ljudmila» publicerats i Petersburg, hade dock dess extravagante författare, hvars sista påhitt bestod i att kläda sig i röd blus och slokhatt, aflägsnats från den ryska hufvudstaden — mindre för sin politiska farlighet än för sin skarpa tunga, som ej ens skonade samhällets högst uppsatte. Han hade redan hunnit göra sig känd såsom »liberal» satiriker; yngre officerare, som svärmade för västerländskt stats* och samhällsskick, voro så förtjusta i Pusjkins epigram, att dessa lära hafva afskrifvits till och med på väggarna i kaserner, och det fanns ej mången fänrik som icke kände till hans »förbjudna» skrifter, d. v. s. afskrifter af manuskript, som ovillkorligt skulle förbjudits af censuren, om de inlämnats till tryckning.Regeringen kunde naturligtvis ej med blida ögon se denna revolutionära popularitet, och särskildt ett ode »77// friheten» väckte så stort misshag, att generalguvernören Miloradovitj kallade Pusjkin till sig och befallde, att alla papper i hans bostad skulle förseglas. »Det är onödigt — lär Pusjkin ba svarat — ty där finner Ni inte, hvad Ni söker. Ge mig en penna, skall jag anteckna alla farliga dikter.» — »Ah, c’est ohevaleresque!» utbrast Miloradovitj, förtjust öfver denna frimodighet, och lät honom gå.

Äfven om denna anekdot är sann, kan det dock sättas i fråga, huruvida Pusjkin verkligen infriade sitt löfte samvetsgrant; sannolikt medgaf han själf författarskapet till åtskilliga smädedikter blott för att slippa bli

misstänkt — med eller utan skäl — för ännu värre flygskrifter, som buro hans namn.

Kort efter mordet på hertigen af Berry hade Pusjkin varit nog oförsiktig att i kejserliga teatern visa ett porträtt af banemannen, Louvel. Klagomål öfver detta och andra pojkaktiga tilltag nådde kejsarens öron, och Alexander 1 yttrade åt Engelhart, den nye rektorn vid lyceet i Tsarskoje Selo, att Pusjkin borde skickas till Sibirien. Men Capodistria, utrikesministern (sedermera president i Grekland), lade sig ut för honom, likasom ock historikern och romantikern Karamzin, hvilken aftvungit Pusjkin ett löfte att »icke på två år skrifva något misshagligt mot regeringen». Kanhända skulle det ha stannat vid en allvarsam varning, om kejsaren ej råkat få läsa ett parpaskiller mot den mäktige hofgunstiingen Araktjejev. Den första lydde:

Full af ondska, hämnd och hat, är du utan känsla, själ och ära, en gemen infanterisoldat, trots devisen, som din sköld får bära:

»Trohet utan smicker».

Och den andra:

Var ej missnöjd med din lott, ty du har förtjänt en herostratisk lager och att döden dö som Kotzebue*).

Alexander lät då kalla till sig Pusjkin och sade: »Du vill ge mig råd, hur jag bör styra Ryssland! Men du är ännu ung och känner inte ditt fädernesland. Jag vill därför ge dig tillfälle att lära känna det.» — Det säges ock, att Pusjkin före förvisningen skulle fått kroppslig aga i H. M. Kejsarens högst egna kansli.

För människan blef denna förvisning ett straff, för skalden var det en välsignelse, ty Pusjkin, likaväl som hans polska samtida och blifvande vän i Moskva och Petersburg, Adam Mickiewicz, fick genom den ofrivilliga färden till södra Ryssland ögonen öppna för en ny, hittills ej anad skönhetsvärld med sublim natur, antik konst och romantiska sagotraditioner.

*) Den bekante författaren, hvilken för sin reaktionära hållning och politiskt spioneri mördades af den svärmiske studenten Sand i Königsberg.Pusjkin ställdes under personlig uppsikt af generalguvernören för de södra kolonierna, Inzov, en fint bildad och human man, som hade blick för Pusjkins skaldenatur och därför öfversäg med hans snedsprång. Emellertid insjuknade Pusjkin i Jekaterinoslav och blef därunder bekant med general N. N. Rajevski, en deltagare i 1809 och 1812 års krig. Denne företog med sin son och sina båda döttrar en badresa till Krim och Kavkazien. Pusjkin fick följa med såsom konvalescent och lärde genom detta fina umgänge känna Byron på originalspråket.

För inga utländska litteraturer har byronismen varit mer betydelsefull än för de slaviska, särskildt den polska, hvarifrån denna poetiska tidsströmning omedelbart fortplantade sig till ryssarne i öster och till tjecherna (skalden Mâcha) i väster, och den ukrajnske romantikern Anton Malczewski hade i Venedig personligt gjort bekantskap med »Mazepas» ryktbare skald. Att Byrons sång just hos slaverna skulle finna så stor genklang, torde hafva sin förklaringsgrund både i politiska och poetiska orsaker. För slaverna voro Byrons individuella, obändiga frihetsbegär och lidelsefulla temperament sympatiska; den lekande, flytande formen i hans än sentimentala, än sarkastiska berättelser på vers, alltid präglade af subjektiv genialitet, smekte slavernas fina öra och känsliga sinne, likasom de i den politiska oppositionen mot det härskande samhället hos Byron funno en förebild för sina egna självständighetssträfvanden — vare sig det gällde atti Ryssland resa sig mot det inre förtrycket eller att i i de väst- och sydslaviska länderna höja upprorsfanan mot utländska inkräktare. Byron, som stod ganska kall inför den antika skönhetsvärlden, kände sig ju dragen till orienten och de halforientaliska folken, som då började röra på sig, och när han dött i kampen för Greklands befrielse från turkarne, vardt han för de hittills föga beaktade nationerna i östra Europa det poetiska idealet. Med denna beundran för den brittiske äfventyraren förknippades ock den slaviska kulten för hjälten Napoleon, i hvilken ryssarne sågo den fruktade världsbetvingaren, polackerna sin kommande frälsare och sydslaverna sin faktiske befriare från barbari och träldom, Och Byrons personliga lefverne var ägnadt att locka till efterföljd de lättsinniga, ytligt bildade karakterer, som upplysningstidehvarfvets och revolutionens importerade kultur alstrade. Den polske skalden Krasinski, som ej heller kunnat gå alldeles fri från Byrons öfverväldigande inflytande, måste också själf medgifva: »Byron är far till tusende dårar, och

det är ännu ovisst, huru många han skall skaffa till världen».

Under det friska intrycket af Byron greps Pusjkin af Kavkasiens vilda, storslagna natur. Här fick den vid de enformiga stepperna. och de tröga floderna vane ryssen från det inre af det kalla landet göra bekantskap med stora haf, brusande forsar, en sydländsk vegetation och en alpnatur med snöfjäll; här kunde en skald få lära känna, hvad det praktfullaPetersburg aldrig haft och aldrig kan hafva — äkta romantik hos ett ståtligt, tappert, frihetsälskande naturfolk.

För ryska poesien har Kavkazien också blifvit ett förlofvadt land, en outtömlig guldgrufva, och icke ens den omständighet att förvisning eller förföljelse varit den egentliga orsaken till ryske författares kavkaziska färder har kunnat verka menligt, äfven om de äste-tiska resultaten yttrat sig olika. Alla grepos de af den kavkaziska naturen, ehuru den betraktades från helt olika sidor af Pusjkin, Lermontov, Gribojedov, Alexei Tolstoj och Lev Tolstoj.

Pusjkin och Lermontov, hvilka båda voro roman-tiskt-byronistiskt anlagda och mer eller mindre blaserade af det lättsinniga hufvudstadslifvet, faste hufvud-vikten vid naturen såsom det fria, det okonventionella och ofördärfvade idealet, men begagnade landskaps-scenerier och tilldragelser endast såsom ram för sina egna, skeptiska eller revolutionära reflexioner och känslor. Men under det att Pusjkin med nästan barnslig nyfikenhet betraktade allt detta nya och ställde sig själf utom denna underbara sfär, vardt Lermontov ett med denna kyliga, lidelsefria, sublima natur, som hvilar öfver Kazbek, dit mänskliga stormar och jordiska begärelser ej nå. Pusjkin var den finkänslige, ångerfulle observatören af naiva naturbarns enkla seder, där han vill glömma sitt forna jag; Lermontov förvandlas här själf till den jäktande, orolige demonen, som trots sitt världsförakt och människohat törstarefter kärlek och fåfängt söker frid i klosterruiner och på bergsfästen.

Gribojedov, hvilken flere gånger besökte kavka-ziska nejder på genomresa, fördjupade sig odeladt i den kavkaziska sagoromantiken och använde den såsom ästetiskt stoff utan att ställa den i något psykologiskt samband med sin egen känslovärld eller sitt lifs tilldragelser. Alexei Tolstoj åter, den fint bildado konstkännaren, hvars ande jämt längtade tillbaka till Italien, fann vid Svarta hafvets kuster en ersättning för denna försvunna skönhetsvärld, och han är i sina. »Krimska skizzer» den fine iakttagaren och konstnärlige målaren af natur och folk, med världsmannens, eleganta form och förnäma reservation i känslout-gjutelserna.

Lev Tolstoj, hvilken under sin lättsinniga ungdomsperiod gjort spelskulder i Moskva, tog år 1851 frivilligt sin tillflykt till Kavkaz, där hans äldste bror Nikolai tjänade såsom officer. Den store realistiske epikern och praktiske religionsfilosofen, hvilken alltid hatat den poetiska formen, enär den enligt hans förmenande »lägger tvångströja på tanken», tog icke Kavkazien ur konstnärlig-ästetisk synpunkt, utan lefde där själf sin poesi. Han hyrde sig en koja för fem rubel i månaden, lefde som en eremit, jagade med en kosack och bjöd hand och bjärta åt kosackflickan Marjanka, som dock afvisade honom, äfven sedan hennes fastman Lukasjka stupat i krig. Tolstoj kände sig dragen till det sunda lifvet, arbetet och till naturliga,.ofördärfvade medmänniskor, och här började han få klart för sig hemligheten, att lyckan består i att lefva för andra. Och under det att Pusjkin-Lermontov hänförts af Kavkaziens krigiska romantik, greps fredsvännen Tolstoj där af afsky för militärlifvet och tyckte, att just en så härlig natur som den kavkaziska borde förjaga all fiendskap och alla vilda lidelser. Till samma önskemål sträfvade nog ock den nervöst orolige Lermontov, men huru olika voro ej deras vägar och bevekelsegrunder!

Efter tillfrisknandet vid de kavkaziska mineralkällor, som numera fått så stort uppsving, måste Pusjkin återtaga sin skenbara tjänstgöring och vända om till Kisjenev, enär general Inzov utnämnts till ståthållare i Bessarabien. Återvägen tog han öfver Krim, hvars skönhet slog lika mycket an på honom som på Mickiewicz och A. Tolstoj, ehuru på helt olika sätt.

Den litterära frukten af dessa utflykter voro de fyra byronistiska berättelserna: *»Fången i Kavkazien»* (1821), *»Springbrunnen i Bachtjisaraj»* (1822), *»Röfvarbröderna»* (1822) och *»Tsigenarne»* (1824). Deras betydelse ligger hufvudsakligen i den smidiga formen, de starka känsloutbrotten och de färgrika, om ock något abstrakta naturmålningarna. Pusjkin ställer sig här lika föraktlig mot det konventionella samhället och skeptiskt blaserad

som sin engelska förebild; han är också lika bizarr och fragmentarisk i skildringen och låter handlingen gång på gångafbrytas af sarkastiska utfall eller subjektiv pessimism, Men äktheten i Byrons starka känslouttryck återfinnes ej alltid här, och totalintrycket mattas genom en melodramatiskt-sentimental ton.

»Fången i Kavkazien», som inbragte författaren det första honoraret (500 rubel — för andra upplagan af »Ruslan och Ljudmila» fick han 7,000 rubel), är kanske det bästa af dessa fyra alster, trots svagheten i den skematiska karaktersteckningen och den affekterade tonen. Den enkla fabeln utvecklas i två sånger om huru en ryss tillfångatagits af tjerkesser och vantrifves i fångenskapen:

Långt bort till Ryssland vägen gick — den nejd där ungdomsglöden tände sig i hans stolta, fria blick, där *lif* han första gången kände; där mången kärleksfröjd han njöt; där han begynte vilda striden, där han i sus och dus försköt båd' hoppet, kärleken och friden; där minnet af den flydda tiden han i förvissnadt hjärta slöt.

En tjerkessisk flicka fattar medlidande med den ensamme, sjuke fången, som i sitt öfvergifna, isolerade tillstånd känner dubbel lifsleda. Hon släcker hans törst, stillar hans hunger, och hennes medlidande börjar stegras till ömmare böjelse. I den mån hans kroppsliga sår läkas, återvänder ock hans lefnadslust, och han finner ett visst behag i det tappra bergsfolket,hvars enkla seder skizzeras i sympatiska drag. Men den uppoffrande flickans varma kärlek kan hans slocknade bjärta ej besvara, och han beklagar att han ej lärt känna henne förr, då han var verkligt ung och ännu trodde på kärleken. Hon smyger sig dock nattetid till honom med en fil, som löser honom från bojorna, och efter ett skenbart ömt farväl flyr han hem till sitt land, hvaremot hon kastar sig i floden och förgås.

Dialogen verkar deklamatorisk och sökt, men många enkla detaljer äro vackra, t. ex. en i dikten inlagd

Tjerkessisk visa.

. I floden brusar vågors dans, på bergen tystnaden sig breder.

Kosacken, lutad mot sin lans, sitt trötta hufvud böjer neder. -Sof ej, kosacki Bland skumma strån tjerkessen smyger bortom ån.

Kosacken stiger ned i båt att fånga fiskar ur det djupa.

Kosack! besinna åns försåt, där småbarn dragas hufvudstupa vid badning ned af lömska rån: tjerkessen smyger bortom ån.

Vid flodens stränder vidt omkring sig många täcka byar höja.

Där trådes glädtig dans i ring.

Kvar, sångerskor, I ej mån dröja l Flyn, flickor, hemåt därifrån: tjerkessen smyger bortom ån.Buren af stor kraft och äkta patriotism är den ståtliga Epilogen, som förhärligar de ryska faltherrarnes segrar öfver det tappra bergsfolket:

Så sångmön i sin ystra dans mig hän till Asiens gränser lockat; hon Gruziens vilda blommor plockat och bundit hop dem till en krans.

Hon tjusats af det enkla, vilda hos detta folk, födt blott för krig, och i ny dräkt den fordom milda förföriskt tedde sig för mig.

Med mig hon irrat bland de dystra och öde bergen mången gång och lyssnat — hon den förr så ystra 1 — till öfvergifven tärnas sång Hon trifdes gärna under tälten i dristiga kosackers fejd, på de med grafvar höljda fälten, på frodig äng i fager nejd.

Gudinnan delar ut åt mången hänförelse med gifmild hand, och då i sagorna och sången förhärligas Kavkaziens land.

Hon täljer dessa nejders öden, hon sjunger Mstislavs vapenlek, och hur för gruziskornas svek och hämndlust ryssar ljutit döden.

Hon sjunga skall den tid också, då på Kavkaz, det mäktigt höga, vår kejsarörn med hufvu*n två slår pilsnabbt ned med lystet öga, och huru invid Tereks strand allt färgas rödt af kampens brand;hur trummans dofva hvirfvel brusar och hur med blodadt svärd i hand till striden Tsitsianov rusar.

Dig, Kotljarevski, sjunger jag, du som Kavkazien ödeläde, se’n genom månget blodigt slag dess söner du besegrat hade.

På dina lagrar hvilar du: din sabel död ej mera sprider, och stilla frid du njuter nu i hemmet, öfvermätt på strider.

Men hör, hvad dån vid Tereks strand 1 Böj, o Kavkaz, ditt hufvud neder i ödmjukhet, ty till ditt land, det snöiga, Jermolov träder!

Nu krigets larm förstummats har, ej motstånd ryska vapnet röner.

Er död så ärofull dock var som edert lif, I tappre söner!

Ej räddar er allt gjutet blod, ej höga, branta klippors gärden, ej snabba hästarne, ej svärden, ej frihetslust, ej hjältemod.

Nu allt i fredlig stillhet hvilar, och ert Kavkaz har er förrådt; dess glans och styrka har förgått, och slöa äro edra pilar.

I pass, där förr man kämpat har, man färdas nu förutan fruktan, och af ert hjältelif, er tuktan numera minnet blott är kvar.

»Tårekällan i Bachtjisaraj» är ett poetiskt reseminne från Krim under påverkan af Byrons »Giaur»med interiörer ur haremlifvet. Den poetiska berättelsen (på svenska i Svensk kalender 1889) antyder endast katastrofen, hurusom khanen Ghirejs favorit Zarema af svartsjuka dödar en fången kristen kvinna Maria, för hvilken khanen fattat en obesvarad böjelse, och huru Zarema själf till straff bindes i säck och sänkes på hafsbotten.

Men khanen, som med eld och brand förhärjade Kavkaziens land och Rysslands fält med hämndfullt sinne, till Krim dock snart drog åter hän.

Där lät han till Marias minne af marmor bygga en fontän i enslig, stilla vrå därinne, som sorgsne khanen prydde med halfmånen enligt turkisk sed, med inskrift: »Fram ur denna källa beständigt böljor skola välla, som spegla hennes rena bild.

Och vid kaskaders sorl jag drömma mig skall Marias röst så mild.

Den källans tårar skola strömma så bittra och likväl så ömma som moderns för sin ende son, som dött sitt hemland långt ifrån.»

Från denna stund för den skull alla fontänen Tårekällan kalla.

Den stämning, som hvilar öfver Krims Alhambra, där »fontäner spela, rosor röda och rankans drufvor härligt glöda bland dödens kalla vårdar, som turbaners marmortoppar kröna», är — till men för diktverket —icke nog färgrik och målande, och kontrasten mellan det forna och det nuvarande Krim är ej heller tillräckligt kraftigt framhållen. I detta afseende har Mickiewicz lyckats vida bättre med sina koncisa, tankedjupa och plastiskt klara sonetter från Krim, däribland just den, som har till öfverskrift »Bachtji-saraj»:

I khaners stora salar vinden ödsligt h vi ner, och paschornas balkonger förvittrat omsider.

Gräshoppan springer fram, medan ormen sig vrider kring kärlekens divan, kring troner med rubiner.

På tomma hvalf och väggar ljuset dämpadt skiner in genom färgad ruta, där murgrön sig sprider.

Med mänskoverk natur om makt och seger strider, och med Baltasars tecken hon skrifver: Ruiner.

Men midt uti salen bland marmorminnens skara står harem-fontänen, af tid ej öfvervunnen, och hviskar tyst med tårar, som pärlor så klara:

Hvar äro makt och ros ? Hvart är kärleken svunnen ? När källan måst sina, I dock evigt bort vara.

O ve 1 I ären borta. Men än porlar brunnen.

Fabeln i iTårekällan» är byggd på en tradition om en polsk grefvinna Maria Potocka, som skulle hafva tagits till fånga af kban Ghirej och dödats af en svartsjuk rival i barem — ett ämne som ju passar förträffligt i stycket med den byronistiska smakrikt-ningen. Äfven Mickiewicz vardt gripen af detta poetiska motiv, om hvars historiska overklighet han lätt skulle kunnat öfvertyga sig, men hos honom segrade patrioten öfver byronisten: i stället för att dikta en sensationell roman, uppgick han i den enda tanken att det var en landsmaninna, till hvilken han kände sig sympatiskt dragen, därför att hon varit fången och biltog såsom han själf var, och så föddes sonetten » Vid Potockas graf*:

I vårlig ängd bland parker och yppiga snåren du vissnat, späda blomma! Den lycka, du kände, liksom en gyllene fjäril sig snabbt från dig vände, kvarlämnande i hjärtat blott minnet af våren.

Se, huru stjärnor tindra i norden, där spåren af v^g till Polen leda. Hvad sken utan ände!

Kanske så klart de lysa, enär du dem sände ännu en afskedsblick, förrn den släcktes på båren.

O polska mö! Jag ensam här sorgsen ock träder.

Kanske en handfull jord också mig här skall gömma, och af min grafhögs frid sig en fårdeman gläder:

då skall jag kanske ock om mitt modersmål drömma, och när en skald på nytt om dig en grafsång kväder, ock veka toner skola på min tufva strömma.

Emellertid uppgifves i rysk Historisk tidskrift (1890), att en verklig händelse skulle ha legat till grund för detta hämndedrama. Khan Ghirej, son afDavlet-Ghirej och företrädare till den siste mongoliske härskaren på Krim, Sjagin Ghirej, hade af en viss Seid Mahmed fått en grekisk slafvinna Dinora Chionis från Salonichi, hvars moder var från Krim, där hennes första man dött i Kaffa. Då Dinora 1764 skulle resa till Krim, led fartyget skeppsbrott, och hon fördes såsom slafvinna från Otjakov till Bachtji-saraj. En gruziska vid namn Zarema vardt afundsjuk på nykomlingen för att denna väckt khanens välbehag. Hon lekte en gång vid marmorbassängen och tappade med flit några pärlor i vattnet. Då Dinora böjde sig ned för att ta upp dem, knuffades hon i vattnet och drunknade. Några pärlor hittades emellertid och igenkändes såsom Zaremas, hvilken dagen därpå vardt förgiftad med kaffe. Khanen lär ha blifvit vansinnig af sorg öfver Dinoras förlust (?) och dog kort därpå. På hennes graf står ristadt: »Vare Herren Guds mild het öfver Dinora. År 1178. En bön för hennes själaro.»

»Röfvarbröderna», det svagaste utbrottet af den ryska byronismen med »Fången från Chillon» till närmaste förebild, är grundad på en episod från Jekaterinoslav: två fångar rymma från fängelset och simma öfver floden med boja om foten, hvarpå den ene af dem dör.

»Tsigenarne» är en poetisk episod från skaldens eget lif i Kisjenev: han hade af äfventyrlig reslust och kanske äfven af flyktigt tycke för en tsigenerska följt med en tsigenartrupp ända till Izmail — en dam ytt-rade också till Pusjkin själf, att »björnen var den enda hederliga varelsen i hela sällskapet». Det är på denna utflykt skalden syftar i »Onegin» (VIII: 5), då sånggudinnan

»------allt det falska glitter glömmer,

som omger kvalmig hufvudstad, och under tältadt tak han tömmer pokaln med Moldaus nomad.»

Detta stoff är i poemet omklädt sålunda: Aljeko är en leinadstrött, byronsk skeptiker, som tröttnat på de »konventionella samhällslögnerna» och tar sin tillflykt till ett tsigenarläger, där han äktar den unga tsigenerskan Zemflra. Hon tröttnar dock snart på den lefnadströtte och knyter intim bekantskap med en stamfrände. Aljeko öfverraskar dem en gång och dödar båda två. Enligt tsigenarnes uppfattning af rätt och heder kan Aljeko ej straffas för detta dubbelmord, men Zemfiras fader förbjuder honom att längre tillhöra bandet, och Aljeko måste sålunda återvända till civilisationen — lika arm, om ej armare än hankommit.

Men från Pusjkins vistelse i Kisjenev 1822 föreligger en verklighetsepisod, som skulle kunnat lämna ett ypperligt stoff för poetisk behandling. »Den ryske Byron», såsom den i fez klädde afrikanen faktiskt kallades, hade gjort

bekantskap med en adertonårig grekisk skönhet, som kallades Kalypso och som Pusjkin besjungit i en dikt. Kort därpå skildes deras vägar för alltid, och ban torde snart ba glömt dennabonne fortune. Om Kalypsos senare öde meddelas i rysk Hist. Tidskrift (1884) följande:

I nov. 1824 under en stormig, regnig natt klappade en person på porten till klostret Njalstja i Moldau och bad att bli upptagen i munksamfundet. Främlingens begäran villfors, och han fick bostad hos en eremit i en cell på berget utanför själfva klostret. Efter tre års förlopp fanns han död där och hade efterlämnat följande rader: »Jag har syndat, Herre! Jag har förbrutit mig mot Dig, o Herre! Jag är ej värdig att återvända till Din härlighets höjd. Herre! Förlåt och förbarma dig öfver den syndiga Kalypso.»

Andra omständigheter styrkte, att den aflidna var identisk med Pusjkins älskarinna i Kisjenev, hvilken tagit karlkläder och dragit sig undan till klostercellen — var det månne blott af sorg öfver att Pusjkin lämnade henne? — »Kalypsos» hufvudskål lär ännu förvaras i klostrets katakomber.

Så länge Inzov var ståthållare i Kisjenev, gick det ingen nöd på Pusjkin, som bland andra äfventyr hade två dueller med ofarlig utgång. Han har i ett mycket beskt poem besjungit Kisjenev, som jämföres med Sodom, ehuru han frånkänner det vissa behag och företräden, som det syndiga Sodom skulle ha ägt. Men Inzov återkallades 1823, och nu förflyttades Pusjkin till grefve S. M. Vorontsov, en korrekt »mylord», som med sin uppfostran i engelska högaristokratiens stela anda kunde tåla hvarken den brittiske eller den ryske Byron. Pusjkin fortfor emellertid med sittlustiga lif och tyckte, att han ej behöfde arbeta och knoga för de 700 rubel, som han uppbar såsom ledamot af tionde rangklassen, helst som höga vederbörande ju beröfvat honom friheten. Vorontsov åter fordrade, att Pusjkin skulle göra nytta för sig i hans kansli. Den ene var sträng och kitslig, den andre lättsinnig och retlig, så att ett godt samarbete var omöjligt, och förhållandet blef ännu mera spändt, då Pusjkins sarkasm riktade hvassa pilar till och med mot hans förman, t. ex. i ett epigram, där Vorontsov kallas »en half mylord, en half skurk, en half krämare och en half odåga, men med utsikt att bli detta heli en gång.»

För att förödmjuka sin underordnade sände Vorontsov honom till det inre af guvernementet på en expedition mot — gräshoppor, hvilka härjade som en landsplåga. Trots det samhällsnyttiga i detta värf kunde det gifvetvis ej vara lockande för en ärelysten skald; Pusjkin måste lyda order, men svarade med samma mynt genom att lämna okynniga rapporter om detta fälttåg. Så t. ex. skref han en gång följande, i fri öfversättning återgifna rese-iakttagelsö: »Gräshoppan — hon hoppar och hoppar bland blad och knoppar; allt ätbart hon i sig stoppar och åter hoppar.»*)

*) I det ryska originalet:

»Sarantja letjela, letjela i sjela;

sidjela, sidjela, vse sjela i vnov uletjela».Vorontsov klagade öfver Pusjkin hos general Nesselrode i Petersburg: »Pusjkin är omgifven af

smickrare och tror sig vara en framstående författare, ehuru han i själfva verket blott är en svag efter-härmare af den där engelske skribenten (Byron), till hvars fördel ej mycket kan sägas. Jag önskar för Pusjkins egen skull, att han måtte förflyttas till ett annat län, ty bojarerna i Kisjenev och grekerna i Odessa äro ett dåligt sällskap —»

Pusjkin, som allt fortfarande var politiskt misstänkt, stod under hemlig bevakning, och bref, som sändes till eller från honom, brötos af postverket. Af dessa papper hade generalmajor Skobelev fått i sina händer ett, som i afskrifter redan cirkulerade i Moskva och hade följande innehåll:

»Du vill veta, hvad jag gör? Jag läser bibeln, och den helige ande utgjuter sig stundom i mitt hjärta; men jag föredrar ändå Goethe och Shakespeare. Jag skrifver åtskilliga strofer romantiska poem och tar lektioner i den rena ateismen. Det finns en engelsman (Shelley), en djup filosof och en intelligent äkta filosof, som jag gjort bekantskap med. Han har skrifvit otaliga sidor för att bevisa qu'il ne peut exister d'être intelligent créateur et régulateur, och han kullslår de svaga bevisen på själens odödlighet. Systemet är just inte så trösterikt som man vanligen tror, men olyckligtvis är det så mycket sannolikare.»

Med anledning af denna händelse och med vitsordet »dåligt uppförande» (durnoje poveclenie) fickPusjkin ministeriell befallning att den 30 juli begifva sig till internering på godset Michailovskoje i guverne-mentet Pskov — en egendom som Ibrahim Hannibal fått af kejsarinnan Elisabet, då han utnämndes till général-en-chef. För att ej komma i beröring med polska emigranter och ryska revolutionärer skulle Pusjkin för säkerhets skull ej få rasta på vägen.

I Odessa, där Pusjkin tillbragt sina bästa stunder i sällskap med en treflig negerskeppare Ali från Tunis, tog han afsked af Svarta hafvet och på samma gång ett officielt, om också ej ännu så allvarligt menadt farväl af byronismen och den därmed sammanhängande Napoleon-kulten. Ur denna dikt, benämnd »Till haf-vet», må några strofer anföras:

Farväl! farväl! du fria bölja 1 Din prakt jag skådar aldrig mer.

Och vågorna, som stranden skölja med skum — jag er ej återser.

Du som en vän mig ofta bjudit till hvila vid din svala barm.

Än hoppfullt har din stämma ljudit, än vemodsfull, än mild och varm.

Se ärans graf: en sten i hafvenl Den talar högt med stormens dån om stora minnen, ty begrafven han hvilar där — Napoleon.

Det härskarsnille mer ej lider, som skakat jorden med sitt svärd.En annan för min syn ock skrider — ett snille i det skönas värld.

Han var din afbild, bölja klaral Hans stora själ med din var släkt.

Som du, han ej skytt stormens fara, som du — hur djup och oförskräckt 1

Farväl 1 farväl I Jag skall ej glömma din fägring, underbar och ljus.

Jag länge vill i hjärtat gömma en genklang af din böljas brus.

På Michailovskoje stod Pusjkin i början under särskild uppsikt af guvernören, adelsmarskalken och arkimandriten i Svjatogorska klostret. Den snåle fadern ville ej kännas vid sin son, »ce monstre et fils clénaturé», som bragte familjens namn i misskredit på allerhögsta ort. Skalden, som i början van-trifdes förfärligt, bad guvernören rent ut att få komma på fästning och umgicks med planer att rymma: än funderade han på att förkläda sig såsom betjänt åt sin vän Wulf, än spelade han sjuk för att få en förevändning att resa till Dorpat och därifrån fly öfver gränsen. Föräldrarne blefvo verkligen oroliga vid underrättelsen om att sonen lede af »anevrism», men läto i stället från Dorpat hämta professor Moier, gift med Zjukovskis systerdotter, hvilket gjorde att Pusjkin genast blef kry igen och måste hålla tillgodo med ett mycket ovettigt bref från sin vän furst Vja-zemski, »salongspoesiens väktare».Pusjkins lif på Michailovskoje var for resten mycket likt Onegins på landet (i fjärde sången): han steg upp klockan 8, badade, spelade biljard, men var kanske icke fullt så sysslolös som Onegin eller Childe Harold: ban skref här det mesta och det bästa af sitt lifs storverk »Eugen Onegin», hvars första sång författats i Kisjenev och Odessa 1823 och hvars sista afslöts först 1831 — året innan Mickiewicz grep sig an med sitt litterära stordåd »Herr Tadeusz». För sin gamla amma Arina läste han upp utdrag ur sina manuskript, där olika sånger ett par gånger påbörjats på samma pappersark med och utan teckningar af »Olga» och »Tatjana». I själfva verket vardt denna landtliga isolering den lyckligaste perioden i skaldens lif, och härtill bidrog ej minst det angenäma umgänget med grannarne på Trigorskoje.

Godset Trigorskoje, beläget endast 2 verst (kilometer) därifrån, ägdes af en släkting Praskovja Alekse-jecna Osipovna, som i första giftet hade en son, Dorpat-studenten Aleksej Wulf och döttrarna Anna (= »Tatjana») och Jevpraksia (= »Olga») samt i senare giftet tre döttrar. Kvinnlig ungdom fattades sålunda icke i huset, och härtill kommo två kusiner, Anna Ivanovna Truveler och Anna Petrovna Kem, i hvilken Pusjkin förälskade sig.

Anna Petrovna, född Poltoratskaja, som för sin skönhet ådragit sig själfva kejsarens uppmärksamhet, hade Pusjkin gjort bekantskap med redan i Petersburg 1819 hos en mecenat Olenin, i hvars gästfria husman roade sig

med lefvande cbarader och tableaux vivants. »Jag var lycklig i fem minuter», sade ban själf om denna flyktiga bekantskap; men deras vägar skildes, och när de åter möttes på bondlandet, hette hon Kern och hade hunnit avancera till generalska

— alldeles som Tatjana i åttonde sången af »Onegin». Hennes man, en äldre krigare från anno 12 (hans porträtt finns i Vinterpalatsets krigsgalleri), var kommendant i Riga, och den unga frun tillbragte nu sommaren 1825 hos släktingarna på Trigorskoje. Pusjkins böjelse för den vackra »gräsänkan» blef af så betänklig art, att tant Osipovna fann rådligast att själf resa med henne tillbaka till Riga; men Pusjkin upphörde därför icke med sina kärleksförklaringar, utan öfverhopade henne med galna bref på franska, dem Anna Petrovna — hon blef sedan omgift med en Vinogradski — låtit offentliggöra i tidskriften »Russkaja Starina» (1878—79).

I ett af dessa bref lofvar Pusjkin att vara »älskvärd till ytterlighet: måndagen gai, tisdagen exhalté, onsdagen tendre, torsdagen leste et alerte; fredag, lördag och söndag skall han göra allt, hvad hon vill, och hela veckan ligga för hennes fötter.» Han rent af uppmanar henne att rymma och säger i en epistel : »Vous me dites que je ne connais pas votre caractère

— que m'importe votre caractère! L'essentiel, ce sont les yeux, les dents, les mains et les pieds. Je me suis conduit avec vous comme un enfant de 14 ans. Si monsieur votre époux vous ennuie trop, quittez-le! Maissavez-vous comment? Vous laissez là toute la famille, vous prenez la poste et vous arrivez — où? à Trigorskv? Pas du tout: à Michailovsky! Voilà le beau projet que me tracasse l'imagination depuis un quart d'heure. Vous me direz: et l'éclat et le scandale! Que diable! en quittant un mari le scandale est complet. Le reste n'est rien ou peu de chose!»...

Vid det personliga afskedet fick hon af honom andra sången af »Onegin», och i den låg inlagdt ett poem, som med musik både af Glinka och F. M. Tolstoj blifvit en af Rysslands mer populära romanser : »Ja pomnju tjudnoje mgnovenie». Ur denna dikt, som publicerades i baron Delwigs poetiska kalender »Nordens blommor», må följande strofer meddelas ur V. E. ömans vackra tolkning:

»Jag rnimis den underbara timma, den första gäng du stod mig när, liksom en drömbilds lätta dimma, liksom en ängel ren och skär.

I skymning, i ett dunkelt häkte trögt mina dagar tänjdes ut. Hänryckningen sin fackla släckte: Gud, kärlek, tårar — allt var slut.

Men åter slog en gryningstimma och si! du stod mig åter när, liksom en drömbilds lätta dimma, liksom en ängel ren och skär.

I hjärtat hopp sig åter tände och väckte tron på lifvet än;

6. — Jensen.jag både Gud och kärlek kände, och ögat fuktades igen.

För att afsluta skildringen af det idyllisk-erotiska lifvet i Michailovskoje, må tilläggas att Pusjkin här hade till granne en svensk vid namn Paul Egelström, om hvilken intet annat är bekant än att det var en gammal hederlig landtbrukare som roade sig med klent versmakeri, hvilket föranledde Pusjkin att i en ironisk panegyrik uppmana »skaldernas tsar» att trycka sina alster »äfven med risk att alla skulle dö af förtjusning vid läsningen däraf». — Så mycket mer begåfvad var däremot en annan granne, Nikolai Michailovitj Jazykov (1803—46), som Pusjkin omnämner i »Onegin* (IV: 31). Under sin studietid i Dorpat gick denna vildt elegiska talang förlorad genom dryckenskap och dog under svåra plågor efter att fåfängt ha sökt bot dels i utlandet, dels hos en homöopat Peterson i Penza* Jazykovs diktning karakteriseras bäst af hans »Elegi»:

0 pengarI pengar! säg hvarför

1 ej i fickan viljen dröja?

Nu julens fest sitt intåg gör, och alla kristna sig förnöja.

Men jag är ensam. Allt förgått, som jag af hopp och tro begärde.

Min dröm — den är nu sorgens blott; min status — noll och intet värde!

Sin största betydelse hade denna period i Pusj-kins lif därigenom att den gaf honom ro att samla sina krafter, komma naturen närmare, poetiskt klar-göra sina intryck af Ryssland och dess hufvudstad samt att utveckla sin individuella själfständighet utan att därför alldeles uppsäga den både genom natur och konst påverkade bekantskapen med byronismen. Resultatet af denna bildningsprocess vardt hans berömda sederoman på vers, »Eugen Onegin», »det ryska lifvets encyklopedi», såsom kritikern Bjelinski i sin förklarliga entusiasm kallat denna subjektivt romantiska och satiriska hjältedikt i Byrons stil.

Handlingen i detta epos, som för flere år sedan införlifvats med den svenska litteraturen *), är mycket enkel och tjänar endast till omklädnad för skaldens egna känslor och reflexioner. Två unga män, Eugen (Jevgeni) Onegin och Vladimir Lenski, den förre en lefnadstrött, blaserad skeptiker, i hvilken författaren — ofta mot sin vilja — identifierat sig själf, den senare en ofördärfvad, naiv och svärmisk skald, blifva grannar på landet och umgås som goda vänner, trots den inre olikheten. Vladimir förälskar sig i den ystra, täcka Olga, hvars mer sentimentala och djupt anlagda syster Tatjana förgäfves söker närma sig Onegin. Ett bagatellartadt missförstånd bringar de båda vännerna till en duell, hvari Vladimir stupar. Gripen af samvetskval, fortsätter Onegin sitt andefattiga äfventyrar-lif, men återfinner i Moskva den landtliga Tatjana, hvilken blifvit en förnäm mans maka. Nu upptändes han af lidelse till henne, men nu är det Tatjanas tur att afvisa anbudet, och härmed slutar poemet abrupt.

*) Stockholm 1889, Alb. Bonniers förlag.Såsom helgjutet konstverk måste »Eugen Onegin» bli utsatt för många berättigade anmärkningar: det är icke en roman i episk mening, och den skizzartade beskrifningen afbrytes oupphörligt af lyrikerns och satirikerns subjektiva inlägg. Men där finnas ypperliga detaljer i berättelsen, att särskildt nämna Tatjanas innerligt rörande kärleksbref till Onegin (III: 31), hennes dröm (V: 11—20), Vladimirs afskedsdikt (VI: 21—22), duellen (VI: 28—35) och Tatjanas ädla svar till den ömkligt förkrossade Onegin (VIII: 42—47).

Karakteristiska och delvis glänsande äro målningarna af rysk natur och ryskt folklif samt de humoristiska skildringarna af mänskliga och särskildt ryska samhällslyten och förvändheter — sedebilder som ännu i denna dag hafva sin tillämpning i Ryssland, t. ex. beskrifningen på ett äktryskt gästabud (i femte sången) eller på en flyttningsresa (VII: 31—35). Den karrikerande teckningen af det fadda salongslifvet (allt ifrån första sången till den sista) verkar något tröttande, men oafsedt att förf. ansåg sig ej kunna nog gissla den halfva, ytliga kultur, som Ryssland importerat från västerlandet, hade han en inre bevekelse-grund att gifva uttryck åt sin leda öfver denna tömma, njutningslystna ilärd: han kände, att han själf — trots alla goda ansatser — var ett förloradt barn af sin fördärf-vade tid och att han med oifret af karakter och öfvertygelse köpte sig den yttre sorglösheten, under det att hans ungdoms och bjärtas verkliga vänner med lif och egendom måste plikta för sin ärliga frimodighet.Vid sidan af diktens fyra bufvudpersoner träder här emot oss — for första gången i ryska vitterheten — ett helt porträttgalleri af typiska figurer: den ekonomiska, hederliga fru Praskovja Larin, hvars franska fernissa snart nötes bort under de husliga bestyren; den pratsamma, tjänstvilliga amman, som tvungits till giftermål vid tretton års ålder; den skräflande odågan Zaretski; den döfva furstinnan i Moskva 0. s. v. — en värld af narrar, skojare och stackare, mot hvars mörka bakgrund Tatjanas ljusa gestalt framträder så mycket skärare och renare såsom föregångerska till de vackra kvinnoväsen, som Turgenjev sedan skapade med sin penna. Konflikten — duellen mellan de båda männen — är visserligen en tillfällighet, men den är historiskt betecknande för det dåtida Rysslands societet, och mot anmärkningen att Vladimirs död ej är »tragiskt motiverad», anmärker den tyske »Onegin»-öfversättaren Bodenstedt (»Mirza-Schaffy») med träffande finhet, att blotta tillvaron af en så ren, ideell natur i det dåtida Ryssland är en själfmotsägelse, som innebär fröet till egen undergång.

Om litteraturgranskare i »Eugen Onegin» vilja se ett från byronismen frigjordt verk, tala de mot bättre vetande, och äfven om Pusjkin flerstädes i dikten gör sig smått lustig öfver »Childe Harold» och »Don Juan», medgifver han dock själf (I: 49) sin andliga frändskap med den brittiske mästaren. Utan Byron hade »Onegin» icke blifvit skrifvet i det skick, som det nu faktiskt fått, och Don Juan-Onegin-Pusjkin hafva iromanen blifvit så hopblandade, att man har möda att särskilja de olika personerna i denna treenighet. Men från »Tårekällan» och

»Fången i Kavkaz» till »Eugen Onegin» är det ett jättesteg i utvecklingen, både den formella och den andliga, ty i den senare är Pusjkin visserligen fortfarande byronist, men en åkta sådan. Han är — liksom sin hjälte och liksom Byron — för tidigt utbrunnen, ty han har tömt den sinnliga njutningen till dräggen och har kvar en bismak af äckel med sig själf och med allt; han är en olycklig, »öfverflödig» människa, hvars ursprungligt ädla natur ej kommer till sin fulla rätt i ett maskstunget samhälle, och som i slapp förtviflan drifves till aristokratisk pessimism.

Och Eugen Onegin är något mer än Don Juan; han har något af Faust och Hamlet i sig och han är stamfadern för en hel kategori af män, som under olika namn framträda i århundradets ryska litteratur och för hvilka en lättsinnig tröghet, en vankelmodig handlingsbrist är gemensam. Detta ästetiskt och psykologiskt intressanta drag i den ryska karakteren tar mandom i Lermontovs »Petjorin»; det röjer sig ofta i Gogols verk och framträder starkt i Herzens »Bel-tov» och Gontjarovs »Oblomov»; det firar en lysande litterär triumf i Dostojevskis »Raskolnikov» samt i Turgenjevs och Tolstojs beundrade typer och dyker på nytt upp i den nyaste novellistiken (Garsjin, Tjechov m. fl.).

Åfven i »Onegins» olika sånger kan man tydligtskönja en märkbar utveckling till självständighet; tonen blir efterhand mer djup, mer varm, men på samma •gång mer elegisk. Och Pusjkin bade skäl att blifyå förstämd i sitt innersta väsen, då han blickade till djupet af sin egen själ:: han kände, att han i och med skilsmässan från Byron svék sin ursprungliga fränd-skap med ett fritt tänkande och kännande snille, utan att finna någon annan ersättning än en skrytsam beundran för sitt lands yttre storhet. Han blef såsom patriotisk skald själfständig, men det skedde méd det dyra offret af karakterens själfständighet.

Pusjkin erbjuder såsom skald någon likbet med sin polska samtida Adam. Mickiewicz. Båda begynte såsom Byrons varmaste lärjungar, men deras inre natur och de yttre förhållandena förde dem snart på olika vägar: polacken, härdad genom sitt lands och sina egna lidanden, vardt sina landsmäns hämnande och manande profet; ryssen, bländad af den yttre glansen och svag genom karakter och uppfostran, böjde sig för öfvermakten och öfvergaf sin ungdoms ideal. Och under det Pusjkins fragmentariska lif poetiskt utmynnar i den fragmentariska, byronistiskt subjektiva hjältedikten »Eugen Onegin», samlar Mickiewicz midt under landsflyktens elände hela sin gigantiska skaldekraft på ett objektivt, äkta klassiskt epos, »Herr Tadeusz», hvari endast den förklädde munkens romantiska bikt på dödsbädden i tionde sången förråder den byronistiska glöd, som ännu ej slocknat under den skenbart afkylda ytan.Det är blott en skald i Ryssland (och i hela slaviska världen så när som på Slowacki) som fyllts af byronismens anda utan att därför hämma sin ursprunglighet och självständighet — konsekvent äfven i de lättsinniga ytterligheterna: denna sällsamma skaldeföreteelse var Pusjkins yngre samtida *Lermontov*.

Innan vi öfvergå till denna personlighet, vilja vi i nästa kapitel kasta en blick på de historiska förhållanden, som betingade Pusjkins vidare utveckling och vållade hans ömkliga slut.

Poesien och tsardömet.

Revolutionen år 1825 och dess yttringar i vitter heten.

— Pusjkins förhållande till dekabristerna och till kejsar Nikolai. — Pusjkins upphöjelse och förnedring. — »Poltava» och »Bronsryttaren». — En lömsk kula.

Två årtal i detta århundrade beteckna vändpunkter i Rysslands historia, då det moderna och frisinnade bildningsarbetet hämmades af en skuggrädd, brutal reaktion och återverkade på litteraturen : det förra är 1812, då den liberale statssekreteraren Spe-ranski föll och lämnade rum för det hårda regemente, • som efter sin upphofsman fått namnet Araktjejevtjina; det senare 1848, då februarirevolutionen vardt en förevändning för den nikolaiska statskonsten att taga det halsstarrigt reaktionära steget fullt ut, innan den vid Sevastopol störtade i grus. Men ju hänsynslösare tsardömet vardt i sin avtokratiska regime, dess mer främjades just genom oppositionen den sköna litteraturen : det förra skedet alstrade sådana skalder såsom Pusjkin, Lermontov och Gogol; det senare födde Nekrasov, Turgenjev och Dostojevski.I samma mån som den ursprungligt

romantiskliberale Alexander I:s sinne omtöcknades af madame Krudeners mysticism och Metternichs »heliga» suveräni-tetsvisdom, i samma mån begynte ock den ryska intelligensen, det aristokratiska samhället, visa sig vara en faktor, som man måste räkna med. De ryske officerare, som med de allierades härar intågat i Paris, återvände därifrån med västerländska idéer, som fingo ytterligare näring i det nyvaknande Tyskland, och dessa frön från upplysningens, revolutionens, reformationens och filosofiens hemland tycktes finna ny lämplig jordmån i det ryska rikets svarta, bördiga mylla. Efter personliga iakttagelser måste dessa hemvändande män till sin skam medgifva, att det ryska folket, som berömde sig af Att vara Europas räddare mot Napoleon, ännu stode långt efter sin tid. Lifegen-skapen vittnade ju ännu om detta ryska barbari, och den totala frånvaron af konstitution och parlamentarism röjde det ryska folkets omogenhet. I sin ädla ifver uppställde de ryska frihetsvännerna ett för dåtida förhållanden outförbart program om konstitution och frihet och voro därvid så okloka och kortsynta, att de för principens skull till och med svärmade för det polska konungarikets återupprättande — samma ur rysk synpunkt svåra missgrepp, som upprepades af Herzen i början af 60-talet och hade samma fruktansvärda bakslag till följd.

Trots polisens: vaksamhet började äfven frimu-reriet florera, och efter förebilden af tyska Tugenbundbildades i Moskva 1818 ett s. k. Dygdesällskap, som inom sig räknade Rysslands mest bildade män. Samfundet upplöstes 1822, men efterträddes af två nya, mer revolutionär-praktiska grupper : Nor&sällskapet i Petersburg, som hyllade konstitutionella grundsatser, och Syd-sållskapet, som under ledning af öfverste Pestel rufvade på republik. Dessutom fanns ett tredje radikalt parti, som hyste grumliga panslavistiska planer.

År 1824 inträffade i Petersburg en duell, som fick stor betydelse. En rik, förnäm gardeslöjtnant Novo-siltsev (samma namn bar spelat en ödesdiger roll i de förföljelser, som samtidigt företogos mot de polska studenterna i Lithauen) hade fattat tycke för en fattig flicka, hvars bror Tjernov var officer vid Seminovska regementet. Då Novosiltsevs stolta moder ej ville veta af denna förbindelse, drog sonen sig tillbaka vid en för fästmön kritisk tidpunkt, och följden vardt en duell, hvari båda officerarne stupade. De liberale togo allmänt parti för Tjernov, och hans storartade begraf-ning vardt det hemliga sällskapets första offentliga, om ock tysta demonstration.

Alexander I:s plötsliga död i Taganrog 1825 klargjorde emellertid den spända situationen på ett ovän-tadt sätt och påskyndade händelsernas oundvikliga gång. Under den villervalla, som uppstod vid tronskiftet, då den aflidne kejsarens båda bröder Konstantin och Nikolai voro tveksamma om tronföljden, ville gardesofficerarne den 14 dec. göra en statskupp i konstitutionell anda. Under tumultet blefvo general-guvernören Miloradovitj och metropoliten skjutna, och då lösen utfärdades: »lefve konstitutsia!*, förväxlade soldaterna det obekanta ordet med namnet Konstantin. Tack vare sin ovanligt kraftiga härskarnatur och sitt personliga mod, lyckades dock Nikolai redan samma natt kväfva den militära revolutionen. Pusjkins yngre broder Lev, hvilken ock torde varit inblandad i affären, slapp genom en slump undan med blotta förskräckelsen: hästen skenade, så att han kom ut till Smolenski-fältet och ej hann återvända, förrän allt var slut. Kanhända var detta missöde ej alldeles ofrivilligt; den ängslige fadern, som fått höra, att något farligt var å bane på Isakstorget, bad emellertid brinnande och var fullt öfvertygad om att himlen räddat hans son genom ett underverk 1

Bland dessa »december-män», dekabristerna, om hvilka Lev Tolstoj hade ämnat skrifva ett epos på prosa, hvaraf dock endast en fragmentarisk början finnes kvar, hafva särskildt två gjort sig kända i ryska vitterhetens häfder och skulle kanske blifvit prydnader för den ryska litteraturen, om det förunnats dem ett längre lif. Helt visst har Pusjkin också haft dem för ögonen, då han skildrade den unge, ädle Vladimir Lenski och hans förtidiga sorgliga slut (i »Onegin» VI: 37):

»Kanhända snillet tryckt sin stämpel på honom, och hans namn en gång på tinnarne af ärans tempel left kvar i saga och i sång?Kanhända skulle än hans toner i sekler ljudit för millioner och vittnat om en stor poet för alla tiders mänsklighet?»

Den ene hette Kondrati Fjodorovitj Rylejev, född 1795. Såsom barn behandlades han illa af den brutale fadern, en f. d. major (hans moder var född von Essen), sattes tidigt i kadettskola och bestämdes för krigaryrket. I början af 1820-talet tog han dock afsked, sedan han fått en skrapa för att värj tofsen ej var bunden vid sabeln, och blef

direktör för Nordamerikanska handelskompaniet i Petersburg. Vintern 1823—24 kom öfverste Pestel till hufvudstaden för att förena Nord- och Sydsällskapet och gjorde Rylejev till ledamot af den verkställande revolutionskommittén efter furst Trubetskoj, som utnämnts till stabsofficer i Kijev.

Såsom människa var Rylejev ovanligt ädel och sympatisk. Det är betecknande nog, att kejsaren år 1851 vid underrättelsen om Politkovskis stölder från kronan utbrustit: »Så skulle ändå Rylejev och hans vänner aldrig ha handlat mot mig!»

Hans förnämsta verk äro de poetiska berättelserna, »Vojnarovski», som med handlingen förlagd till Sibirien behandlar ett Poltava-motiv, öfversatt af Chamisso, samt »Nalicajkos bikt* (1825). Nalivajko var en lillryss, som befriade Ukrajna från polackerna. Innan han drar ut i det heliga kriget, gör han en bikt, som väl kunde tillämpas på författaren själf:»Till fullo vet jag, att fördärf skall förestå en hvar, som djärf på fanan folkets frihet skrifver. Af ödet redan dömd jag är; men säg mig, fader, hvar och när man utan offer frigjord blifver? Jag dör för älskad fosterjord, och under bördan glad jag dignar, ty, fader, tro mitt sista ord: mitt olycksöde jag välsignar!»

Rylejev har äfven skrifvit *dumy,* d. v. s. patriotisk-historiska ballader — en diktart som sedan med framgång upptogs af A. Tolstoj. En af dessa dikter skildrar, hurusom furst Jakob Fjodorovitj Dolgoruki efter nederlaget vid Narva föres till Stockholm, där han tillbringar tio år under sträng bevakning. På grund af hungersnöd blir han jämte 43 fångna landsmän förflyttad till Umeå på ett »enmastadt fartyg». Den sjuttioårige krigaren anstiftar resning, afväpnar den svenska besättningen och styr kurs på Reval, där de räddas. Egendomligt är emellertid att fartyget på väg från Stockholm till Umeå passerar — Gothenburg, hvars »höga torn äro synliga på den höga strandens klippor».

I den korta biografi, som inleder den ryska upplagan af Rylejevs dikter, heter det lakoniskt: »R. dog den 13 juli 1826.» Mycket sant! Man kan till och med angifva klockslaget: klockan 5 på morgonen utandades han sin sista suck — i galgen.Han hade efter revoltens undertryckande jämte 120 olyckskamrater ställts inför en särskild domstol. När domen blef bekant, sade han: »Min brinnande kärlek till mitt fosterland har kanske förvillat mig, men som inga personliga intressen, ingen ärelystnad ledt mina steg, skall jag dö utan fruktan.» Och till sin hustru Natalja Tevjasjkova skref han i sitt rörande afskedsbref från fängelset bland annat följande: »Jag beder dig framför allt se om vår lilla Nastenkas uppfostran! Sök i hennes hjärta ingjuta sant kristliga känslor, och hon skall blifva lycklig trots alla motigheter i lifvet. Och om hon en gång gifter sig (hon blef till och med omgift, † 1853), må hon lyckliggöra sin man så, som du, min kära goda vän, gjort mig lycklig under dessa åtta år. Hur kan jag, min vän, tacka dig med ord? De kunna icke uttrycka mina känslor. Gud löne dig för allt! Farväl!»

Äfven Rylejevs kamrater på schavotten äro ej okända i litteraturhistorien: öfverste *Pestel* arbetade på ett stort lagverk i modern anda, och *Kachovski* (Miloradovitj' baneman), *Bestuyev-Rjumin* och *Muravjev-Apostol* hade deltagit i det litterära salongslifvet. Den sistnämndes moder var dotter af serbiske generalen Semen Crnojevic, och hans fader, hvilken dog 1851 vid 86 års ålder såsom senator och f. d. ministerresident i Hamburg, var bekant såsom arkeologisk reseskildrare och öfversättare af Aristofanes och Sheridan. Tidskriften »Russkaja Starina» (1873) berättar, att sonen-dekabristen, vid en dispyt om franskpoesi och franska språkets lämplighet i bunden form, aflägsnat sig ett ögonblick och återvändt med följande improvisation:

»Je passerai sur cette terre toujours rêveur et solitaire, sans que personne m'aie connu. Ce n'est qu'à la fin de ma carrière que par un grand trait de lumière on verra ce qu'on a perdu.»

Fadern fick besöka honom i fängelset en gång och ville ge honom en ren skjorta. »Nej — svarade sonen — jag skall dö med fläckarne af detta blod, som jag gjutit för fosterlandet.»

Af de öfriga dekabristerna skickades 88 till östra Sibirien, där åtta blefvo vansinniga. Några kvinnor följde dem frivilligt i landsflyktens elände, medlemmar af den fina aristokratien: furstinnorna Narysjkin, Volkonski, Trubetskoj, v. Wizin, Muravjev, Jentaltsev och baronessan Rosen.

Bland de deporterade var en ung furst *Alexander Ivanovitj Odojevski,* en äkta tillfällighetsskald i Goethes

mening. Han brydde sig själf aldrig om att skrifva sina stämningsbilder, utan hans vänner upptecknade dem efter minnet, och först år 1890 utkom en tämligen fullständig samling af hans dikter i bokform.

Född 1803, fick han en utmärkt uppfostran i hemmet, blef 1823 kornett vid lifgardets husarer och gjorde året därpå den ödesdigra bekantskapen medRylejev. Hans bevisliga delaktighet i 14 december-försöket bestod dock blott däri att han i kasernen kvarhöll kavallerigardet, som af Miloradovitj fått order att rycka ut mot de upproriske. Han inspärrades i Peter-Paul-fastningen, hvarifrån hans första kända dikter förskrifva sig, och dömdes till Sibirien. Då han fördes från fängelset, råkade han vid en gata kasta en blick på furst Kotjubejs rikt upplysta våning, där det dansades. Kontrasten mellan denna bullrande glädtighet och hans tysta gång till döden gaf honom uppslag till en improvisation »Balen», som har omiss-känlig likhet med den fantastiska teckningen »Dödskallarna» i Turgenjevs »Senilia». Odojevskis bizarra poem lyder:

De unga redan öppnat balen och sväfva kring i yster dans, och yppigt skimrar det i salen af ögons och af dräkters glans.

Af hettan mina kinder glödde; med tung beklämning i min håg mot fönsterkarmen jag mig stödde och såg på Nevas breda våg.

Hon sina böljor långsamt hvälfde

emellan stränder af granit,

och öfver yta silfverhvit

den bleka månens glitter skälfde. —

Men plötsligt var det, som om gällt och vildt orkesterns toner skrällt.

Jag till besinning plötsligt väcktes, såg skyggt omkring mig och förskräcktes

7. — Jensen.och kände, hur mitt blod vardt kallt som is af fasa: Öfverallt

i salen af skelett en skara sig vred och vande af och an, doft skramlande med knotor bara.

De trådde dansen med hvarann och fl ögo öfver golfvets bräder.

All fägring från dem svunnen var, och kotor skyldes ej af kläder.

Blott ett de ännu hade kvar: sitt forna leende de röjde, och nakna tänder lyste sött ur hålor utan hud och kött.

Min blick vid hopen ängsligt dröjde, men ingen kände jag igen, då alla — fiende som vän — med dans sig lusteligt förnöjde.

Från Sibirien stamma Odojevskis flesta och bästa dikter, som i ännu högre grad än Rylejevs andas djup religiositet och ädel resignation. Under rasterna vid grufarbetet var det fångarnes största njutning att promenera på fängelsets gård och genom planket uppfånga en skymt af den yttre naturen. Följande dikt målar en vacker månskensstämning vid ett sådant tillfälle:

Det börjar blåsa. Gråa skyar smyga sig fram och täcka himlens ocean. Igenom töcknet månen trår sin ban och tyckes öfver lätta vågor flyga liksom en båt af guld på böljors skum. Än lyser han, än blir hans skifva skum,än åter klart på obekanta fjärden han styr bland stjärneöar fria färden.

Ett annat poem från samma tid ger en djupare inblick i skaldens tunga känslolif:

Jag ser ännu din bild framför mig, jag känner än din andedräkt.

Hur lycklig denna drömbild gör migl Hur många rörelser den väckt 1

Hur mycken smärta minnet väckte, då du som gammal trofast vän mig sista gången handen räckte och sade blott: vi ses igenl

Ett ögonblick tillsammans vara och sedan alltid skilda bli!

Allt är en dröm, en villa bara, en frukt af sjuklig fantasi.

Men om jag också endast gäckas af en förgänglig syn, en dröm, låt mig få dö och aldrig väckas ur min förföriskt ljufva dröm!

En tillfällighet gaf honom emellertid lättnad i eländet: med anledning af storfurst Michail Nikola-jevitj' — födelse lindrades furst Odojevskis straff från grufarbete till vanliga jordbrukssyslor först i Irkutsk, sedan i Tobolsk, där han dock var alldeles isolerad. Först 1837 förflyttades han till Kavkazien, där han gjorde bekantskap med Lermontov. Här tjänade hansåsom simpel soldat, men hade det för öfrigt bättre. På ditvägen fick han i Kazan än en gång träffa sin gamle far, som blef vanmäktig af rörelse vid afskedet från den älskade sonen. Nära Stavropol improviserade han vid anblicken af en svärm tranor, som flögo söderut, följande dikt:

Hvart styren I er färd, I stolta tranor?

Till sydlig nejd, till lagerträdets blad, där fria örnar kretsa sina banor och simma kring i eterns blåa badl Vi gå ock dit, där hyacinten stänker på himmel och på jord sin purpurbrand; vi måste dit, till detta fjärran land.

Men ej åt oss sin värme solen skänker, och ej vår panna smeks af vänlig hand.

Oss förestår att dö, att glömmas.

Men när vi i cypressers skugga gömmas, vår död i stormen icke blir så skön som under nordens fura, evigt grön.

Ej frusen torfvas mull, ej snö i fredlig dal beskydda skall vår sista hviloboning.

Med mänskoblod bestänkt, skall klyftornas schakal på våra knotor gnaga utan skoning.

Hans profetia gick verkligen i fullbordan. Djupt gripen af faderns död, deltog han i en expedition till Svarta hafvets kust och vägrade att vända om, fast hans hälsotillstånd förvärrades: »Je reste ici comme

victime expiatoire». Ett par dagar efteråt dog han af gula febern den 15 augusti 1839 och begrofs af kam-raterna vid hafsstranden — ett lättfånget byte för schakaler och gamar.

Pusjkins bekantskap med dekabristerna daterade sig redan från hans vistelse i Petersburg, men var af mer personlig-privat beskaffenhet, enär han ansågs vara för pojkaktig och opålitlig att blifva invigd i självfva sammansvärjningen. År 1821 hade han på general Rajevskis gods Kamenko i guvernementet Kijev gjort bekantskap med dekabristen Jakusjkin, en medlem af Moskvas kort förut upplösta Dygdesällskap. Aftonen före dennes afresa hade samtalet rört sig om nyttan af hemliga sällskap, och Pusjkin, som äfven under de skämtsamma infallen varit mycket allvarsam, sade efteråt åt Jakusjkin: »Jag har aldrig känt mig

så olycklig som nu. Jag såg redan mitt lif förädladt med ett högt mål i framtiden. Men allt har varit blott ett dåligt skämt.»

Vid budskapet om Alexander I:s död skref Pusjkin till Katenin, den psevdoklassiska smaklärans siste mohikan i Ryssland: »Storfurst Konstantins stormiga

ungdom erinrar om Henrik V; af den nya regeringen väntar jag mycket godt.» Och i ett samtidigt bref till Zjukovski, hvilken författat ett sorgekväde öfver den aflidne tsaren, framhöll han, att Zjukovski under de tio sista åren ej strängat sin lyra till Alexander I:s pris — »den bästa förebråelse jag kan göra er».

I förkänsla af att något viktigt var i görningen kunde Pusjkin ej längre sitta stilla på det idylliska Michailovskoje, utan ämnade smyga sig in till hufvud-staden. Han vände dock om redan vid första skjutshållet af feghet och vidskeplig fruktan: han mötte nämligen på vägen en pop och tre harar — fruktansvärda omina! Han var i självfva verket lika narraktigt vidskeplig som Tatjana i »Onegin» (V: 5—10); hans moder lär ha haft visioner, och Pusjkin hade år 1818 låtit spå sig af en bekant spåkvinna i Petersburg vid namn Kirchhof, hvilken talat om scener ur hans förflutna lif och till sist yttrat (»Russkaja Sta-rina» år 1878): »Du skall bli förbannad två gånger, men ock bli ditt folks afgud. Kanske skall du få ett långt lif, men i ditt trettiosjunde år bör du akta dig för en hvit man, en hvit häst eller ett hvitt hufvud.»

Han återvände alltså till Michailovskoje, men hans själslugn återvände aldrig mer. Ett rof för samvetskval, oviss fruktan och ömklig feghet vid tanken på dekabrist-rättegången, frågade han sin vän baron Delwig till råds. Denne svarade, att Pusjkin borde hålla sig stilla, tills kröningen ägt rum: »då kan du vända dig till monarken och hoppas något af den nya regimen. Gifve himlen dock, att ditt nya lif må blifva gagneligt för din poesi!»

Till sist stegrades Pusjkins sjukliga ängslan ända därhän, att han den 11 maj 1826 till guvernören i Pskov inlämnade följande ömkliga och icke fullt sanningsenliga förklaring: »Undertecknad förbinder sig

hädanefter att icke tillhöra något hemligt sällskap, hvilket namn det än må hafva. Dessutom försäkrar jag, att jag icke tillhört eller tillhör något hemligtsällskap och att jag aldrig haft någon kännedom därom.»

Denna fega bekännelse följdes af en särskild böneskrift till kejsaren med bedyrande om »uppriktig ånger», »fast uppsåt» m. m., och resultatet vardt, att Pusjkin den 3 sept. 1826 kallades till den nykrönte kejsar Nikolai I i Moskva. Det samtal, som fördes mellan monarken och skalden-undersåten, skall — enligt Chomutov — ha lydt sålunda:

Nikolai: »God dag, Pusjkin! År du glad att få komma tillbaka till Petersburg?»

Pusjkin: »Ja, gosudar!»

Nikolai: »Skulle du tagit del i den 14 december, om du då varit i Petersburg?»

Pusjkin: »Ovillkorligt, gosudar! Alla mina vänner voro med, och jag hade ej kunnat hålla mig därifrån. Endast min frånvaro räddade mig, och därför tackar jag Er.»

Nikolai: »Nu har du dummat dig nog. Jag

hoppas, du hädanefter blir förståndigare, så behöfva vi ej bli osams. Du skall skicka mig allt hvad du skrifver. Hädanefter blir jag din censor.»

Under samtalet hade Pusjkin känt sig allt mera lättad och ogenerad och lutade sig baklänges mot ett bord, så att han nästan satt därpå. Nikolai skulle då ha afbrutit audiensen och sagt efteråt : »Mot poeter

duger det inte att vara nedlåtande.» Men han skulle dock ha tillagt: »jag har i dag talat med Rysslands intelligentaste man.» Härvid undantog han väl ändå— sig själf, ty Nikolai skulle kunnat säga, hvad hans far Pavel I lär ha yttrat åt en fransk emigrant: »Monsieur, il n’y-a ici de grands seigneurs que Thomme å qui je parle et pendant le temps que je lui parle.»

Pusjkin hade räddat sitt lif, men offret var dyrt: borta var friden på Michailovskoje, borta friden i hans inre, borta hans allra flesta ungdomsvänner, borta hans byronistiska frihetsideal! Men skalden gick ej under: fastmer fick hans lyra en fullare och djupare klang, som ljuder oss till möte i de senare sångerna af »Onegin». Och ofta måste han med bitter saknad och hemlig afund tänka på de trots bojorna fria andar, hvilkas fångenskap i Sibirien han genom en lycklig slump och personlig feghet sluppit dela. Det är ock med tanken på Rylejev och Odojevski som han skrifvit den vackra dikten »77// Sibirien», som i ömans tolkning börjar så:

»I djupet af Sibiriens schakt ert stolta tålamod ej brister, sin lön er dystra id ej mister, obruten står er tankes makt.

Liksom en syster öm och frid i underjordens dunkla städer går hoppet kring och lifvar, gläder: du kommer nog, du bättre tid.»

Men ett ännu vackrare eftermäle öfver dekabrist-erna har i den slaviska vitterheten ristats af Pusjkins och Rylejevs personlige vän polacken Adam Mickie-wicz, hvilken begynner sin epilog till den stora »Dziady»-dikten med en erinran af sina ryska frihetsvänner:

0 minnens 1 mig än?. .. Jag ofta drömt om vännerna i fängelset och grafven.

På er jag tänker, eder bild jag gömt;

1 mina drömmar hemortsrätt I hafven.

Hvar ären I? Rylejevs ädla hals, som jag fått famna, under galgens börda har dignat, som af tsaren det befalls.

Ve, skam det folk, som sina snillen mörda!

Den hand, Bestuzjev *) räckt mig fordomdags, ej mindre van vid pennan än vid vapen, af tsaren länkats fast med en polacks och måste bryta malm ur grufvogapen.

Har himlens straffdom andra nått? Kanske med rang och ordnar de sin smälek öka?

Åt tsarens ynnest självmant de sig ge och vid hans tröskel ryggen ödmjukt kröka.

Hans lof förkunna de med tunga fal, och mina landsmäns blod de låta flyta; de kanske hånle blott åt vänners kval och med förbannelser för tsaren skryta.

Ifall min klagosång från fjärran folk når eder nord, där köld och isar råda, må den som tranan vara vårens tolk och friheten åt eder förebåda!

*) Bestuzjev-Rjumin dog ock på schavotten. För så vidt det ej fanns två häktade med detta namn, föreligger alltså ett misstag af Mickiewicz.Minns ni min röst?... I bojan jag mig vred tyst lik en orm, som härskarns blickar kufva.

För eder blott jag yppat, hvad jag led; för eder var jag öppen som en dufva.

En kalk, af gifter och af galla våt, jag gjuter ut att hela världen väta.

De sugits af mitt hemlands blod och gråt; ej er, men edra bojor må de fräta!

Om 1 mig klandren, är det som ett tjut af hunden, som med järnet smidd vid kojan, så vant sig vid sitt band, att han till slut vill bita denna hand, som lossar bojan.

* *

*

Då man fördömer Pusjkins »affall» och karakters-löshet, må man dock ej förbise, att kejsar Nikolai I var en ovanligt imponerande personlighet, och den byronistiske skald, som svärmat för Napoleons krigargeni, kunde ock lätt smittas af beundran för den tsar, som vid upproret 1825 och vid koleratumultet i början af 30-talet ställt sitt lif på spel och med orubbligt döds förakt dundrat sitt: »på knäl» åt de uppskrämda, förvillade folkmassorna. Härtill kommer, att Nikolai I — i likhet med Alexander I och många andra furstar — i början af sin regering icke var samma reaktions-lystne despot som han blef mot slutet af sin lefnad: han kunde ju i ett anfall af godt lynne gifva sitt nådiga bifall åt Gogols blodiga satir »Revisorn»; han hade gjort ett halft offentligt erkännande åt professor Arse-njev, som i en föreläsning vågat kritisera Iifegenskapen, och han hade tagit i försvar metropoliten Filarets uppseendeväckande uttalanden om kyrklig frihet och oafhängighet.

Det dröjde emellertid ej länge förr än det blef klart för Pusjkin, i hvilken förödmjukande ställning han kommit, och om han eljes byggt förhoppningar på kejsarens omedelbara censur, hade han dock ej tagit med i beräkningen den mur, som hofkamarillan genom traditioner och etikett rest mellan monarken och hans undersåtar. Det värsta hindret vardt inrikesministern Alexander Kristoforovitj Benkendorf \ en totalt obildad man, hvilken börjat som underofficer och gjort lycka i turkiska kriget. Denne polischef, som hyste gammalt groll till Pusjkin för att denne ej uppvaktat honom i Moskva, skulle nu blifva skaldens Iitteräre granskare I

Redan i Michailovskoje hade Pusjkin under påverkan af Shakspere- och Goethe-studier börjat skrifva på ett nationellt historiskt drama »Boris Godunov*, hvari han alldeles frigjorde sig från byronismen. Han fick nu af Benkendorf en varning för att han »utan lof» läst upp spridda stycken ur detta drama för några vänner, och om Pusjkins »Tsigenare» skref inrikesministern en kritik »ur ästetisk och politisk synpunkt», som lär ha varit något utomordentligt i sitt slag. Trots kejsarens löfte att skalden skulle slippa den vanliga censuren, gingo alla hans bref och manuskript till kejsaren genom Benkendorfs händer, ochhan dömdes 1828 af senaten att ställas under särskild polisuppsikt för ett gammalt poem, som råkat i myndigheternas hand. Detta utslag förföljde Pusjkin från

stad till stad, under det han i slutet af 20-talet företog en studieresa till södern, och upphann honom först år 1831. Det befanns dock då, att det blott var fråga om en öfversättning af en revolutionär elegi af A. Chenier, som censorerna i sin okunnighet tagit för ett dekabristiskt original. Tre personer, som spridt denna handskrift, blefvo emellertid häktade och straffade med fängelse.

Det är betecknande nog för Pusjkins vacklande position och stämning, att han i ett bref till den hatade Benkendorf sade sig vara viss om att han skulle bli fängslad samma dag, som Benkendorf upphörde att vara minister. Då skalden 1827 bad om tillstånd att få resa till Petersburg, beviljades detta visserligen, men Benkendorf underlät ej att visa sitt öfvertag genom att uttryckligt betona »helgden af en adelsmans löfte att alltid uppföra sig böfviskt och värdigt»; och då Pusjkin 1831 gifte sig med Natal ja Gontjarova i Moskva, hvarifrån ryktet om hennes skönhet nått honom i Petersburg, måste han i ett ödmjukt bref till Benkendorf fråga, om kejsaren hade något emot hans hjärtas vall Benkendorf gaf därpå den lugnande förklaring, att Pusjkin »icke stod under monarkens vrede, utan under hans faderliga uppsikt».

Denna kejserliga kontroll var verkligen faderlig, ehuru monarkens välvilja var allt annat än hänsyns-full och oegennyttig. Nikolai var nog intelligent att uppfatta Pusjkins snille, men han var också nog klok att inse nyttan af att vinna skalden för det ryska Isardömet. Hans intresse for »Boris Godunov» erinrar ej så litet om den nuvarande tyske kejsarens litterära nit för das Hohenzollernthum. Kejsaren ville af »Boris Godunov» göra en roman å la Walter Scott, klandrade somliga ställen såsom »bondska» och »triviala» och förbjöd den ursprungliga benämningen »komedi». Författaren kunde ej bekväma sig till dessa ändringar; tryckningen förbjöds både 1826 och 1829, och i ett fragmentariskt skick publicerades det censurerade manuskriptet 1831. På grundvalen af Karamzins historiska framställning och med indirekt inflytande af »Richard III» och »Götz», besitter det fragmentariska utkastet stor dramatisk kraft och god karaktersteck-ning. Men det förblef en torso; det var först grefve Alexei Tolstoj förbehållet att med sin historiska trilogi, »Ivan den förskräckliges död», »Tsar Fjodor Ivanovitj» och »Tsar Boris», i dialogform enhetligt åskådliggöra detta interregnum, ur hvars anarkistiska natt huset Romanovs stjärna glänste fram likasom Tudors efter Rosornas krig i England, som sedan fick sin oöfver-träfflige Shakspere.

I ett servilt poem af 1828 (»Till vännerna») hade Pusjkin yttrat: »Min tanke tsaren har befriat», och dels behärskad af feghet, dels bländad af den yttre glansen, förnedrade han sig till krypande ödmjukhet: »Om Gosudar Imperator täckes vilja använda minpenna for politiska artiklar, skall jag med punktlighet och nit söka uppfylla hans höghets vilja.» Kejsaren tog fasta på detta anbud och gaf honom i uppdrag att skrifva en afhandling om folkbildning — en uppgift som Pusjkin var så mycket mindre vuxen som hans egen bildning var hvarken »folklig» eller grundlig, och han hade själf i ett bref till sin f. d. skolkamrat Tjaadajev beklagat sig öfver att det »fattas mycket, innan min bildning kommer i nivå med århundradets».

Den första uppmaningen att skrifva uppsatsen låtsades Pusjkin ej förstå, och det behöfdes en ny påstötning från Benkendorfs sida för att sätta pennan i hans hand. Hans debut såsom pedagogisk skriftställare vardt, såsom man kan förstå, föga lyckad. Han klagade i sin skrift öfver att »undervisningen forceras, så att man är öfverste eller kollegieassessor vid trettio år utan grundliga kunskaper och utan karakterens mognad. Äfven examen blir snart ett geschäft för professorerna, ty den liknar en dålig tullbom, genom hvilken gamla invalider för pengar låta dem slippa in, som ej lyckats komma fram på sidan». För öfrigt röjer krian konflikten mellan Pusjkins bättre, förnuftiga uppfattning och hans fruktan att väcka majestätets misshag. Benkendorf skref också, att kejsaren anmärkt: »Pusjkins grundsats, att upplysning och snille äro uteslutande grundvalar för fullkomning, är farlig för det allmänna lugnet, leder till afgrundens rand och fördärfvar så många unga män. Sedlighet, lydaktig-het och nit äro att föredraga framför en omoralisk och onyttig upplysning.»

Pusjkins lojala dilettantism blef emellertid ej obelönad: år 1831 blef han »rikshistoriegraf» med årlig lön af 5,000 rubel och fick titel »kammarjunkare» för att kunna introduceras vid hofvet. Året därpå invaldes han i Vetenskapsakademien, där han åtminstone hade fördelen att få 8 rubel för hvarje sammanträde, som han bevistade. Han lär ba gjort en mycket tragikomisk figur, då han såsom kejserlig kammarjunkare måste kröka

rygg bland fjunlösa adelspojkar vid hof-festligheter. Då en storfurste gratulerade honom till utnämningen, svarade han: »Tackar ödmjukast, ers höghetl Hittills ha alla skrattat åt mig; Ni är den förste som lyckönskar mig.» Då han en annan gång åtspordes, huruvida han var nöjd med utnämningen, gaf han till svar: »Ja, därför att kejsaren behagat utmärka mig. Men nog hade jag hellre sett, att jag blifvit kammarpage.» Han sökte också alla förevändningar att få komma bort från Petersburg, då någon hofcéremoni förestod, och i ett bref till sin hustru yttrade ban sig oförbehållsamt i dessa drastiska ordalag: »Med våra tsarer har jag haft envis otur: Den förste (Pavel I) lät en gång, då jag var blott två år gammal, rycka mössan från mitt hufvud i Jusupovska trädgården, enär hennes form skulle varit statsfarlig(?). Den andre (Alexander I) förvisade mig två gånger, och den tredje (Nikolai I) gjorde mig rent af till kammarjunkare. Efter en fjärde känner jag sannerligen ingen längtan.»Under denna senare period af Pusjkins oroliga lif skapades dock ett par poetiska verk, som kunna räknas till det bästa af hans pennas alster vid sidan af »Onegin» och »Boris Godunov». Det ena är den poetiska berättelsen »Poltava», som skrefs på två veckor 1828 i tre sånger och i byronsk versform. Uppslaget till detta poetiska stoff, som dåligt behandlats af Katenin i dennes omarbetning af Biirgers »Lenore» (där kallad Olga) och som redan hade upptagits af Rylejev i »Vojnarovski», lär Pusjkin ha fått af Mickiewicz, som i sin tur hämtat idén från Byron och Malczewski.

Titeln är dock vilseledande, ty handlingen rör sig hufvudsakligen om den listige och groft sinnlige Mazepa, den gamle kosackhetmanen, som älskar furst Kotjubejs dotter Maria, men öfverger henne, sedan han låtit halshugga hennes fader, hvilken förblifvit tsar Peter trogen. Först i sista sången lämnas en kort, men glänsande skildring af det ödesdigra slaget, som af patriotiskt skäl lånat sitt namn åt hela dikten. Peter den store framställes naturligtvis i hög relief. Därpå afslutas' dikten med Karl XII:s och Mazepas flykt efter nederlaget. Medan de om natten rasta vid Dnjeprs strand, sofver den svenske konungen lugnt, men Mazepa vrider sig oroligt på sitt läger. Han spritter till och ser vid månens bleka skimmer en kvinnoskepnad, som smyger sig fram till honom — det är Maria, hans forna brud, som blifvit tokig af sorg öfver hans grymma svek: hon hviskar vansin-nets ömsevis smekande och förbannande ord, men är försvunnen, innan Mazepa hunnit fullt vakna till besinning. Morgonen gryr, kung Karl rusar upp, och Mazepa sadlar tyst sin häst för att vid den svenske konungens sida hasta ut i vida världen, bort från fädernehärden, ovissa öden till möte — i själfva verket till en nästan omedelbart förestående död.

Detta sista utbrott af Pusjkins byronism, hvilket genom vansinnighetsmotivet och de älskandes möte på valplatsen för tanken till Tegnérs »Axel» — den på samma gång starkaste och svagaste emanationen af byronismen i svenska vitterheten — ger en historiskt vida bättre teckning af den lillryske rebellen än Byron i sin svaga »Mazepa». Byron har däri med sin fantasi utsmyckat en historia, som Voltaire på god tro okritiskt upptagit i sin »Histoire de Charles XII»; sägen om att Mazepa skulle ha bundits på hästryggen o. s. v. uppstod därigenom att de misstänksamma kosackerna hotat att vid hästsvans binda sin landsman, som uppväxt såsom kurtiserande page vid Johan Kasimirs polska hof.

Den andra dikten, som ännu mer förhärligar Peter den store, heter »Bronsryttaren» och har tillkommit under påverkan af Mickiewicz’ båda »Dziady»-dikter »Tsar Peters staty» och »Oleszkiewicz»; den senare var en polsk mystiker som förutsäger en Neva-öfversvämning och uttalar varningens och hotets spådom öfver Alexander I för hans »affall». Men under det att den polske skalden från sin ståndpunkt i Peter

8. — Jensen.den store ser endast knutens barbariske despot, bvars bronsbild skall störta i grus med hela systemets fall, är den ryske skaldebrödern full af äkta beundran för den store Peter. Motivet om Nevaöfversvämningen inflätar Pusjkin i denna nationella panegyrik så, att han låter en ung tjänsteman Eugen vid katastrofen taga sin tillflykt till ett af de bronslejon, som vakta det ståtliga kejsarmonumentet i Alexander-parken framför Amiralitetet vid Neva. Sedan flodens raseri lagt sig, far Eugen i båt öfver floden för att besöka sin fastmö, men upptäcker till sin fasa, att det lilla hus, hvari hon bott, blifvit bortspoladt af vattnet. Halft vansinnig af sorg, irrar han kring på gatorna och kommer händelsevis fram till Nevakajen.

»Framför hans blick stod starkt och tryggt

ett stolt palats. På trappan höga,

med lyftad ram, i marmorprakt

två lejon sågos stå på vakt

Och där, med ryggen vänd mot land,

högt öfver vilda vågors toppar

på klippan invid Ne vas strand

satt lugn med utsträckt mäktig hand

giganten på sin häst af koppar.»*)

Då vaknar hos den sinnessvage ett minne af den förfärliga dagen, och han knyter ursinnigt näfven mot statyn och gnisslar: »Aha, du byggmästare och undergörare! Akta dig!» Men plötsligt hejdar han sig, ty han tycker sig se, huru tsarens ansikte mörknar af

*) Utdragen ur dikten »Bronsryttaren» äro hämtade från G. Aminoffs »Ryska Skalder», tryckt i Helsingfors 1887.vrede, och då han förfärad flyr bort, hör han oupphörligt bofslagen af bronsryttarens häst. Från denna stund var den stackars Eugens vansinne obotligt, och en morgon låg han död på en af Nevaöarna.

Till grund för denna sägen om den galopperande bronsryttaren ligger åter en anekdot, som »Russkaja Starina» meddelat (årg. 1874). Då fransmännen 1812 hotade Ryssland, ville furst Golitsyn bortföra i säkerhet alla dyrbarheter från Petersburg, däribland det Falconefska monumentet. Generalpostdirektören talade då om att han i drömmen sett, huru Peter den store ridit utåt Kammeni-Ostrov och sagt åt Alexander I, som han mötte på vägen: »En stor olycka botar dig.

Men var inte ängslig för Petersburg, ty jag skyddar det, och så länge jag är kvar, sväfvar min stad ej i fara.» Ovisst är det ju, huruvida postmästarn haft en sådan dröm och om vederbörande tillmätt den någon ominös betydelse (hela anekdoten har dementerats i »Ryskt Arkiv»); men visst är att furst Golitsyn afstod från sin plan, och än i dag står tsar Peter i brons kvar i sin genialiskt djärfva ställning. Det är denna plastiska språngridt som gaf Mickiewicz anledning till sin reflexion:

Tsar Peter gifver springarn fria tyglar och reser sig just upp i strama byglar.

Med ens ett väldigt språng från blocket tas, och sporrad häst i luften redan sväfvar; han biter grimman, fnyser vildt och bäfvar, ty störta måste han en gång i kras.Väl står han än i sekler och ej faller, liksom från klippan forsande kristaller af frosten lödas fast vid afgrundskant; men när för våren våldets isar tina och frihetssolen ändtligt börjar skina, då störtar tyranniet från sin brant.

Många hafva i Pusjkins »Poltava» och »Bronsryttaren» velat se endast yttringar af en »brutal patriotism» och »blind tsarisk» beundran. Bortser man från Pusjkins karakter i det hela och bedömer dessa poem i och för sig, torde detta klander dock vara högst obefogadt. Lika litet som någon svensk kan misstycka öfverdriften i Tegnérs dityramb om »Kung Karl den unge hjälte», lika litet kan man frånkänna en rysk skald rättighet att förhärliga en af sitt lands dugligaste regenter, helst om denna beundran klädes i en så poetisk form som Pusjkins. Och betraktar man tingen ur nykter, prosaisk utilitetssynpunkt, torde väl tsar Peter få försteget framför Karl XII. Näppeligen behöfver man vara ryss för att kunna njuta af en sådan patriotisk välklang, som i inledningen till »Bronsryttaren»:

»Ett sekel svunnit hän. I landen med midnattssol en mäktig stad ur skogens djup på låga stranden sig höjt så strålande och glad.

Där ensam förr på dyster strand den finske fiskarn, tung och sluten, naturens styfbarn, oförtruten drog upp sin not med valkig hand —nu längs palatsbeprydda stränder man mer ej skådar furors stam, och skepp från alla jordens länder till rika broar simma fram.

I stolt granit sig Neva klädt; kring staden växa villor sköna, och parkerna och lunder gröna sin skugga öfver holmar bredt. Och inför hufvudstaden ung Moskva sin hjässa måste sänka, liksom inför en nykrönt kung en

hermelinbesmyckad änka.

Lef stolt, du Peters stad, och stå som Rysslands vakt på kontinenten! De fredligt tämda elementen sig med din makt förlikas mål Må Finska vikens vågor glömma sin gamla fejd, sitt hat, sin strid och icke störa Peters frid vid Nevas strand i kylig gömma!»

* *

Allt mera febrilt och fragmentariskt vardt dock Pusjkins skriftställen genom den skefva ställning, hvari han med ocb mot sin vilja råkat. Med en penna, som han fått af Goethe, hade han velat omarbeta » Faust'», men det stannade vid några lösryckta scener — man blir för resten ingen Goethe hara genom att stoppa en gåspenna i bläckl För att betala en spelskuld å 3,500 rubel skref han på en natt den lustiga poetiska berättelsen »Grefve Nulin», och på grund afbiblioteksforskningar utarbetade han ett rätt digert verk om Pugatjevs uppror (1834), hvarför han fick 20,000 rubel. Detta historiska material tillgodogjorde han sig belletristiskt i sin bästa novell *»Kaptenens dotter»*Finnes på svenska i en från tyskan gjord öfversättning af Pusjkins valda noveller.). År 1835 fick han för att ordna sina affärer ett räntefritt lån, som skulle betalas genom afdrag på lönen, något som dock ej skedde. Trots stora inkomster var hans ekonomi alltid dålig — närmast beroende på hans olyckliga spelpassion. De 100,000 rubel skuld, som han lämnade efter sig, gäldades frikostigt af kejsaren, hvilken dessutom gaf 5,000 rubel åt änkan och 6,000 rubel åt barnens uppfostran.

Om hans nästan förtviflade stämning vittnar ett ställe i hans senare bref: »Våra båda hufvudstäders dumhet och falhet äro lika stora, om ock af olika beskaffenhet, och måste jag välja mellan dem båda, skulle jag föredraga — Trigorskoje, liksom harlekinen på tillfrågan, om han hellre ville bli rådbråkad eller hängd, svarar: »Jag tycker mest om välling!» — Han ville deltaga i turkiska kriget 1828, men Benkendorf nekade, och samma resultat hade hans ansökan att få följa med en diplomatisk mission till Kina. Slutligen fick han — under förevändning af historiska studier — göra en resa till Volga, Kavkazien och Mindre Asien, där han faktiskt sökte döden i kulregnet vid Erzerum. Den blodiga död, som förestodRysslands störste skald, var af annat slag; den skald, som skrifvit »Fången i Kavkazien», var redan död.

Till råga på olyckan bemöttes han med misstro af de högaristokratiska ätterna, som i kammarjunkar Pusjkin alltid sågo den afrikanske parvenyn, och denna misstro var icke alldeles obefogad. Pusjkins sarkastiska naturell förnekade sig aldrig, och han strödde kring sig pepprade epigram, som ännu i dag delvis äro förbjudna i Ryssland — kanske mindre af politiska än moraliska betänkligheter. Öfver sin biktfar t. ex. hade han skrifvit följande minnesruna:

En grafskrift vill jag rista: I marken är en pöl; i pölen är en kista; i kistan är en pop; i popen vin och öl.

Pusjkins elaka tunga hade ju ej ens skonat majestätet, huru ödmjukt han än krökte rygg vid tronens trappsteg. Så t. ex. lyder ett politiskt epigram:

I Ryssland inga lagar finnas få: där finns en stång med kejsarkrona på.

Vid Alexander I:s död skref han följande lefnadsteckning:

På resor ständigt drog han; i Taganrog — där dog han.

Och Nikolais tronbestigning hälsades med följande lofkväde:Han knappt på tronen hann,

då spiran djärft han svängde:

han till Sibirien dref ett hundra tjugu man,

och uti galgen fem han hängde.

Pusjkins personliga paskiller hafva indirekt bidragit till hans förtidiga, tragiska slut. Då undervisningsministern grefve Uvarov af sjukdom var förhindrad att deltaga i ett sammanträde i Vetenskapsakademien, intogs presidentstolen af furst A. A. Dondukov-Korsakov. Under märket »Krjukov» skref Pusjkin en smädedikt, som väckte allmän munterhet och förargelse. Som den redan passerat ryska censurens fina sikt, torde den väl ock

opåtaldt kunna gå genom svenska tryckfrihetens grofva s&ll. Det mustiga epigrammet lydde:

I Vetenskapsakademien

furst Dunduk sitter med viktig min.

Som vetenskaplig eller vitter han ännu aldrig ansedd var.

Men saken är: furst Dunduk sitter, blott därför att han — säte har.

Med anledning häraf blef Pusjkin på en bjudning hos Karamzin öppet och barskt klandrad af Uvarov för att han »förstörde sin talang genom att med smädedikter förlöjliga aktningsvärda och förtjänta personer». — »Hvad har Ni för rätt att ge mig förmaningar, om Ni inte kan bevisa, att det är mina verser?» svarade Pusjkin häftigt. — »Alla säga så.» — »Det bryr mig föga hvad folk pratar, men om er skall jag vid tillfälle skrifva verser och publicera demmed min namnunderskrift.» Denna hotelse utförde Pusjkin genom att skrifva en blodig satir »Lukulli tillfrisknande». Uvarov hade nämligen hoppats att få ärfva sin frände furst Jusupov, som insjuknat, och hade till och med varit nog omtänksam att försegla dennes egendom, men blef lurad genom onkelns tillfrisknande.

Spänningen mellan Pusjkin och hans såväl politiska som personliga vedersakare inom högaristokratien nådde sin höjdpunkt, då de hemliga fienderna begagnade sig af Pusjkins svåger för att förbittra äfven hans familjelif. Den tvetydige hjälten i denna husliga skandal var en viss Georges Dantés, som år 1834 kommit till Petersburg från Frankrike och utgaf sig för att vara en napoleonsk baron, blef officer i kavallerigardet med extra lön ur kejsarens privata kassa och adopterades af det holländska sändebudet baron Hek-keren. Dantés-Hekkeren gifte sig med Jekaterina Gontjarova, en syster till Pusjkins vackra, något koketta fru, för hvilken han äfven efter sitt giftermål syntes mycket intresserad.

Slutet på hela denna chronique scandaleuse med husliga uppträden och anonyma smädebref blef att Pusjkin utmanade Dantés på duell — ett i all besinningslöshet beslutsamt och manligt steg, som man knappt kunnat vänta sig af Pusjkins fega vankelmod, men som väl öfverensstämde med de Hannibalska familjetraditionerna. Benkendorf lär ha haft nys om duellen, som ägde rum vid Tjerna Rjetjka den 27 jan.1837, men »af misstag» skickat gendarmerna till ett annat ställe. Pusjkin sårades dödligt af ett pistolskott och dog två dagar därefter — ett motstycke i verkligheten till Onegins duell (i femte sången). Dantès måste hals öfver hufvud fly till Frankrike, där han började spela en viss roll under det andra kejsardömet. Bland annat användes han i en hemlig mission till Nikolai, men denne vägrade att mottaga Pusjkins mördare, och Victor Hugo har i ett af sina »Châtiments» (»En descendant de la tribune») brännmärkt hans namn. Först i början af 1890-talet dog Dantès i Paris såsom en ruinerad, totalt afsigkommen gubbe.

Pusjkin begrofs på kyrkogården vid Svjatogorska klostret nära sitt idylliska Michailovskoje, där hans mor året förut blifvit jordad. Vid hans dödsbädd vakade bland andra Zjukovski, som om Pusjkins sista stunder gifvit en rörande skildring och bland annat lagt följande ord i den döendes mun: »Säg kejsaren, alt det gör mig ondt att dö, ty jag skulle eljes blifvit hans helt och hållet. Jag önskar att han måtte få en lång, lång regering och stor glädje af sin son och sitt Ryssland.»

Rysslands officiella häfdatecknare hafva naturligtvis ej varit sena alt taga fasta på dessa ord, som äro betecknande nog för Pusjkins svaga karakter. Men oafsedt att man ej gärna kan tillmäta någon större betydelse åt yttranden, som framstammas i dödsyrseln, torde den ädle Zjukovski i detta fall vara en mycketokritisk sagesman: han var för naiv och enkel för att kunna fatta ett så motsägelsefullt skaldetemperament som Pusjkin, och själf bortskämd af Vinterpalatsets storfurstar och storfurstinnor, såg han endast de ljusa sidorna af tingen och kunde knappt tänka sig annat än att man måste fyllas af tacksamhet och beundran för kejsaren. Vida sannare har Pusjkin tecknat sig själf i ett bref till sin hustru om sin lille son: »Gifve Gud att han ej må gå i mina fotspår: skrifva vers och komma i delo med tsarer! I verskonst skall han ej öfverträffa. sin far, och stryk biter ej på järn.»

Ivan Turgenjev såg Pusjkin omedelbart före duellen och beskrifver honom i sina »Memoarer» sålunda: »Han stod lutad mot dörrposten och stirrade på sällskapet med korslagda armar. Jag minns hans solbrända lilla ansikte,

hans afrikanska läppar, hans hvita, stora tänder, hans hängande polisonger, hans svarta, elaka ögon under ilen höga pannan, nästan utan ögonbryn, samt hans knollriga hår. Han kastade också en flyktig blick på mig; den nonchalanta uppmärksamhet, som jag ägnade honom, måtte ha gjort ett obehagligt intryck på honom, ty han ryckte på axlarna, såg alls icke glad ut och gick sin väg.»

Om Pusjkins hustru Natalja Gontjarova skref österrikiska sändebudets maka, grefvinnan Fiquelmont (sondotter till marskalk Kutuzov) till furst Vjazemski 1831: »Hon är en vacker företeelse, men hennes

melankoliska och tysta väsen inger förkänsla af en olycka. Hvarken hans eller hennes utseende uttryckerlugn och glädje. Hos honom synas alla utbrott äf lidelser; han bär helt och hållet prägel af melankoli och resignation.» — Själf skref Pusjkin om sin fastmö: > Gud är mitt vittne, att jag är färdig att dö för henne. Men att dö endast för att lämna henne såsom strålande änka, som kanske redan i morgon väljer sig en ny make — den tanken är ett gift.» Och Pusjkin fick rätt äfven i denna dystra aning: år 1846 gifte hon om sig med senatorn, sedermera inrikesministern grefve Lanskoj och dog 1863.

Uttalanden af flere andra sagesmän från denna tid vittna bäst om, huru denna förlust uppfattades. Kritikern Bjelinski utbrast vid dödsbudet: »Stackars

Pusjkin! Att hans lefnadsbana skulle sluta sål Vladimir Lenskis död var ett omen. En verklig skald fanns i Ryssland, och icke ens han fick fullfölja sin kallelse. Dåligt förstodo vi honom i lifvet — skall han nu blifva bättre uppfattad?»

Och Gogol, hvilken då vistades i Paris, sade åt sin vän Danilevski: »Du vet, hur jag älskar min

moder. Men äfven om jag förlorat henne, kunde jag ej blifvit mer bedröfvad än nu.» I ett bref till Pletnev fortfar han: »Allt mitt lifs behag har försvunnit med

Pusjkin. Ingenting företog jag utan hans råd, och jag skref ej en rad utan att tänka på honom och hans anmärkningar.» Hvad detta vitsord betyder, fattas bäst, då vi längre fram få se, att det var just Gogol som genom Pusjkins banbrytande föredöme uttalade det lösande ordet för den unga författargene-rationen och grundade den belletristiska prosa, som sedan genom Dostojevski, Turgenjev och Tolstoj fått europeisk berömmelse. På snart sagdt alla vitterhetens falt kan man spåra det medelbara inflytandet af Pusjkins geniala initiativ.

I ett epigram har han skrifvit om sig själf:

Jag älskar Rysslands ära, och stor jag önskar bli.

Jag många löften gifver, som dock knappt fyllda bli.

Detta är i viss grad sant, ty med frånseende af »Onegin» och några mindre diktverk, kan han ej anses hafva infriat de förhoppningar, som fastes vid honom. Hans lif bröts i förtid liksom den ädle Vladimir Lenskis, och hans lifsverk fick ett lika tvärt, otillfredsställande slut som hans »Eugen Onegin» (VIII: 51).

»Säll den som ej behöft att dricka till dräggen ut sitt lifs pokal; som lyckligt sluppit från det kval att slutet af mitt epos blicka; som gick ifrån det tidigt re'n, som jag ifrån min Eugen U

Men genom sin mästerliga form, sin lyriska glöd och sin konstnärliga blick var han Rysslands förste och störste skald i modern mening, en skald för skaldskapets skull. Och på hans staty i Moskva, som invigdes 1880 med gripande tal af Turgenjev ochDostojevski, har det ryska folket ristat ett par strofer af hans egen fria omskrifning af Horatius' bekanta ode: »*Erexi monumentum ære perennius:*

»Kring Rysslands vida fält mitt rykte sig skall sprida, och hvarje tungomål däri mig nämna skall. — — — — — — — — — — — — — — — — — Och länge skall jag än af folket älskad vara, för att min lyras klang har ädla känslor väckt.»

Rysslands äkte Byron.

En ättling af Walter Scotts och Byrons landsmän i Ryssland. — En följd af Pusjkins duell. — Lermontovs

kavkaziska äfventyr. — Kavkaziens poetiska tjuskraft. — »Demonen» och »Klostergossen».

Alexander Pusjkin hade höjt byronismens fana i Ryssland, men den hade sjunkit ur hans mattade händer: ju mer han gaf efter för påtryckningen uppifrån, dess mer aflägsnade han sig från dess väsen, och då han eljes skulle kunnat samla sin poetiska jättekraft för ett nationelt, själfständigt storverk, slöt en neslig kula hans oroliga lif.

Med vida större skäl kan man kalla Lermontov för »Rysslands Byron», ty huru motsägande och regellösa Lermontovs känslor och handlingar än kunna synas vara, förblef han dock liksom Byron sitt innersta väsen trogen, sviktade aldrig i sin opposition mot det konventionella samhället och kunde hvarken med lockelser eller maktspråk tvingas till underdånighet. Liksom Byron gick i ett slags landsflykt till södern och i det grekiska frihetskriget omsatte sin frihets-trängtan och medkänsla för de förtryckta, landsför-visades Lermontov till Kavkazien, hvars vilda naturskönhet och orientaliska krigarfolk väckte hans beundran och inspiration.

De likhetsdrag, som i både inre och yttre afse-enden förefinnas mellan den ryske och den brittiske skalden, kunna påvisas i en mängd detaljer. Båda voro aristokrater af börd och i lifsåskådning; båda föllo nästan ögonblickligt på främmande jord under alstringsrik period och i full mannakraft; båda hade genom njutningar blifvit blaserade och skeptiska, men bibehöllo på samma gång en ungdomlig friskhet och ursprunglighet i sin glödande, upproriska lyrik; båda voro såsom barn svaga och bortklemade och sändes vid unga år till högländer; bådas fäder voro råa och slösaktiga män; med dem båda utslocknade namnet på den rakt nedstigande svärdslinien, och båda voro bekajade med kroppsliga lyten: Byrons för öfrigt

sköna gestalt misspryddes ju af klumpfoten — Lermontov hade ett oansenligt, fult yttre med röda ögon och höga axlar, som puckelartadt sköto snedt upp på den smala, korta ryggen — för honom själf en ständig källa till förtret och disharmoni.

Men den intressantaste likheten i yttre måtto är dock den, att båda voro af ursprungligt skotsk börd: Byron härstammade ju på mödernet från Skottlands konungaätt, och Lermontovs anor peka tillbaka till samma romantiska nejder, där man genealogiskt kan följa släkten Lermont tillbaka till elfte århundradet(1061), då en Lermont, anhängare af konung Maleolms parti, dödades af Macbeth. På 1200-talet, under konung Alexander III:s regering, lefde en Thomas Leir-mont Erceldoune, som kallades »the Rhymer» och anses ha författat romanen »Sir Tristan» (utgifven 1804 af Walter Scott såsom tillägg till dennes »Min-strelsy of the scottish barder»). W. Scott har ock besjungit honom i en ballad »Thomas poet» och vistades såsom barn vid ruinerna af hans slott, Ler-month Tower vid Twide.

I början af 1600-talet utvandrade en Juri (Georg) Lermont till Polen, hvarifrån han 1621 af tsar Michail Fjodorovitj kallades till Ryssland för att organisera härväsendet. Han blef stamfader för den ryska ätten Lermontov (Larmontov), som haft flere framstående krigare och som på den äldre grenen utdog med den barnlöse skalden. I ryska armén tjänstgör f. n. på hög post en general Lermontov.

En så stolt natur och liflig fantasi som Lermon-tovs måste gifvetvis sälta värde på dessa aristokratiska och poetiska anor. I sitt älskade Kavkazien återknöt han ock bekantskapen med sitt ursprungliga hemland i byn Karras, som kallades Sjotlanclka, därför att den 1802 grundats af skotska missionärer, och hans bäste vän var en afrikaresande af skotsk börd Alexei Arkadjevitj Stolypin, som blef Lermontovs sekundant i hans första duell och följde honom båda gångerna till Kavkazien. Lermontov har beskrifvit sin vän i ett mycket uppsluppet poem, som den ryska

9. — Jensen.censuren än i dag funnit lämpligt att förbjuda. Den komiska epopén, hvari Lermontovs vän går under namnet Mongo, hvaremot skalden själf figurerar såsom Majosjki (den puckelryggige — efter en fransk roman Mayeux) kväder om de båda ungherrarnes äfventyrliga fard till Kazan för att hälsa på den rike köpmannen Moisejevs dansös Pimenova.

I Lermontovs diktning spåras flerestädes den andliga frändskapen med Byrons landsmän. I poemet »Ossians graf» talar han om '»mitt Skottlands berg», och starkt bryter hans skaldiska längtan till det af-lägsna landet fram i dikten »önskan»:

O vore jag fågeln som ställer sin flykt mot skyarna sorglöst och tryggt!

O finge jag sväfva som han i det blå och svärma i frihet också 1

Till väster, till väster jag ilade sällt,

till förfådrens grönskande fält,

till slottet, som skymtar bland klippor och sten

och gömmer förmultnade ben.

Där hänger den åldriga skölden på vägg och svärdet med rostfärgad egg.

Då ville jag skaka från svärd och från sköld allt damm, hvaraf väggen är höljd.

Den skottländska harpan, som förr mången gång vardt strängad vid bardernas sång, ett dallrande genljud ännu äger kvar från frejdade, bragdrika dar.Men fåfängt jag beder. Min kraft är för svag mot ödets orubbliga lag.

Jag. skiljes ifrån mina förfäders graf af böljande, skummande. haf.

Den siste af lysande ätt skall jag dö, förstelnad i främmande snö.

Jag här blifvit född, fast min ande är där. Men dit ingen vinge mig bär.

Michail Jurjevitj Lermontov föddes den 2 okt. 1814 i Moskva. Fadern, en ganska rå och brutal goddagspilt, som tagit afsked från militäryrket med kaptens rang, hade — närmast för att upphjälpa sin dåliga affärsställning — gift sig med dottern till en mycket rik och förnäm änka i byn Tarchany (guverne-mentet Tula), Jelizaveta Arsenjeva, hvars man dött knall och fall af slag, då han vid en soaré spelade dödgräfvarens roll i »Hamlet». Hennes dotter, skaldens moder, var sjuklig och klen, och äktenskapet med den lefnadslustige officeren vardt allt annat än lyckligt; makarne skildes snart, och hon flyttade tillbaka till Tarchany. Dåtida sagesmän berätta, huru hon, själf ytterst svag, med rörande tålamod släpade sig fram till de lifegnes gårdar for att utdela lifsmedel och läkemedel. Än satt hon långa stunder och grät öfver den lilles vagga, än tog hon honom på knät, medan hon spelade piano. Den lille lär då tyst och orörligt lutat sig mot henne med en ofrivillig, omed-veten tår i ögat. Hon dog af lungsot, då ende sonen var blott tre år gammal.

Den underliga, motsägelsefulla karakter, Lermon-tov hade, påverkades allt ifrån den späda barndomen genom tre olika inflytanden: af modern ärfde han ett vekt, känsligt sinne samt lust för poesi och musik; i den aristokratiska förnämheten bråddes han på mormodern, och från fadern öfverflyttades det hetsiga lynnet och den sinnliga njutningslystnaden.

Mormodern klemade bort honom till ytterlighet och lät honom få allt, hvad han ville. Vid helger skulle godsets underhafvande samlas på herrgården enkom för att roa lille »Misja», och om Misja var illamående, slapp tjänstfolket arbeta bara för att bedja till helgonbilderna för hans tillfrisknande. Denna obegränsade frihet gjorde pojken högst självsvåldig och despotisk, men de kroppsliga öfningar, som stodo i samband med hans ostyrighet, hade dock ett välgörande inflytande på hans hälsa. I en tysk »bonne», Krifetina Femer, hade han en utmärkt lärarinna, som hos sin elev sökte inplanta människokärlek och afsky för människo- och djurplågeri, och då han fick kopporna, gjorde sjukdomen honom mer eftertänksam och inåtvänd. Under den långa, svåra sjuktiden spelade Misjas fantasi, och han drömde redan om fribytarlif på Volga med drabbningar och segrar.

För att återställa hans hälsa tog mormodern honom 1825 med sig till Kavkazien, som redan på elfvaåringen gjorde ett outplånligt intryck och somLERMONTOV.skulle blifva så betydelsefullt för hela hans lif och skaldskap. Om sina första intryck därifrån skrefhan längre fram i sin oskiljaktiga dagbok:

»Kavkaziens blåa berg! jag hälsar er. I hafven uppfostrat mig i barndomen och lyft mig upp på edra vilda ryggar. I omgifven mig med skyar, I höjen mig till himlen, och från första stund drömde jag blott om er och om himlen. Det är en tron, hvarifrån åskmolnen välta sig såsom rök. Den som en enda gång på edra toppar tillbedt Herran, han föraktar lifvet, äfven om han i samma ögonblick känner sig stolt öfver att lefva. Huru ofta har jag ej vid

morgon-rodnaden betraktat snön och de ishöljda fjällen I Huru glänste de ej i den uppgående solens strålar! Huru kläddes de ej i rosenfärgadt skimmer! Luften är här så ren som ett barns bön.»

Ju mer Lermontov kände sig dragen till den sublima naturen, dess mer främmande blef han för det hvardagliga lifvet och dess konventionella kraf. Han nådde visserligen en ålder af endast tjugusju år — samma tidiga ålder som Pusjkin elegiskt sjunger om i »Onegin» (VI: 44), men hann dock få en rik, dyrköpt erfarenhet af lifvet. Han var själf såsom den af honom besjungne »Klostergossem, som af frihetsbegär rymmer från cellen och efter sin misslyckade flykt säger åt munken:

»Du önskar veta, hvad jag gjort

därute? Jag har l!f försport» . . .och äfven om lefnadssagan blef kort och fruktlös, kunde dock äfven han bikta:

»så mycket mera har jag känt.»

Det låg ock något af demonens trots i hans väsen; det var oppositionslust i alla hans handlingar, en obetvinglig åtrå att simma mot strömmen, att vara olik alla andra — både i godt och ondt. Hela hans lif vardt en kedja af nöjen, äfventyr, faror och strider, för hvilka han föll, men aldrig lät böja sig.

Enligt en familjeöfverenskommelse skulle han efter modems död stanna i mormoderns vård till sitt sextonde år för att sedan lämnas åt fadern, som han verkligen höll af. Men mormodern, som afgudade sin Misja, fick slutligen rättighet att behålla honom ännu längre, därför att hon var mycket förmögen, under det att fadern var fattig. Dessa husliga slitningar, som gifvetvis ej kunde ha ett godt inflytande på gossens harmoniska utbildning, föra åter tanken till Byron och hans olyckliga barndom.

Efter en utmärkt undervisning af skickliga språklärare, hvilka förmedlade hans bekantskap med Byron — dels hemma i Tarchany, dels i Moskva, blef han student 1830. Det berättas, att han vid de sedvanliga förhören efter föreläsningarnas slut redogjorde till och med för hvad läraren icke sagt, d. v. s. för detaljer, som läraren bort anföra, om han varit mer hemmastadd i ämnet. Professorn i litteraturhistoria Pobje-donostscv (fader till den nuvarande allbekante pro-kuratorn för den heliga Synoden) uttryckte en gång sin förundran öfver denna beläsenhet, men Lermontov svarade då ogeneradt, att han hade eget bibliotek och att det ifrågavarande innehållet var »för nytt» för att professorn skulle kunna ha kännedom därom.

Året 1830, julirevolutionens och polska resningens år, hvars efterdyningar nådde ända till Moskvas universitet, var just ägnadt att egga Lermontovs revolutionära anlag. Han deltog i de demonstrationer, som arrangerades af de entusiastiska studenterna Bjelinski och Alexander Herzen, och slutet blef att han relegerades från universitetet »af politiska hänsyn».

Så kom han till Petersburg, där han först studerade vid universitetet och sedan (1834) blef kornett vid lifhusarerna. För sin utkomst behöfde han ej vara orolig, ty den snälla mormodern gaf honom en »handkassa» af 10,000 rubel om året samt ekipage och fyra betjänter, oafsedt att hon utan knot betalade alla hans efterräkningar.

Det pistolskott, som den 27 jan. 1837 ändade Pusjkins lif, väckte en skärande genklang i Lermontovs bröst. Han hade blifvit personligt bekant med Pusjkin kort före dennes död, var färdig att duellera med Dantés och gaf utbrott åt sitt hat mot det rådande systemet i en glödande dikt, som tolkade landets sorg och förlust. Dikten spreds som en löpeld och lär ha vunnit erkännande äfven på allerhögsta ort. Men då skalden för denna dikt blifvit retad af Pusjkins och sina egna fiender inom den högre aristo-kratien, gjorde han ett tillägg af sexton rader, som ordagrant lyda så:

»Men I, inbillske ättlingar af fäder, beryktade ge* nom skurkaktighet! I som stån i sniken klunga vid tronen såsom frihetens, snillets och ärans paladiner! I skylen er i lagens skugga; I hafven lag och rätt på er sida, och allt måste tiga. Men det finnes en domstol där uppe för eder, sedeslöshetens yngel; det finns en fruktansvärd domare som bidar. Han är otillgänglig för guldets klang, han genomskådar alla tan kar och handlingar. Då skolen I förgäfves söka krypa bakom förtalets rygg; det skall ej båta er mer, ocb med allt ert svarta blod skolen I ej kunna utplåna det, som skalden (Pusjkin) oskyldigt gjutit!»

Man kan ungefär föreställa sig, hvad verkan denna smädedikt måste göra i Petersburgs salonger. På en bjudning hos grefvinnan Fersen gjordes Ben-kendorf uppmärksam på denna ärekränkning mot »la créme de la noblesse», och till kejsaren skickades från anonymt håll de sexton versraderna med öfver-skrift: »uppvigling till revolution» — inom 48 timmar var Lermontov degraderad och förvisad till Kavkazien.

Nu återsåg han sitt barndomsparadis såsom mognad skald, full af världsförakt och hat in tyrannos. Med Pusjkins blaserade skepticism kastade han sig in i äfventyr och nöjen, liksom Petjorin, Eugen Onegins själsfrände — ett självporträtt som Lermontov målat i sin spännande kavkaziska verklighetsroman '»En hjälte af vår ticl». I dessa romantiska nejder svälldehans poetiska ådra, ocb han strödde kring sig dikter och utkast till poetiska berättelser, som med utomordentlig fargkraft återgifva de sköna naturscenerierna, inom hvilka hans känslolif inramades.

I Kavkasien gjorde han både nya intressanta bekantskaper och återknöt gamla: han träffade sin vän och skaldebroder furst Odojevski, återsåg här Pusjkins broder, löjtnant Lev Sergejevitj, och hade ett tillfälligt möte med den tyske skald, som varit det Pusjkinska tidehvarfvets bäste poetiske kännare och öfversättare — den unge Bodenstedt, (»Mirza-Schaffy»), hvilken kommit till Moskva och Tiflis såsom informator. Af Lermontovs sekundant i den sista duellen (Gljebov) fick Bodenstedt några af Lermontovs slarfviga manuskript, som han öfversatte på tysk vers. Originalen gingo sedan förlorade, och sålunda har det egendomliga inträffat, att de ursprungligt ryska dikterna från den tyska öfversättningen genom tolkning åter införlifvats med den ryska litteraturen.

Den rara mormodern, hvilken naturligtvis var högst orolig för sin gullgosse, lyckades slutligen hos Benkendorf utverka, att Lermontovs förvisning upphäf-des. Men knappt hade han återfått sina officersepå-letter och återkommit till Tsarskoje Selo (1840), då han åter kom i ny klämma — denna gång för ett kärleksäfventyr. Hans sista erotiska eröfring var en furstinna Stjerbatova, som föredrog den till figuren allt annat än ståtlige Lermontov framfor en annan tillbedjare, en son till franska sändebudet de Barante.Det kom till ett uppträde mellan de båda rivalerna på en bal hos grefvinnan Laval; stridshandsken kastades, och just i den by, där Pusjkin stupat tre år förut, utkämpades tvekampen. Först skiftades sabelhugg, hvarvid Lermontov sårades i bröstet, ehuru ej farligt, och därpå, växlades pistolskott. Baran tes kula felar, medan Lermontov afsiktligt lossar sitt skott i luften. Enär Lermontovs förklaringar ansågos otillfredsställande för »hederslagarna», sattes han i militär-arrest. Genom mormoderns otröttliga omsorger tycktes saken få en god utgång, men under ett samtal med Barante i häktet flammad^ Lermontovs trots upp igen, och för andra gången vardt han förvisad till Kavkazien.

Under den långa resan till södern diktade han vid anblicken af himlens skyar ett poem, som med musik blifvit ett af Rysslands mer populära och som är betecknande för den trängtan efter harmoni och lugn, som glödde och tärde på djupet af denna nervöst oroliga, lidelsefulla natur. Dikten lyder:

Himmelska skyar! nomader, I flygandel skummande vågor på hafvet det blånande!

Ären I biltoga, söderut smygande, liksom jag är det, förhånade, hånande?

Är det en ödets naturlag som svingar er?

Ären I tyngda af hemlig förbrytelse?

Är det en tärande ångest som tvingar er?

Harm öfver lömska förtal och förtrytelse?Nej, alla jordlifvets lumpna, eländiga sorger oeh farhågor äro er främmande.

Kyliga, lidelsefria, beständiga —

för edra färder finns ej något hämmande.

Det är samma jämförelse mellan naturens sublima, absoluta kyla och de mänskliga lidelsernas lumpna intighet som utgör den panteistiska grundtanken i den frestelse, hvarmed Demonen (i Lermontovs dikt af samma namn) söker förmå Tamara att glömma sin dödade brudgum och söka tröst hos honom:

»Utan segel, utan åror på oändlig, luftig stråt röra sig i töckenfåror millioner klot framåt.

Öfver slätter utan gränser dansa skyar spårlöst fram, och som silfverströmmar glänser solbelysta molnens kam.

Så i danser oafbrutna kretsa de sitt jämna lopp; minnas icke det förflutna, hysa intet framtidshopp.

Se på molnen, när ditt hjärta brista vill af kval och ve! blicka kallt på jordisk smärta, var bcky mm erlös som de!På denna nedresa inträffade en episod, som då för tiden ansågs såsom något hvardagligt, men är mycket karakteristisk för lifegenskapens patriarkali-ska förhållanden. Lermontov hade gästat hos en be* kant i byn Misjkovo (ej långt från Turgenjevs Spas* skoje), och då värden låtit godsets flickor sjunga visor för gästen, hade Lermontov särskildt fast sig vid en ung, vacker bondkvinna. Då värden märkte detta* gaf han henne till skänks åt Lermontov, ehuru hon var gift. Lermontov sade sig verkligen vilja taga henne med till Kavkazien, ehuru det ej blef något af. Den tidstrogna sedebilden erinrar för resten om hurn Ivan Turgenjev i sin ungdom af en kvinnlig kusin köpte en tjänsteflicka för 700 rubel, ehuru det ej kunde vara något tvifvel om, i hvilket syfte det skedde.

I Kavkazien fortsatte Lermontov samma vilda lif som förut med utmärkelse både i krigiska och ero* tiska expeditioner. Med en fransk dam gjorde han olofligt en afstickare till Krim på ett par veckor, och hon offentliggjorde sedan i »Odessa-tidningen» följande dikt till sin »bulbul» (näktergal):

»Oh, merci mon poete! A toi tout ce que Tame dans ses secrets replis peut renfermer de flamme.

A toi 1’attrait si doux des lointaines souvenirs et les réves de gloire ou tendent mes désirs.»

På hösten samma år fick han — åter genom mormoderns bemedling — lof att återvända till Peters* burg. På en bjudning hos grefvinnan Vorontsov*Dasjkova uttryckte kejsarens broder, storfurst Michail Pavlovitj sin förundran öfver att en officer, som fallit i onåd, vågade visa sig i så fint sällskap och — åter blef Lermontov aflägsnad från hufvudstaden ned till Kavkaz.

Där sattes slutligen en gräns för hans snedsprång och galenskaper. På en jour fixe hos generallöjtnant Verzilin gjorde Lermontov sig lustig öfver en kamrat, kapten Martynov, som kråmade sig i tjerkessisk nationaluniform. Denne Martynov hyste gammalt groll till skalden, därför att denne förlöjligat honom i romanen »En hjälte af vår tid», och dessutom — ehuru utan bevis — misstänkte att Lermontov brutit ett till honom adresseradt bref. Åter vädjades till vapen, och den 27:årige stupade den 15 juli 1841 med kula i hjärtat och sitt sarkastiska löje på läppen.

Bjelinski, som gjorde Lermontovs bekantskap i arresten efter duellen med Barante, återger sina intryck i ett bref till Botkin: »Hvilken djup och mäktig ande! Huru sant uppfattade han ej konsten! Hvilket djupt och rent omedelbart sinne för det sköna fanns ej i denna sällsamma natur! Jag blef utom mig, då han sade mig, att han satte större konstnärligt värde på Coopers romaner än på Walter Scott, och att det fanns mer poesi i ryska folkvisan än i hela franska litteraturen. Jag hade länge tyckt detsamma, och nu hade jag ändtligen funnit en, som hade samma mening. Pusjkin beundrade han och tyckte allra mest om ’Onegin’. Männen föraktadehan, och kvinnorna klandrade han; endast vid kvinnor kunde han fästa sig och hade blott öga för dem. Hans blick på lifvet var Onegins, och Petjorin — det var han själf. Det var glädjande att i hans

kritiskt kalla och elaka blick på lifvet och [-människorna-] {+männi- skorna+} dock se spår af en djup tro på det enas

och det andras värde. Då jag sade honom detta, smålog han och sade blott: ’Gifve Gud!’ — Alla hans ord voro han själf, hela bans väsen i dess djupa fullhet.»

loan Turgenjeo, som såg Lermontov på två bjudningar, beskrifver honom sålunda i sina memoarer: »I Lermontovs yttre låg något olycksbådande och tragiskt. En mörk, elak kraft, ett reflekterande förakt och lidelse tycktes utströmma från hans bruna ansikte och de stora, mörka, orörliga ögonen. Deras

tunga blick disharmonierade sällsamt med uttrycket i de nästan barnsligt veka och framstående läpparna. Hela hans undersätsiga, hjulbenta figur med det stora hufvudet med de kutiga, breda axlarna gjorde ett obehagligt

intryck; men man fattade genast den kraft, som låg däri. Som bekant, har han till en viss grad tecknat sig själf i Petjorin.»

Denne unge skalds lif och karakter fylldes af motsägelser och ytterligheter. Under det att han redan i sitt förstlingsdrama (»Den sällsamme», 1831) ropade till vapen mot lifegenskapen, kunde han i sina personliga tycken och vanor vara både grym och hjärtlös; samtidigt med att han i sin varma lyrikröjde en innerlig finkänslighet och religiös sorgbundenhet, var han ofta lättsinnig och själfsvåldig i sina handlingar. En gång t. ex. föll det honom in att under tjänstgöring uppträda med en leksaksvärja af mässing, och då han därför straffades med arrest, -företog han sig nästa dag att omgjorda sig med en iång sabel, som släpade efter hans korta ben — naturligtvis med resultat af ny arrest.

Den kvicka sarkasm, som Pusjkin ägde, var ej heller Lermontov främmande. Om sin rödhårige, enfaldige kusin Ivan Jakovlevitj improviserade han i ett sällskap följande epigram:

Vous étes Jean, vous étes Jacques, vous étes roux, vous étes sot,

et cependant vous n'étes point Jean Jacques Rousseau.

Och då en dam bad honom skrifva en minnes-vers i »album», flöt det genast ur Lermontovs penna:

Min dyral

Tre gratier det funnits i antikens värld, och så kom Ni.

Men det blef därför inte fyra.

Lermontovs erotiska griller äro en värklighets-roman i många kapitel, och han förtrodde åt sin dagbok på fullt allvar, att han redan vid tio års ålder visste, hvad kärlek är. Men djupt i sitt hjärta bevarade han en allvarlig, obesvarad böjelse för sin ettpar år äldre kusin, Varvara Lopuchina. Det ömtåliga i en sådan förbindelse, som den rysk-ortodoxa kyrkolagen förbjuder, ökades därigenom att hon blef gift med en af Lermontovs bäste vänner, Bachmetev. Detta förhållande erbjuder för öfrigt ett motstycke till det falska rykte, som författarinnan af »Onkel Toms stuga» i sitt öfverdrifna sedlighetsnit antydde om lord Byron och hans syster.

Det är for denna kvinna Lermontov beder i den vackra dikten:

Guds helga moder! Jag med ödmjuk hälsning inför din ljusomflutna bild mig böjer.

Jag beder ej om seger, ej om frälsning, och hvarken ånger eller tack jag röjer.

Jag ber ej för min själ den ökentomma, som irrar hemlös kring i vida världen.

Nej! blott för henne, för den oskuldsfromma, att hon må hållas fri från synd och flärden.

Och efter läsningen af Thomas Moores lefnads-teckning öfver Byron kvad han till henne en dikt, hvari han påvisar sin andliga frändskap med den engelske skalden:

Tro ej, att jag om tröst och ömkan tigger, fastän min sorg sig klär i sorgens skrud!

Det kval, som på mitt hjärtas botten ligger, är blott än värre plågas förebud.

Det dallrar toner i mitt unga hjärta, som trår att nå, hvad Byron redan nått.Vi hafva samma ande, samma smärta — o att vi finge dela samma lott I

Som han, af samma längtan tärd beständigt, jag fåfängt söker mål och fåfängt frid.

Jag ser bakom mig — minnet är eländigt; jag ser framför mig — blott en fruktlös strid 1

Ramen för Lermontovs flesta och bästa dikter är Kavkazien, hvars vilda skönhet ingen skald målat med färgrikare glöd än han. Redan Pusjkin hade ju fått ögonen öppna för detta poetiska guldland, men under det att Pusjkin mer fäste sig vid den yttre naturskönheten och i denna isolering hängaf sig åt en byronsk Weltschmerz, trängde Lermontovs djupare ande fullt in i denna trolska värld, med hvilken han kände sig som ett.

De båda poetiska berättelserna »Hadzji Abrek» och »Izmail Bey» bära bäst vittnesbörd om Lermontovs fina natursinne och blick för det sköna. Han är här visserligen byronist i formen och i den subjektiva tonen, men innehållet är självständigt och vida mer naturtroget än Pusjkins ytligare syn på tingen och mer abstrakta skildringskonst. Båda berättelserna hafva blodshämnd såsom hufvudmotiv och lämna intressanta bidrag till det tjerkessiska folkets psykologiska etnografi och orientaliska fatalism.

Icke mindre karakteristiska äro de ypperliga smådikter, som behandla kavkaziska motiv. Här några prof, som från olika sidor tillräckligt torde åskådliggöra denna friska folkliga lyrik:

10. — Jensen.Ur »Izmail Bey».

Godt om flickor finns hos oss, ögon strålande som bloss I Lefva med dem — ljufva gåfval Frihet jag dock mer vill lofva.

Gift dig icke, unge mani Ogift — det är bäst.

Du för dina pengar kan köpa dig en häst.

Den, som går i giftaskval, gör bestämdt ett dåligt val.

Inte får han slåss med ryssar för sin hustrus gråt och kyssar ...

Utan falskhet springarn god bär dig genom eld och flod.

Som en vind på steppen susar, pilsnabbt han mot målet rusar.

Gift dig icke, unge mani Ogift — det är bäst.

Du för dina pengar kan köpa dig en häst.

Gmzisk visa.

Gråt ej, gråt ej, mitt kära barn!

Ej är han värd din sorg och möda. Han snärjde dig i falska garn med snack, blott för att tiden döda.

Tro mig: i Gruzien hos oss du mången fager sven skall finnamed svarta läppfjun, och som bloss i kolsvart natt hans ögon brinna.

Långt bort ifrån en okänd nejd han blifvit slungad hit af ödet; han söker ära blott och fejd, men ej det svaga kvin nostödet.

Han svor dig trohet utan svek, och gyllne gåfvor han dig skänkte; han visste skatta högt ditt smek, men ej den sorgsna tår som blänkte.

Och till sist den Kosackiska vaggvisan, som med sin ypperliga behandling af »vyss-vyss »-motivet (»bajusjki baja») blifvit så populär i Ryssland, att man till och med på grafstenar finner den citerad:

Sof, min gosse, käck och fager, somna lugnt och söttl Månens glans sin milda dager på din vagga strött.

Jag en visa dig vill sjunga; sagor nog du fått.

Tillslut ögonlocken tunga; somna lugnt och godtl

Öfver klippor Terek flyger fram med hvirflars dån.

Med sin dolk vid stranden smyger Gruziens vilde son.

Fader din sitt lif måst spilla för fientligt skott.Sof, min älskling, sött och stilla 1 Somna lugnt och godtl

En gång ock din tur det blifver att i krig dra ut.

Djärft i bygeln upp du klifver med karbin och spjut.

Jag åt dig en sadel sömmar, silke rödt och blått.

Sof, mitt barn, med ljufva drömmar I Somna lugnt och godtl

Som en hjälte stolt och vacker hän på kampens stig skall du tåga med kosacker, vinkande åt mig.

Då mitt öga skall af strida tårar blifva vått.

Sof, min ängel, vid min sidal Somna lugnt och godtl

Jag skall bida dig i fjärran, jag skall ängslas då, hela dagen bedja Herran och om natten spå.

Jag skall ständigt tänka bara på din framtidslott.

Sofi ännu är ingen fara.

Somna lugnt och godtl

Jag skall gifva dig på färden såsom skydd och tröst bilden af Guds moder. Bär den alltid vid ditt bröst 1Så till farlig fejd du drager.

Minns din moder blott!

Sof, min gosse käck och fager!

Somna lugnt och godt!

Men äfven här följdes och förföljdes Lermontov af den älskades bild. Hon är identisk med Vera i romanen »En hjälte af vår tid» och med furstinnan Ligovska i romanen af samma namn, och till henne har han riktat det poetiska bref, hvari han under titeln »Valerik» (»Dödens flod») ger en gripande skildring af ett slag mellan ryssar och tjerkesser, i hvilket en ung löjtnant stupar:

»Af krutrök insvept, kall och grå som i ett moln sågs skogen stå, och där, i fjärran emot söder sken som en rad af jättebröder de snöbetäckta bergens ked, lugnt skådande på dalen ned; och Kazbek, fjällens stolte kung, sin hjässa höjde, evigt ung.

Med hemlig trånad, sorg och smärta jag tänkte på den fallnes hjärta.

Hvad vill det? Himlen är så skön, naturen blomstrande och grön; på jorden finns nog rum för alla, och hvarför då i split och kif förslösa bort sitt hela lif?!»

Sedan skalden i brefvets början klagat öfver sin hopplösa lidelse, afslutar han det med följande ironiska ursäkt för den krigiska skildringen :»Men jag är rädd att trötta Eder.

I nöjens vimmel Ni ej kan förstå det vilda krigets seder.

I glädjens dagar plägar man bekymra sig med tankar föga om lifvets sista, dystra dag, och i ert ungdomsglada öga finns det af vemod ej ett drag.

Ni aldrig skådat — vill jag minnas —

hur det ser ut, när någon dör;

bevare Gud Er ock därför,

ty sorger nog i lifvet finnas I

Det bättre är vid vägens slut,

då sista valsen dansats ut

och hjärtat redan styrka saknar,

att slumra inom en minut

i sömn, från hvilken ingen vaknar.»*)

Kavkaziens högsta berg Kazbck, som nämnes i »Valerik», är medelpunkten för Lermontovs kavkaziska diktning.

På dess topp finnas lämningar af ett gammalt kloster, och detta inspirerade Pusjkin till sitt af V. E. öman öfversatta poem:

»Högt öfver fjällarna de sju Kazbek, en rikstron, ståndar du, och evigt ljus omkring dig brinner.

*) Ur Aminoffs förut citerade »Ryska skalder». — Lermontovs poetiska berättelse »Bojaren Orsja» finnes öfvers. i Finsk Tidskrift (1890), hvilken äfven har några smådikter, tolkade af Georg Procopé och Rafael Lindquist. — Förutom förfrs öfversättning af »Demonen», finnes i Finsk Tidskrift 1877 en tolkning däraf.Ditt kloster ibland moln försvinner

likt arken i det rena blå

så högt, att dit knappt blicken hinner.

Du fjärran strand, hur ljuf att nål Dit upp från dälder och från dimma jag ville ställa glad min flykt * och undangömd, där skyar glimma, i Herrans närhet lefva tryggt!»

Denna grundidé om naturens majestät i motsats till människolifvets intighet har Lermontov upptagit i sin dikt »Demonen» (såsom opera behandlad af Rubinstein), hvari byronism, orientalisk mysticism och fatalism hopsmält till ett underbart helt. I denna symbolik inflätade skalden en kavkazisk folksägen om huru en kvinna vardt åtrådd af bergsanden Azrail, egentligen dödsängeln, som hämtar de dödas själar till Muhameds paradis. Då gruzierna tidigt antogo kristendomen, förvandlades denna ängel till mörkrets ande, den hämndfulle demonen, som af svartsjuka välte tunga block på den fagra kvinnan och hennes lycklige brudgum samt med blixten krossade ett nunnekloster.

Denna sägen har Lermontov omändrat så, att den fallne anden, Satan-demonen, förgör furstedottern Tamaras brudgum under resan till bröllopet och slutligen lyckas förföra henne i klostret, dit hon tagit sin tillflykt för att trösta sig. Men himmelrikets nåd räddar henne dock från det eviga fördärfvet, ty

»med dyrköpt offer har hon glidit ur tviflets natt, där hon gick vill.Hon mycket älskat, mycket lidit, och kärleken hör himlen till.»

Namnet Tamara förekommer ofta i kavkaziska sägner och betecknade i de flesta fall en hjärtlös, grym borgfru, som lockar män i försåt. Slutligen gripes hon af verklig kärlek till en fången furste från Volga, och då denne ej ville svika sin trolofvade, fattar hon honom plötsligt om lifvet och förgås med honom i den skummande Terekfloden. Denna Tamara har Lermontov återgifvit i ett mindre lyriskt poem, och ett misslyckadt försök att göra ett epos om »Tamaras slott» gjordes af en livländsk officer Richard v. Bleski, som 1844 stupade i Kavkazien.

Kritikern Bjelinski anmärker om Lermontovs »Demon», att den är barnsligt omogen, men ändå värdefullare än många fullt utarbetade konstverk, och däri har han rätt. Hvilken lidelsefull glöd är det icke i de vältaliga lockelser, hvarmed Demonen snärjer den arma Tamara i sina nät och ingjuter tviflet i hennes rena själ 1 Hur skön är icke scenen, då Tamara ligger på bår, »en peri lik» och

»hennes öga stod på glänt, liksom ett gammalt pergament förborgar i de dunkla strecken en sägen från förflutna år och kanske i symbolens tecken bär djupa tankars glömda spår.»

Och Demonen, denne byronske Kain, som trängtar efter det goda, men vållar ondt; som sviker löften,ångrar sig och syndar på nytt; som irrar kring utan rast och ro med skeptiskt världsförakt — det är Lermontov själf, sådan han var i verkligheten, i sin kavkaziska landsflykt. Det är denne unge skald, som i det lilla poemet »Tacksamhet» sammanfattar sitt oroliga lif med följande skärande rader:

Jag tackar dig, o Gud! för alla skänker: för mina lidelsers fördolda sår, för fiendernas hat och vänners ränker, för kyssars gift och för bekymrens tår, för all den känsloglöd, som jag förspillde, för alla ideal, som gäckat migl Men laga blott, du store Gud, du mildel att snart för mer jag slipper tacka dig!

Och huru glänsande är ej den sublima målningen af Kazbeks klosterruin i »Demonens» epilog med kontrasten

mellan snöbergets eviga frid och människolifvets fåfanglighet:

Från fjärran österland en kedja af skyar bildats, hvilka sport om denna underbara ort och därför skyndat hit att bedja.

På kyrkogårdens stilla rum vardt sorgen länge sedan stum.

Kazbek med hotfull omsorg fängslar sitt byte för evärdlig tid, och mänskans lumpna klagan ängslar ej evighetens djupa frid.

Men i all naiv enkelhet kanske ännu mer tilltalande äro de kavkaziska naturmålningarna i denpå svenska äfven tolkade dikten »Klostergossen» (Mtsiry), hvartill ett mycket enkelt stoff ligger såsom grund. Då Lermontov besåg det gruzinska klostret Michety nära Tiflis, talade den förevisande munken om att han var af tjerkessisk börd, och att han hittats af general Jermolov på ruinerna af en förstörd aul (by) och att han ett par gånger gjort fåfänga rym* ningsförsök. På detta hvardagliga motiv byggde Lermontov sin innerligt rörande berättelse om huru en klostersven rymmer från fängelset, men efter några dagars hejdlös frihet och njutning åter kommer till klostret, där han dör af sina lidanden. Äfven här skymtar Kazbek i bakgrunden såsom landskapets sublima prydnad:

»Längst bort i töcknig rymd jag såg i skimmer som af slipadt glas det gråa, mäktiga Kavkaz.

Då kändes det så ljuft, så lätt inom mitt bröst — jag vet ej rätt hvarför. En hviskning jag förnam, att bakom bergets höga kam jag left, och svunnen barndomstid stod upp i minnets glans därvid.»

Lermontov är både den fridlöse Demonen och den förtvinande Klostergossen. Men om han i den förra dikten hufvudsakligen framhållit sin lidelsefulla, byronskt disharmoniska natur, har han i den senares rörande bikt och frihetsbön frampressat en förtviflans suck, en anklagelse öfver hela det Nikolaiska systemetstvång, öfver den ortodoxa kyrkans tyranni och den konventionella onaturen. Och efter samma gäckade forhoppningar, som den stackars, tidigt till kropp och själ brutne novisen haft, fick dock äfven Lermon-tov sin sista önskan uppfylld — nämligen att hvila i kavkazisk jord, där »väldoft fyller luften blå» och där ögat till det allra sista skönjer det konungsliga Kavkaz, som sänder den döende en kär hälsning med den svalkande fläkten.

Endast en originell efterföljare har den Lermon-tovska byronismen haft och det är den i Böhmen lefvande skalden Svatopluk Cech, som bland sin första ungdomslektyr haft just en öfversättning på tjechiska af »Klostergossen», och i hvars poetiska berättelser några likheter finnas såväl med Byrons »Kain» som Lermontovs »Demonen». Så t. ex. erinrar den rörande episoden om Jitkas död i Svatopluk Cechs till Hussitkrigen förlagda religionsdrama »Ada-miterna» om Tamara på båren, och »Klostergossen» har sin motsvarighet i Cechs storslagna hjältedikt om Vaclav af Michalovic, den frihetsträngtande kättaresonen, hvilken stulits af jesuiterna till ett kloster för att uppfostras i deras anda. — Svatopluk Cech har själf besökt Kavkazien (år 1874), där han nära Novo-rossisk vid Svarta hafvet fann tjechiska kolonier i ett par byar. Förutom några kavkaziska reseminnen på prosa har han från Kavkaz hämtat motivet till sin äkt-byronistiska dikt »Tjerkessen», hvilken dödas afen ung kosack, därför att han mördat den tjechiska flickan Ludmila, som båda älskat.

Men i Svatopluk Cechs böhmiska byronism finnas två moderna drag, som äro främmande för Lermontov och hans tid: dels den utpräglade sympatien för pan-slavismen, dels den sociala tendensen. För den moderna världsåskådning, som alstrat den demokratiske Cechs »Trälens sånger», var den aristokratiskpessimistiska romantiken i Ryssland ännu icke mogen.

På ett ställe i Lermontovs roman »En hjälte af vår tid» heter det: »Jag betraktar vår generation

med smärta; dess framtid är tom och dyster. Den skall åldras i overksamhet och förlamas under bördan af tvifvel och gagnlösa kunskaper. Lifvet tröttar oss såsom en lång resa utan mål. Vi äro såsom dessa förtidiga frukter, hvilka såsom faderlösa hittebarn förirra sig under blommorna och falla af, just då de skulle mogna. Vi skynda mot grafven utan lycka och ro, och före vårt slut kasta vi ännu en blick af bittert förakt på vårt föregående lif. Vi sopas obemärkt bort från jorden såsom en dyster, tyst och snart förgäten massa. Vi skola ej lämna efter oss något

åt våra efterkommande — hvarken fruktbärande idéer eller ett andligt verk, och eftervärlden skall skymfa vår aska med den föraktliga smälek, hvarmed en ruinerad son läxar upp sin slösaktige far.»

I hvad mån denna stränga självkritik passar in på det Pusjkinska tidehvarfvet och den ryska poesien, skall i de följande kapitlen närmare undersökas. PåLermontov själf kunna de hårda orden nog tillämpas i visst afseende, men icke minst härigenom — genom sitt aristokratiskt regellösa lif och skaldskap — har han i världslitteraturen tillförsäkrat sig ett allenastående, högt rum.

Den ryska lyriken.

Rusalkan. — En rysk krogskald. — Koltsov, »Rysslands

Burns». — Steppens poesi. — Den ryska folkvisan.

Ur den andlig-didaktiska och krönikeartade ämnessfären hade, såsom det inledningsvis påpekades, den ryska skönlitteraturen på 1700-talet utvecklat sig till en världslig konstdiktning, som dock före Pusjkin var mer besjungande, retorisk än verkligt sjungande, äkta lyrisk, och enär förebilderna för dessa oden och ballader hämtades från utlandets vitterhet, blef den ryska efterklangen ännu mindre njutbar för självfva folket. Det var först med Pusjkin (»Ruslan och Ljud-mila») som den nationella epiken och lyriken fingo ny, lifskraftig fart, och de folkliga sagostoff, som han behandlade från den ryska, polska och serbiska sago-epiken, gåfvo nya uppslag åt poesien. Särskildt fängslade de kvarlefvor af tron på öfvernaturliga väsen, som är gemensam för alla folk och som äfven hos slaverna tagit sig uttryck i mystiska föreställningar om skogsandar, vattennymfer o. s. v. Den i sydsla-viska sagokretsen förekommande vilan hade hos rys-ryssarne sin motsvarighet i rusalkan, den hemlighetsfulla och sköna, stundom ondskefulla fén, som vistas i floder och sjöar och tänktes ingripa i människornas öden.

På detta motiv har Pusjkin byggt sitt fantastiska sagospel *»Rusalka»* (Sjöjungfrun), hvaraf sedan en af Rysslands mer populära operor komponerats. En ung furste förälskar sig i en mjölnardotter, hvars girige far — i likhet med många ryska bondfäder! — ser genom fingrarna med sin dotters uppförande på grund af älskarens rikedom och frikostighet. Men fursten sviker flickan och gifter sig med en kvinna af jämnbördigt stånd. På bröllopsdagen, som firas med nationella danser och sånger, störes glädjen plötsligt af en hemlighetsfull röst, som varnar brudgummen och erinrar honom om hans trolöshet mot den stackars mjölnardottern. Gripen af samvetskval, drifves han ofrivilligt af en inre kraft tillbaka till den gamla mötesplatsen, men finner nu allt förändradt: kvarnen står förfallen, och mjölnaren har blifvit vansinnig af sorg öfver att hans dotter dränkt sig i förtviflan och skam. Men hon har efter döden förvandlats till rusalka, som dväljes med dansande systrar vid månglittrande flodstrand och som lockat fursten från bruden till kvarnen, där hon låter sin äfvenledes till älfva förvandlade lilla dotter stiga upp till flodens yta och hälsa honom från modern att hon »minns allt, älskar honom ännu och väntar honom trofast». Fursten lockas till stranden af den förföriska skepnaden och vid ljudet afhennes smekande röst dragés han ned till flodens botten.

Lermontov har vidare utvecklat samma ämne i en ballad, som med poetisk finhet återger sagans mystiska stämning i modern form:

I floden rusalkan sig svingar i dans under månens förtrollande glans, och pärlor af vattnets försilfrade bryn hon försöker att slunga mot skyn.

1 brusande lopp ilar floden så fri; himlens stjärnor sig spegla däri.

Och rusalkan hon sjunger, men klangen om kort vid den klippiga stranden där bort.

Och rusalkan hon sjunger: »På botten djupt ner evig dager där strålar och ler.

Där leka guldfiskar i böljande svall, och där har jag en stad af kristall.

»Och i den på ett läger af snäckor pch skal uti skuggan af vassen så sval, där sofver en furste, som stupat vid strand, sofver fursten från främmande land.

»Jag har kammat hans lockiga hår hvarje dag, jag har skådat hans ljufliga drag, och ofta den älskades panna och mund har jag kysst i den nattliga stund.

»Men eldiga kyssarna väcka ej opp furstens kalla och stelnade kropp.

Han sofver och stödd mot mitt klappande bröst ej en suck han mig bringar till tröst.»Så sjunger rusalkan på böljorna blå, tärd af längtan, hon ej kan förstå.

I brusande lopp ilar floden så fri; himlens stjärnor sig spegla däri.

Pusjkin hade äfven försökt imitera den lyriska folkepiken i sina poetiska sagor om »den döda drottningen» m. fl. samt genom sina eflerbildningar af serben Vuk Stefanovitj* klassiska samlingar, men dels var han ej nog kritisk och djup att intränga i folkepikens väsen, dels gaf han sig ej tid att utarbeta dessa ämnen med konstnärligt allvar.

Ett vida bättre grepp för konstdiktens förädlande af nationella stoff gjorde Lermontov genom sitt ypperliga äktryska epos »Om tsaren Ivan Vasiljevitj, den unge opritjniken (lifdrabanten) Kiribejitj och den Jlinke köpmannen Kalasjnikov», som nästan illusoriskt återger de gamla bylinornas (bjältekvä-denas) form och ton, »sjunget vid guslens klang samt lönadt med skummande mjöd och en guld- och silfver-broderad duk på silfverfat». Handlingen är förlagd till det »gyllenhöfdade» Moskva på Ivan den grufliges tid. Den unge ädlingen Kiribejitj upptändes af kärlek till den unge köpmannen Kalasjnikovs fagra hustru Jelena Dimetrevna. Då köpmannen en afton vänder hem från basaren, finner han ej sin maka, och efter kvalfull väntan ser han henne komma

»blek som stormbruten lilja med fladdrande hår, snö och rimfrost i upplösta flätorna strödd, sköna ögonen blicka med vansinnets glans, bleka läpparna hviska förfärliga ord.»

11. — Jensen.Då han får veta, att hon på gatan blifvit smekt och kysst af den unge Kiribejitj Maljuta, besluter han att hämnas denna skymf. Dagen därpå är en knytnäfvestäflan nedanför Kreml; köpmannen utmanar Kiribejitj och dödar honom med ett väldigt slag i tinningen. Tsaren vredgas öfver denna blodiga utgång på leken, men då han får veta orsaken, lofvar han att Kalasjnikovs hustru och små barn skola erhålla rika skänker ur skattkammaren och att hans bröder skola få handla tullfritt. Men Kalasjnikov själf måste straffas för att han burit band på en ädling: bans hufvud faller under bilan och

»— — vindarne vandra och vindarne susa på unge Kalasjnikovs namnlösa graf». *)

Pusjkins och Lermontovs korta, oroliga lif gjorde emellertid, att deras nationella lyrik aldrig hann den fulla mognaden. Då Pusjkin ur byronismen arbetat sig fram till nationell självständighet, var det förbi med hans harmoniska arbetslust, och hans sångmö klagar gång på gång öfver förlusten af de gamla idealen, öfver skaldens politiska och moraliska syndafall.

»O sjung ej, flicka, ljuf och öm, o sjung ej Gruziens dystra sånger!

De mana fram som i en dröm en fjärran strand, ett lif af ånger.

Då skymta för mig steppens rand, dess sommarnatt och bleka stjärna,

*) Öfvers. i Aminoffs »Ryska skalder».och hon, som dröjer vid dess strand, min ungdoms brud, min ljusa tärna»,

kväder Pusjkin i en af sina hälft erotiska, halft allegoriska elegier, och i en annan, af V. E. öman äfven-ledes tolkad dikt heter det:

»O är det sant att nattetid,

när allt är tyst och lifvet hvilar,

när ifrån fästet månen blid

sitt ljus på kors och grafvar silar —

o är det sant att småningom

de döda på sin grafdörr glänta?

Hur länge skall jag fåfängt vänta?

Hör mig, o Leila, kom! o kom!»

Pusjkin fick i sin stundom krystade byronism och sin sentimentala ton en massa dilettantiska efterföljare, hvilkas släkte ännu ej dött ut — de kunna spåras i hvarje årgång af de ryska revyerna. Men Lermontov står ensam, ty hans oppositionella, äkta romantik kunde och vågade ingen imitera. Det är endast en poet, Polezjajev, som närmelsevis kan jämställas med Lermontov — alls icke i fråga om genialisk skaldeoriginalitet, men väl genom den personliga hänsynslösheten, det vilda trotset och det obändiga lynnet.

Alexander Ivanovitj Polezjajev föddes 1805 i guvernementet Penza. Hans fader var en rik godsägare Leonti Struinski, som utom äktenskapet hade sonen Alexander och dottern Olympia, men bortgifte barnens moder, en piga i huset, med en viss Polezjajev. Rå och liderlig, misshandlade han bönderna undersina orgier, och då han en gång med tortyr tagit lifvet af en af sina underhafvande, deporterades han af guvernören Speranski till Tobolsk i Sibirien.

Den unge Polezjajevs uppfostran bekostades af Struinskis broder: han fick gå i skolan och inskrefs sedan vid universitetet i Moskva. Redan före kursens slut hade han gjort sig känd såsom poet, särskildt genom en lyrisk själfbiografi på vers, »Sas/a», hvari han med cynisk öppenhet skildrar sin tygellösa ungdom och det dåtida studentlifvets skuggsidor. Handskrifter af dikten spriddes snart, och ryktet om den fräcka författardebuten nådde till och med kejsaren, då denne befann sig i Moskva vid kröningen 1826. Klockan 3 på natten väcktes Polezjajev af universitets-rektorn i egen hög person och fördes till universitetskanslern, från denne till undervisningsministern och slutligen till kejsaren själf. Polezjajev har för Alexander Herzen skildrat detta möte sålunda:

»Har du skrifvit dessa verser?» var kejsarens första fråga, i det han pekade på det olycksaliga manuskriptet. — »Ja,» var Polezjajevs korta svar. — »Då skall jag statuera ett exempel på akademisk uppfostran. Läs upp hela bunten!» — »Jag kan inte,» stammade Polezjajev. — »Du måste.» Polezjajev måste lyda, men återfick efter hand besinning och en smula af sin galghumor. Vid de mest vågade ställena gjorde Nikolai I tecken åt den närvarande undervisningsministern, hvars uppsyn vittnade om den djupaste indignation. Då kejsaren efter uppläsningen fick höra,POLEZJAJEV.att den brottsliges uppförande »dittills varit oklanderligt», lindrades straffet till relegering från universitetet och tvångsarbete såsom underofficer, ehuru han som adelsman eljes var självskrifven till högre rang. Betecknande för Nikola is faderliga sätt att handskas med varnartiga skaldeynglingar är att han efter denna stränga skrapa kysste Polezjajev på pannan, till tecken att denne kunde hoppas på nåd i framtiden, om han artade sig väl.

Den mustiga hjältedikten var länge förbjuden, och det är ej att undra på, då censuren hyste betänkligheter mot Lermontovs lojala och äktryska epos om Kalasjnikov bara därför att dess författare fallit i onåd, så att dikten först publicerades utan hela författarnamnets utsättande. Nu mera står »Sasja» att läsa i Polezjajevs samlade dikter, men de många luckorna röja ännu, huru nitiskt den ryska censuren allt fortfarande vakar öfver den officiella sedligheten.

Pusjkin föll till fota för den imponerande kejsaren, men Polezjajev — liksom Lermontov — motstod trotsigt både lockelsen och förödmjukelsen. »Jag är för stolt att be kejsaren om nåd,» yttrade han, »ty jag har ej förbrutit mig mot honom.»

Men sig själf kunde han icke motstå, lika litet som Lermontov kunnat behärska sin demoniska natur. Det strama, regelrätta militärlifvet i Moskva passade ej för Polezjajevs obändiga, njutningslystna lynne. Utan permission sökte han en gång begifva sig till Petersburg och degraderades för detta disciplinärbrotttill simpel soldat med forlust af sitt adelsskap. För-tviflad hemföll han nu åt dryckenskap, och då han vid ett tillfälle kommit i delo med sin fältväbel, straffades han med ett års häkte i bojor. Efter den betan skickades han till Kavkazien — den militära uppfostringsanstalten för Nikolais oförbätterliga apollo-söner. År 1831 blef Polezjajev åter underofficer

och sju år senare fick han igen sitt adelsskap med officers rang, heder och värdighet. Men då var det redan för sent: förstörd af lungsot, utsväfningar, fattigdom och brutala förföljelser, dog han på militärhospitalet i Moskva år 1888 och fick först på likbåren bära sin nya uniform.

Såsom skald var han Lermontov i alla afseenden mycket underlägsen. Han saknade totalt dennes innerliga religiositet, som låg dold under det kätterska trotset, samt dennes förnäma världsåskådning. Pole-zjajevs små stämningsbilder och episoder från Kavkazien kunna på långt när ej mäta sig med den »Kav-kaziske Byrons» i formskönhet, kolorit och kraft, och ingen strimma af ljus lyser upp det mörker, hvari Polezjajevs lättsinniga sångmö famlade. Lungsot och tobakskvalm, död och elände, fängelse och självmord — se där den stygga värld, hvari hans verklighet och fantasi ständigt dvaldes. Utkastad i världen med hemska minnen från en glädjelös barndom och ett föräldralöst hem, utstött ur det »fina» samhället och alldeles saknande den karakterens hållning och viljans fasthet, som göra Lermontov så sympatisk äfven ihans förvillelser och snedsprång, var Polezjajev obarmhärtigt dömd att gå förlorad i den ojämna kamp, som han delat med Jazykov, Dostojevski, Gljeb Uspenski och otaliga andra ryska författare. Ingen räddande hand sträcktes honom i denna förtviflade kamp, där han måste duka under såsom den döende simmaren, som han beskrifvit i ett poem af samma namn:

Kolmörk blifver oceanen; seglen rifver bort orkanen.

Åskan går, blixten slår.

Hafvet skälfver — lång min stråt.

Stormen hvälfver bräcklig båt.

Himlens skyar väcka fasa; stormens byar hejdlöst rasa.

Afgrundsdjup hota slup.

Utan måtta skum yr opp efter åtta böljors lopp.4 *

*

Den Pusjkin-Lermontovska poesien hade ett grunddrag, som å ena sidan var dess styrka och största förtjänst, men å andra sidan också innebar dess svaghet: den var förnäm, aristokratisk och kunde därför ej gärna få den rätta, fylliga resonnansen hos sjäifva folket, som utan nödiga bildningsförutsättningar ej hade lätt att i dessa välljud igenkänna sina egna nationella toner, såsom uttryck för det rysk-slaviska lynnet. Lermontov hade, trots sin oppositionella romantik, mer af naivitet och den slaviska andens veka sensibilitet än den rysk-chauvinistiske Pusjkin, men äfven Lermontov var i sin formfulländade konstriktning för individuell och subtil för att blifva en verklig folkskald. Denna ära var förbehållen åt deras samtida Koltsov, som Bjelinski träffande kallat»Rysslands Burns.

Om Lermontov var den ryske Byron, förtjänar Koltsov med ej mindre rätt att jämföras med de skotska högländernas folkdiktare, och denna tillfälliga likhet framstår så mycket starkare i belysning af det sakförhållande att Koltsov icke ens till namnet hört talas om sin brittiske skaldebroder, ehuru denne var äldre i tiden.

Både den skotske och den ryske folklyrikern voro af ringa börd: Burns' fader William var gårds-brukare i Ayr — Koltsovs var kreaturshandlare i en mindre stad; båda skalderna fingo i barndomen en bristfällig undervisning, men hos båda väcktes tidigt intresset för folkpoesi; båda älskade den enkla hem-landsnaturen: Buras de vilda, mossiga bergen, de björkklädda åstränderna och de ödsliga kärren — Koltsov de tunga, melankoliska stepperna; hos båda tog sig denna naturdyrkan uttryck i ett smekande, musikaliskt språk, som är oefterhärmligt i dess naiva enkelhet.

Båda hade ock gjort samma hjärtesvidande lifs-erfarenhet, som satte den vemodiga prägeln på deras diktning och som kan sammanfattas i de fyra raderna:

»Hade vi ej mötts i lifvet, ej så blindt och öfvergifvet blifvit till hvarandra knutna — vi ej skilts åt hjärtebrutna.»

Buras älskade sin Jean Armour, dottern af en murmästare, som ej ville ha den fattige och slarfvige bondsonen till måg — Koltsovs giftermål med en kosackflicka förbjöds af hans egen fader; men för båda var denna pröfning poetiskt betydelsefull. Såväl »plogmannen från Ayresbire» som »slaktaren från Voronesj» blefvo beundrade och uppburna i respektive hufvudstäder, men kunde ej bära den yttre framgången och kommo i skef ställning genom brist på djupare bildning, tills båda förföllo genom dryckenskap och dogo tidigt vid ungefar samma ålder.

Såsom bevis på Koltsovs popularitet i Ryssland må blott nämnas, att musik komponerats till mer än ett hundra af hans dikter samt att flere af hans poem gälla för verkliga folkvisor, liksom tvärtom många ano-nyma folkvisor i okritiska godtköpsantologier försetts med Koltsovs författarenamn. En lustig illustration härtill kan författaren ur sin egen erfarenhet anföra. Jag hade för många år sedan i Finsk Tidskrift fått införd en öfversättning af ett litet poem »Aftonringning» O Ve tj er ny zoon! vetjerny zoon!»), som i en rysk visbok stod upptaget utan författarenamn. En insändare i »F. T.» upplyste då, att det ej var en äkta folkvisa, utan ett alster af Koltsov. Efteråt kom jag emellertid underfund med att den lilla dikten är skrifven af den förut omnämnde Kozlov, och att den blott är en tämligen ordagrann tolkning af Thomas Moores' »Those evening Bells». Ingenting nytt under solen 1

Den uppsluppna friskhet och saftiga galghumor, som Bums besitter, saknar man dock hos Koltsov, och hos honom finnes ej motstycken till de dråpliga scenerna i »Nansies krog», där »en lustig tiggarflock satt vid brasan och drack upp sin hoptiggda skatt af lump till sista trasan», eller skildringen af Willie, som säljer sin kära fiol och super upp slantarna. Denna galghumor är nästan okänd för det genom mongolvälde, lifegenskap och kyrkotvångförtryckta och för-slöade bondfolket i Ryssland, och där den förekommer, är den ej af samma ästetiska »bohéme»-artade natur som i västerlandet. Den ryska bondekarakterens grunddrag är resignationen, det passiva motståndet och tungsinta tålamodet, och den kommer hos Koltsov till sin fulla rätt. Han är enformigt vaggande isin diktning som den trögt simmande floden i hans hembygd och entonigt drömmande som den vida stepp, som utbreder sig för hans öga. Till och med i de få stunder, då han njuter en ogrumlad glädje, dallrar däri en mollartad ton liksom i den slaviska (och germanska) folkvisan. Sällan lämnar han sin subjektiva stämningsvärld, och då han skildrar en yttre tilldragelse, sker det med en lyrisk knapphet, som ger den folkliga balladen en mystisk, mörk färg och låter det tragiska momentet verka så mycket kraftigare på läsarens sinne. Betecknande är i detta hänseende hans berättande dikt »Krogen».:

På ett berg bortom ån susar grönskande skog; under berget vid ån står förfallen en krog.

Näktergalen han sjunger på grönskande gren; men i krogrummet sitter ung änka allen.

1 midnattens timma, när tystnaden rår, till den ensamma änkan en ungersven går.

En fiskare hämtat i noten sin skatt och ror för att också nå krogen i natt.»Du fiskare käre, sof icke hos mig!

Här sitter min svåger —

' han trifs ej med dig.»

En köpman, som icke har hunnit sitt tjäll, styr äfven sin kosa till änkan i kväll.

»O köpman, ej kan jag dig värdigt förströ i oeldad stuga — ej hafre, ej hö!»

Fiskaren och köpmannen bry sig dock icke om änkans invändningar, utan besluta att tillbringa natten i krogen, där änkan måste tillaga kvällsvard åt dem. Den frikostige köpmannen bjuder på viq, och fiskaren börjar sjunga och dansa. Men den försmådde ungersvennen ser genom fönsterrutan, huru rivalerna roa sig och kyssa änkan: han rusar in — och så slutar balladen med fyra rader, som kort, men kraftigt ge upplösningen på detta svartsjuksdrama i balladform:

Sedan dess uti krogen är dödstyst och still, och dystert i skogen hörs näktergalsdrill.

Alexei Vasiljevitj Koltsov föddes den 2 okt. 1808 i den del af Ryssland vid Don, där tungomåletär det storryska, men steppen tillhör den lillryska Ukrajnan. Fadern var en tämligen välbärgad kreatурshandlare i Voronesj, en

stad som börjat blomstra upp under Peter den stores tid. Modern, Praskovja Ivanovna, var en enkel, ordentlig och gudfruktig kvinna. I folkskolan fick sonen en mycket knapp undervisning och togs redan efter ett år därifrån för att hjälpa fadern i yrket. Hans bokliga underbyggnad vardt sålunda högst otillfredsställande, och han lärde sig aldrig skrifva modersmålet felfritt. Men äfven hans amma ingaf honom lust för folkpoesi, och redan vid 16 års ålder hade han skrifvit ett häfte dikter. De voro gifvetvis mycket omogna och lockade naturligtvis ingen förläggare. Men han fick låna böcker af stadens bokhandlare Kasjkin, hvars son sedermera blef professor i Moskva, och de teoretiska insikterna i verslära och ästetik fick han af en seminarist Sere-brjanski, hvars tidiga bortgång gick honom djupt till sinnes.

Men den unge Koltsov hade en rikare och bättre källa att ösa ur, och det var naturen själf. Såsom boskapsvaktare och slaktare fick han tidigt och ofta tillfälle att göra utflykter på landsbygden, hvars oöfver-skådliga stepper och då ännu jungfruliga grönska ingen målat så friskt och naturtroget som han utom den nästan samtida Gogol och längre fram den lill-ryske folkdiktaren Sjevtjenko — äkta miniatyrbilder, lika realistiska och dock stämningsfulla som de landskap, den ryske målaren Kuindzji fästat på duken:Oförgätliga, fria steppl Du omätliga, gröna steppl Brokigt spinner du färgers band; mäktigt hinner du hafvets strand.

Detta friluftslif på den älskade steppen med dess landtliga nöjen, dess härdande strapatser och äfventyr var den lyckligaste perioden i Koltsovs lif; utan aning om en högre kultur och dess kraf njöt han af dagen med naturbarnets naiva sorglöshet, och han sjöng omedvetet, »wie der Vogel singt». Och hans lycka nådde sin höjdpunkt, då han älskade och vardt älskad tillbaka af Dunjasja — en lifegen piga som tjänade i huset. Koltsovs fader var visserligen endast »mje-stjanin», d. v. s. en oprivilegierad borgare, som ej hade rätt att hålla sig med lifegna; men det var ej ovanligt att burgna köpmän och äfven andlige till-handlade sig lifegna i en adelsmans namn eller tog dem i pant på viss tid. Det var väl med tanken på sin Dunjasja, »flickan med det tjocka, ljusa håret och de kastanjebruna ögonen», Koltsov skref sina bästa kärleksdikter, hvaraf två såsom prof må anföras:

I.

Sjung ej, näktergal, under fönstret mitt,utan flyg till skogs, till min hembygds skogi

Smyg till fönstret där, till min hjärtevän 1 Hviska henne ömt, hur jag längtar jämt!

Hur jag ensam här tvinar trånsjuk bort, liksom steppens gräs under kylig höstl

Utan henne, mörk nattens måne är; solen går sin gång utan dagens eld.

Utan henne — hvem fröjdar mig med smek? Utan henne — hvem lutar jag mig till?

Hvilken annans tal lockar löje fram? Hvilken annans sång hälsar mig så varmt?

Sjung ej, näktergal, under fönstret mitt, utan flyg, flyg hän, till min hjärtevän 1II.

An en kyss! ännu enl Jag vill trycka din barm än en gång. Fort en kyss, en berusande, varm 1

Hvi så sorgsen din blick? Hvi så ängsligt ditt bröst? Gjut ej tårarne mer!

Haf förhoppning och tröst!

Ingen tår, ingen sorg, du min älskade vän!

Ty då halfåret gått, få vi råkas igen.

Invid Volga min far liten stuga bebor på den tvärbranta strand, och där har jag min mor, hvilken saknar sin son.

Jag skall hälsa min far, jag skall knäböja mig för att bedja om lof att få vigas med dig.

Men din klädnad i svart kan jag icke förstå.

Hvarför har du just nu tagit denna uppå?

Lägg den af och tag på dig din ljusgröna dräkt 1 Svep om skuldran din duk, med sirater betäckt!

KOLTSOV.Må ditt ansikte le som en vårmorgons stund, och må kärlekens ros spira upp på din mund!

Huru ljufligt att lyssna till kärlekens bud, du min präktiga flicka, min vårliga brud!

Denna erotik ger också en föreställning om Kol-tsovs egen längtan, då han för faderns räkning måste företaga en affärsresa på landsbygden. Vid återkomsten fann han dock allt förändradt: fadern, som ej ville hafva en lifegen till svärdotter, hade under sonens frånvaro sålt henne jämte hennes moder till en godsägare vid Don. Alexeis sorg öfver henne var gränslös; han föll i svår feber, och efter tillfrisknandet gjorde han fruktlösa försök att få reda på henne. Bjelinski, hans förste biograf, uppgifver, att hon blef gift med en kosack, som misshandlade henne så svårt, att hon snart dog. Detta öfverensstämmer dock ej med verkliga förhållandet: Dunjasja lefde länge och relativt ganska lyckligt med sin man och besökte en gång den gamle Koltsov efter sonens död.

Denna förlust hade emellertid en djup verkan på Koltsovs diktning, hvars grundton blir allt mer elegiskt resignerad, men på samma gång renare. Gång på gång frambryter hans saknad i vemodiga dikter, hvilkas anda troget återgifver en sida i den ryska folkvisans karakter. Tre prof äro tillräckligt belysande:

12. — Jensen.I.

Hvar är du, klara, strålande stjärna?

Är du skymd utaf mörka moln?

Hvar är du, sköna, älskade flicka?

Har du svikit din trogne vän?

Full utaf längtan, sorgsen i hågen, går jag fram öfver gröna fält.

Ej kan jag skåda strålande stjärnan; icke möter jag fagra mön.

Töckniga molnen dölja min stjärna. Kyliga grafven famnat mön.

II.

Prassla icke, råg, med ditt mogna ax! Sjung ej, skördeman, på din vida steppl

Ej jag lefver mer för att samla gods;ej ja& vandrar här för att varda rik.

Uti ungdomsår sparade jag guld — ej för egen del, men för älskad mö.

Huru ljuft att i hennes ögon se, ögon fyllda af kära tankars glöd!

Dessa ögons glans har försvunnit nu, ty min väna mö sofver dödens sömn.

Svårare än berg, mörkare än natt tynger på mitt bröst svarta tankars last.

III.

Mitt hjärtblod stelnat i sorger blott; hvad en gång jag älskat, försvann så brådt.

För litet älskat, för mycket lidit; för tidigt min purpur till marken glidit.Utan kärlek och lycka jag går min stråt; blott sorg och elände följa mig åt.

Högt uppe på berget en ek sköt fram — nu hon ligger i dalen med murken stam.

Denna egendomliga, om ock enformiga folklyrik skulle måhända förblifvit okänd i litteraturen, om ej en lycklig slump bragt den till allmänhetens kännedom. Under sina affärsresor besökte Koltsov ett brännvinsbränneri i guvernementet, tillhörigt en rik adelsman vid namn Stankjevitj, och vid en middag med drängarne sjöng han några af sina visor. Härigenom ådrog han sig uppmärksamhet af Stankjevitj' son, en fint bildad student, hvilken sedermera genom sina västerländska kulturintressen blef medelpunkten för en grupp af tysksinnade filosofer, som bland sig räknade såsom medlemmar Bjelinski, Botkin, Katkov, Bakunin m. fl. Genom bemedling af denne gynnare fick Koltsov några dikter publicerade i Moskva-tid-ningar (1831), och fyra år senare utkom den första diktsamlingen.

Då affärsresorna utsträcktes till Moskva och Petersburg, kom Koltsov efterhand i personlig beröring med litterära

personligheter och blef föremål för salongernas uppmärksamhet. Ivan Turgenjev har isina memoarer gjort följande teckning af Koltsov: »Det var soaré hos Pletnev, och äfven Pusjkin var där. I en vrå satt en man, klädd i lång rock med dubbla knapprader, kort väst, halsduk och klockkedja med blåa glaspärlor. Han hostade ibland och förde handen till läpparne. I hans ögon framlyste en ovanlig intelligens, ehuru ansiktet för öfrigt var ett ordinärt ryskt. Förgäfves bad man honom läsa upp några af sina dikter, och först på hemvägen förklarade han orsaken till sin tystnad: han hade ej vågat föredraga något i en krets, där den store Pusjkin var med.»

!

Men med Koltsovs bondska blygsamhet var det snart förbi: den yttre framgången kunde han icke bära, och sedan han 1837 af Voronesj' guvernör blif-vit presenterad for storfursten-tronföljaren och Zju-kovski, ville han flytta till hufvudstaden för att bli litteratör. Men fadern, som blott hade sinne för sitt råa yrke och for materiell vinst, gaf sonen ej ett öre för hans litterära planer. Det spända förhållandet mellan far och son urartade snart till öppen brytning, sedan den förre måst inlösa växlar, som den lättsinnige sonen för egen del diskonterat i firmans namn, och då skalden i narraktig fåfänga trodde sig kunna imponera på »brackorna» i Voronesj genom filosofiska termer, som han uppsnappat af sina litterära vänner, vände sig det landtliga samhället från poeten, hvars »snobbiga» vanor föga harmonierade med hans tafatta, blygsamma väsen.Han led också själf i medvetandet af att hans totala brist på boklig bildning gjorde honom omöjlig för salongslifvet, där han ej kunde följa med diskussioner om Schelling och Hegel, Schiller och Goethe. »Subjekt och objekt — skref han själf halft skämtsamt i ett bref till en vän — begriper jag en smula, men det absoluta förstår jag platt icke.»

Men ännu värre var att denna skefva position inverkade menligt på hans naturfriska diktning: han fann ej längre poetiskt behag i steppens enkla skönhet, och den bildning, som han kunnat tillägna sig i hufvudstaden, gaf en dålig ersättning, helst som hans brist på energi och sedlig karaktersfasthet gjorde honom till ett lätt offer för det bullrande stadslifvets sämre nöjen. Allt mer isolerad både på landet och i staden, förföll han i dryckenskap och samvetsdöfvande utsväfningar. Fadern, hvilken själf dog tio år efter sonen af alkoholiskt slaganfall, behandlade honom omänskligt illa. Under sin sista svåra sjukdom bodde skalden i en skrubb, som var oeldad i den stränga vintern, så att han nattetid måste stjäla sig till något bränsle, och hade ej den ömsinta modern i smyg gif-vit honom mat, hade han löpt fara att svälta ihjäl. Då han låg döende, firades kalas i rummet bredvid, och en af hans systrar lär ha hittat på den stygga »lek», att en af drängarne, insvept i lakan, lades på ett bord såsom lik, under det att de andra sjöngo mässa för den syndige broderns hädanfärd . . . Den 19 oktober 1842 dog skalden efter svåra, delvis självförvållade plågor.Till det sista flödade hans diktning, men dess ton var nu djupt förstämd och religiös. Den barnsliga täckheten i hans visor var förbi, och i dess ställe trädde en kristlig undergifvenhets ödmjuka suckar:

Stormar rundt omkring mig rasa, åskor skaka himlahvalf. Ödet fyllde mig med fasa, och af köld mitt inre skalf.

Dock för lidandet ej föll jag, modigt jag fördrog min nöd. I mitt hjärta mod behöll jag, kraft i arm, i sinnet glöd.

Hvad är död och hvad är fara? Komme hvad än komma må, ty försynens underbara nåd jag lärt att bygga på.

Jag i denna tro ej sviktar; lifvet fylls af denna tro. Den till sträfvan mig förpliktar och förlänar frid och ro.

Öde, med din skräck ej hota! Ej till brottning reta mig, ty jag faller ej till fota, är beredd att slåss med dig!

I min ande finnes styrka, i mitt hjärta kraft till strid: *uppå* korset — är min kyrka, *under* korset — grafvens frid.

***

Slavernas veka, känsliga temperament med ett i grund och botten fredligt lynne är företrädesvis lämpadt för lyriken, som i deras natur- och konstdiktning intager ett bredt rum. *Karamzin,* den romantiske krönikören på Pusjkins tid, säger i sitt historiska arbete om Ryssland (1826), att grekerna under ett krig med araberna på 500-talet tillfångatogo tre slaver, som i stället för vapen hade stränginstrument, *gusle,* i händerna. De slaviska folkens brist på ålderdomlig historia och på en af folkfantasien konstnärligt utbildad mytologi gaf så mycket mer spelrum åt den mänskliga känslovärlden och de individuella stämningarna, och den låga bildningsnivån gjorde,

att den ryska folkpoesien bevarat sig in i våra dagar med ursprunglig friskhet, äfven om en mer förfinad form med bestämda stafrim och regelbunden rytm bär tydligt vittnesbörd om moderna konstinflytelser.

Men lika enformigt som det ryska landet är med sina vida stepper och tröga floder, lika monoton är den ryska folkvisan såväl i fråga om musik som ord, och frånvaron af lokala eller politisk-religiösa hinder gjorde att hon i samband med den storryska dialektens utbredning öfver den ofantliga arealen fritt kunde sprida sig bland folket öfver det ryska tungomålets nejder.

Oafsedt visans innerliga samhörighet med musiken, hvars släpande rytm målande återger det enkla, oupphörligt upprepade innehållet i texten, skulle det vara nästan lönlöst att i bunden stil på ett annatspråk gifva en trogen tolkning af den ryska folkvisan. Den är till formen vida mer regellös och rå än den icke mindre naiva sydslaviska folklyriken, som i regeln har den femfotade trochén med genomgående fallande rytm, och de ansatser till rimflätning, som förekomma hos de äkta folkdikterna, äro mindre märkbara än i t. ex. den germanska folkdikten. Karakteristiska äro de negativa uppslag, som ofta inleda den ryska folkvisan, t. ex.

»Det är ej en falk som flyger genom skogen;

det är ej en falk som breder blåa vingar —

det är tapper ungersven som rider längs med vägen» etc.

eller i ett bröllopskväde:

»Ej två räfvar hafva smugit sig genom mörka skogen,

ej två krigare hafva ridit på öppna fältet,

men två bönemän äro komna till brudens gård» o. s. v.

Karakteristisk är ock, likasom i den serbo-kroa-tiska folkdikten, den oupphörliga användningen af vissa epitet, som sammanställas med vissa föremål, t. ex. »hvite tsaren», »duktige (gode) ungersvennen», »röda solen», »blåa hafvet», »rena faltet», »snabba hästen», »fuktiga jorden» m. fl., och rikedomen på smekord jämte förskönande diminutivformer ökar den oöfversättliga innerligheten i denna veka lyrik. Och ryssen nöjer sig ej med sådana poetiska smeknamn som t. ex. »sol», »ljus», »ros», »blåklint», »dufva»-m. m., utan tillgriper äfven sådana djärfva bilder som »gås», »fisk», »bär», »gräs», »äpple» eller »päron» för att gifva värdigt uttryck åt sina lycksaliga känslor af glädje, kärlek, längtan och hopp.

Lika naiva som de okonstlade versraderna äro ock de däri uttryckta känslorna och tankarne. Såsom all äkta naturpoesi, är den ryska folkvisan sedligt ren, d. v. s. hon är naturen själf, för hvilken begreppen »sedlighet» och »osedlighet» icke existera. Hon berör känslofullt alla strängar från den barnsligaste uppsluppenhet till den djupaste sorg, vanligen med ett bestämdt motiv, en viss sida af själslifvet för hvarje särskild visa.

Här några få prof på denna naturens och hjärtats ofördärfvade poesi, hvartill Koltsovs ypperliga imita-tionstalang gifvit anledning.

En ung bondson återvänder från tjänsten till sitt hem och promenerar i trädgården. Vid anblicken af de fruktbärande hallonbuskarne sjunger han en visa med refrängen: »O du min hallonbuske! o I vackra

hallonbär!» Han lägger sig sedan under en gran och sjunger: »O du granträd! susa ej så starkt och låt

mig sofva! Ack, vackra flicka, om du kunde älska mig! Jag har tjänat hos en god husbonde, men dessvärre ej förtjänat något. O du granträd! susa ej så starkt! låt mig hvila ut och drömma om min älskade!»

Mycket ålderdomlig är den ryska visan om flickans klagan vid pilträdet (*Ivusjka, zelennaja moja»): »Mitt sköna, unga träd! hvi låter du dina långa grenarsjunka mot mullen? Unga flicka 1 hvi är du så sorgsen och blek? Hvi döljer du dina vackra, svarta ögon under ögonhåren? Är det solen som gör dig ondt? Eller böjer vinden dina grenar till jorden? Är det en sorg som tär den unga flickans hjärta, eller är det kärlek som bleker hennes kinder?» Bojarer komma och hugga ned pilträdet, hvaraf de göra sig en båt, och taga flickan med sig. Då de spörja henne,

hvarför hon är så sorgsen och oupphörligt gjuter tårar, klagar hon: »O mina goda herrar! hvi skulle

jag ej sörja och gråta öfver min olycka? Min fader och min moder hafva varit orättvisa mot mig, ty de hafva först gift bort min yngre syster! Är jag då fulare än min syster? Äro jnånne mina ögon ej så ljufva och sköna som hennes? Och i att spinna och väfva är jag ändå den skickligaste, i allt arbete är jag lika duglig som hon, och dock bar man varit orättvis mot mig.»

I visan om vedspånet (»Lutjinusjka») klagar en flicka öfver att hon måste gifta sig mot sin vilja: »O du mitt spån, mitt kära björkspån! hvarför lyser du icke klart? hvarför brinner du icke klart? Kanske, spån lilla, har man ej torkat dig i värmen, eller den obarmhärtiga svärmodern har hällt vatten på dig? Jag, stackars barn, måste bädda sängen åt min icke älskade man, visa en vänlig uppsyn för denne vedervärdige man, då han kommer hem sent på natten, under det att i mörka lunden den väntar, efter hvilken mitt olyckliga bjärta trår och som alla mina tankartillhöra. 0 nu vet jag, mitt lilla spån, mitt kära björk-spån, mitt lefnadsspån, hvarför du ej lyser så klart, hvarför du ej brinner så klart.»

Folkvisan »Tjelovjek zjenu biet» (Mannen slår sin hustru) lämnar en intressant inblick i det förtroliga samlifvet mellan äkta makar och i den ryska bondkvinnans sociala ställning: »Mannen slår, mannen pinar sin hustru, och ingen står henne bi. ’O min käre svärfar! förbarma dig öfver mig! förbarma dig öfver din olyckliga svärdotter!’ Svärfadern skyndar till, räcker piskan åt sin son och säger hårdt: ’Slå

henne, duktigt, din dumma kvinna! Prygla henne riktigt, käre son, så att hon lyder din vilja!’ —Detta upprepas af svärmodern, men då den misshandlade hustrun anropar mannens ogifta syster, rycker svägerskan piskan ur sin brors hand och ber med tårar i ögonen: ’O broderi förbarma dig öfver din arma

hustru! Glöm icke, att jag, din syster, en gång ock skall bli gift och skickas bort från mina föräldrar, och att jag skall nödgas lida och utstå mycket i främmande hus, i min mans familj’.»

Af den oräkneliga mängden ryska folkvisor, bland hvilka särskildt de från Volga och Dnjepr ej kunna fattas i deras vaggande, melodiska skönhet utan musik, har en visa genom tonernas mellanfolkliga språk blifvit känd i hela den bildade världen — det är den vackra växelsången mellan dotter och moder i»Röda sarajan». Ordagrant tar den konstlösa dikten sig ut så här i öfversättning:»Sy mig icke, lilla moder, röda sarafan!

Gif icke ut, mor kära, i onödan så mycket!

För tidigt är att fläta mitt hår i två flätor.

Låt mig fortfarande pryda mina lockar med det röda bandet! Ännu ej gömda under sidenslöjan, måtte mina ungdomliga ögon få roa sig!

Hvarför skulle jag behöfva ändra mitt jungfruliga lif? Hvarför skynda sig att sucka och våndas såsom gift? Gyllne friheten är mig kärare än allt, och utom friheten vill jag intet i världen.» —

»Mitt barn, kära barn, du dotter min, du eländiga, oförståndiga hufvud lilla!

Ej alltid skall du som en fågelunge kvittra högt, ej som lättvingad fjäril fladdra bland blommor; förvissna skola vallmoblommorna på kinderna, förflyga skola nöjena, och då skall du ängslas.

Vi kunna ock på ålderdomen förnöja oss

och minnas vår ungdom, då vi se på våra barn.

Äfven jag har såsom ung varit sådan,

och samma ord sjöngos för mig såsom ogift flicka.»

Med allt erkännande af folkpoesiens betydelse för konstdiktningen lär det dock ej kunna bestridas, att ett ensidigt begagnande af denna källa kan leda till ensidiga öfverdrifter. Den i folkvisans tonart hållna konstdikten förblir äkta och naiv, så länge skalden står på den naiva kulturnivån och lefver folkets enkla lif; men på ett högre kulturstadium blir denna konstart lätt manierad och falskt sentimental. Koltsov stod redan på gränsen till denna

ödesdigra öfvergång och hade redan börjat tvifla på sin skaldiska mission, då döden befriade honom från alla kval. Han gaf emeller-emellertid uppslag till en ny idyllisk-lyrisk »naturskola», som hotade att gifva en falsk ensidigt idealistisk och pjunkigt sentimental riktning åt den ryska folklifsskildringen. Det var först genom bynovellisten *Grigorovitj* och hans samtida Ivan Turgenjev bynovellen på prosa fick en sund realism, och i bunden form återupptogs den äkta folkdikten i moderniserad realism af en senare folkdiktare från Voronesj, *Ivan Nikitin* († 1861), under det att dennes samtida *Nikolai Nekrasov* († 1876) vardt hufvudmannen för den tendensiösa proletariatdiktning, som stegrades till pessimistisk samhällsskildring i skizzform hos den ännu lefvande *Gljeb Uspenski.*

Det ryska dramat.

Ett dramatiskt frö i folkdiktningen. — Den ryska teaterns grundare. — Dygdens seger på ryska tiljan. — En rysk Hamlet. — En rysk Gustaf Wasa. — Katarina ll:s parodiska opera om Gustaf III. — Rysslands Molière och Holberg. — Gribojedov och »Snillets förbannelse».

I jämförelse med den ryska epikens och lyrikens stora uppsving under detta århundrade har den ryska dramatiken hittills varit mycket torftig, och om man undantar ett par enstaka skådespel, är det endast en nationell dramatiker som blifvit verkligt populär i Ryssland — Alexander Nikolajevitj Ostrovski (1824—1886), »den ryska köpmannabourgeoisiens Shak-spere», såsom denne kälkborgerlige, episkt anlagde karakterstecknare kallats. Hans synnerligt talrika alster — i främsta rummet det sedeskildrande sorgespelet » Stormen* — draga allt fortfarande fulla hus i Moskva, men för denna framgång hafva de närmast att tacka den ypperliga lokalfärgen och de dråpliga typerna af patriarkaliska köpmän samt det förträffliga spelet, och det var ett ganska tvetydigt loford, dåkejsar Nikolai I om ett af dessa dramer, som den skuggrädda censuren hyste betänkligheter för, yttrade: »Ça n’est pas une pièce, c’est une leçon!»

Denna ästetiska brist, som ryssarne dela med syd-slaverna, står utan tvifvel i psykologiskt samband med deras handlingströghet och lyriska vekhet. De lättrörliga polackarne med sin gamla kultur och de företagsamma tjecherna hafva på det dramatiska fältet uträttat relativt vida mer än den stora ryska nationen. Kysslands sena framträdande såsom en kulturstat försvårade ock dramatikens tidsenliga utveckling i modern anda.

Härtill kom att Ryssland genom sin religion och sin antagonism mot det romersk-katolska Polen hölls främmande för de mysterier och moraliteter, som i Polen redan tidigt banade väg för det världsliga dramat. Först på 1500-talet hunno de kyrkliga spelen till Moskva öfver Kiev, och år 1631 införde Peter Mogila efter mönster af polska szopka eller jdselka krubbspel (oertep), d. v. s. marionetteater, som framställde Kristi födelse medels pappfigurer. Scener ur Gamla testamentet och Jesu lif, särskildt födelsen och passionshistorien, öfversattes från latin eller polska och spelades på lämpliga tider af djäknar eller semi-narister. Intresset för dessa naiva dialoger stegrades emellertid så, att biskop Abraham af Suzdal skickades till Florens enkom för att taga kännedom om italienska spel; allegoriska personer (Järnåldern, Kriget, Afunden, Dygderna m. fl.) upptogos på programmet,och folkvisor med realistiskt innehåll inlades mellan de bibliska och moraliserande replikerna. Ytterligare ett steg tog Peter den stores reformvänlige prelat Feofan Prokopovitj genom patriotiska skoldramer, som imiterats efter västerlandets, men ej kunde få någon större betydelse i det dåtida Ryssland.

Men om det ryska dramat — såsom dramat öfver-hufvud — pekar tillbaka till den katolska kyrkans ceremoniösa ritual, har det dock äfven haft ett rent världsligt frö, som är att söka i den ryska folkvisans dialoger och bröllopskväden samt i de s. k. obrjadnija pjesniy d. v. s. ceremoniella visor vid årsfester, hvilka visserligen också hafva en religiös anstrykning, men icke stå i direkt samband med kristna traditioner. Den ryske litteraturhistorikern Snegirev har kallat de ryska bondbröllopen »operavådeviller», och det ännu gängse uttrycket ngrat svadbu» (leka, spela bröllop) ger en antydan om dessa ceremoniers dramatiska anläggning med bestämda scener och agerande personer.

För den ryske bonden gäller brudgummen som »furste» (knjaz) och bruden som »furstinna» (knja-zjina), den förre med marskalkar (drusjki), den senare med tärnor och gråterskor (voplenitsy). Första

akten i detta äktenskapsdrama, som ursprungligen var ett brudköp eller brudrof, upptages af affärssamtal mellan den tilltänkte svärfadern och brudgummens svati, friande ställföreträdare. Dramats hjältinna måste förhålla sig passivt under detta schackrande och prutande om hennes hemgift m. m., och först när aftalet gjorts,

får hon veta namnet på sin tillkommande. I andra akten träffas de båda; hon tar bort floret från ansiktet (fata), och förlofningen (porusjenie) firas med sång och danslek. I den tredje akten klagar bruden öfver att hon måste lösa upp sin jungfruliga hårfläta (kosa):

»Ej för guld jag sörjer, liksom ej för silfver; blott för ett jag sörjer: för min rosenflätas jungfruliga fägring.»

Tärnorna söka trösta henne, och då brudens broder inträder, sjunga de:

»Håll ut, broder!

Broder, håll ut!

Sälj ej din syster för rubler, för guld!»

Men denne svarar kallt:

»Kär för bror är syster, kärare är mig dock guld.»

Slutligen utdelar bruden sin »krasota», jungfrukransen af band och blommor, under elegiska sånger. — Sista akten spelas i de nygiftas hem efter den kyrkliga »kröningen». De få salt och bröd, moderliga välsignelser och goda önskningar, och efter ett lustigt kalas slutar det hela med att ynglingar sjunga hyme-neiska kväden utanför sofgemakets dörr.I sådana dialogiserade folkdiktningar låg utan tvifvel en scenisk möjlighet, som under andra förhållanden kunnat bära nationella frukter, och det utomordentliga intresse, hvarmed alla teatraliska representationer uppmärksammas i Ryssland, tyder på en viss mottaglighet hos själfva folket. Men det mongoliska förtrycket och den tröga massans okunnighet hindrade äfven här den nationella originalitetens utveckling och gjorde Ryssland beroende af västerlandet. Den tyske pastorn i Moskvas *sloboda* (förstad), Johann Gottfried Gregory, hade inöfvat sina skolbarn att spela komedien »Ester», och tsar Alexei blef så förtjust däri, att de minderåriga dilettanterna fingo uppträda inför hofvet och att en liten trupp tyska musikanter och komedianter inkallades till Moskva år 1672 — just Peter den store födelseår.

Efter tsar Alexeis död afsvalnade lusten för teaterföreställningar, men redan 1702 lät Peter den store från Danzig inkalla tyska skådespelare, hvilkas direktör bar det lämpliga namnet *Kunst.* Två gånger i veckan spelades — mot en afgift af 3 à 10 kopek! — andliga och allegoriska stycken samt tillfällighetsdivertissement på Moskvas »Röda torg», som förut varit skådeplatsen för så många skräckdramer, och då Johann Kunst lärde ryska gossar att spela hans stycken på ryska, hugnades han med titeln »direktör för hans majestäts komedianter». Efter hans död flyttades scenen till byn Preobrazjenskoje, där hofvet lät gifva offentliga gratisföreställningar.Något senare grundades på en mer självständig väg den första ryska nationalteatern af Fjodor Volkov. Född 1729 af en köpman j Kostroma, fick den vetgirige gossen sina första dramatiska intryck af Birons pastor, hvilken förvisats till det aflägsna Jaroslavl, dit Volkovs moder flyttat efter sitt omgifte med en annan köpman. Under två års handelsstudier i Petersburg gjorde han bekantskap dels med den italienska operan, som uppträdde i bufvudstaden efter 1735, dels med ryska talpjeser, som spelades af kadetter och tyska komedianter. Volkov blef så förtjust däri, att han efter hemkomsten förvandlade ett garfveri-magasin till en rymlig teater, som fanns kvar ännu 1831. Det stycke, hvarmed den första ryska tiljan invigdes 1751, var Metastasios opera »Clemenzadi Tito», öfversatt af Volkov själf. Klostergossar sjöngo körer, och orkestern, d. v. s. dragspel och guitarr, sköttes af lifegna.

Den ryska teaterns bildande står i samband med — brännvinsbränningen! Med anledning af »oegent-ligheter» vid bränn vinsarrendena skickade senaten nämligen till Jaroslavl såsom kontrollör general Igna-tiev, som blef så förtjust i Volkovs företag, att denne med tolf aktörer kallades att spela för hofvet i Tsar-skoje Selo 1752. Volkovs lycka var nu gjord; han anställdes såsom lärare vid kadettskolan och fick en framstående befattning vid den första stående teatern i Ryssland 1756. Enligt A. M. Turgenjevs memoarer ville Katarina II till och med göra

honom till mini-ster och utmärka honom med Andreas-orden; men han betackade sig för båda delarne och bad blott att för sitt återstående lif »slippa ha bekymmer för kläder, föda och åkdon». Kejsarinnan skänkte honom frikostigt ett hus samt mat och vin från hofvets källare, hvarjämte han hade förmånen att utan särskild anmälan eller väntan få audiens hos henne. Enligt furst Golitsyn (»Russk. Archiv» 1873) räddade Volkov genom sin fyndiga talang situationen vid tronbestig-ningen i Izmailovska kyrkan: formuläret för edens afläggande hade glömts genom oförlåtligt slarf, men Volkov framträdde och läste upp de öfliga ordalagen från ett blankt papper. Och vid kröningen i Moskva 1763 arrangerade Volkov ett glänsande festtåg »Den triumferande Minerva», som räknade 4,000 deltagare. Han dog några dagar efteråt af förkylning — ogift, ty han hade »aldrig haft tid och lust att förälska sig i någon annan kvinna än Thalia».

Bland hans medhjälpare fanns en viss Narykov, som spelade kvinnliga roller. Kejsarinnan prydde honom egenhändigt med briljanter såsom Osnelda i »Horeb» och fann honom så lik det polska sändebudet, att han efter denne skulle antaga namnet Dmi-trevski. Han blef medlem af Vetenskapsakademien, gjorde under utländska resor personlig bekantskap med Svedenborg och Garrick, och fast han lämnade scenen 1787, uppträdde han ännu en gång efter Na-poleons fall under oerhördt jubel.

På tal om den ryska skådespelarkonsten i ader-tonde århundradet må en episod nämnas, som på sin tid väckte ofantligt uppseende och står tämligen enstaka i den sceniska konstens historia genom sin lyckliga utgång. I början af 90-talet fanns vid Petersburgs elevskola en flicka Lizanka, som genom talang och behagligt yttre ådrog sig kejsarinnans uppmärksamhet och fick namnet Uranova — den nya stjärnan på konstens himmel. Men hon ådrog sig också uppmärksamhet af en grefve Bezborodko, som tycktes ha studerat spelet bakom kulisserna och sökte slå hennes fästman, den talangfulle skådespelaren Sandu-nov, ur brädet. Men hon var så ståndaktig, att hon till och med brände upp de banksedlar, hvarmed grefvens buketter voro omlindade, och efter en aria räckte hon åt kejsarinnan i sidologen en besvärs-skrift, enär Bezborodko förtalat henne hos teatercheferna Sojmonov och Chrapovicki. Dessa blefvo af-skedade samma afton; Lizanka fick en recett och vigdes med Sandunov i Vinterpalatsets kapell, där kejsarinnan gaf henne en bröllopsdikt med egenhändig underskrift. För att sätta kronan på verket af sin triumferande hämnd, begagnade Lizanka sig af en roll att med en börs i handen gå fram mot Bezborodkos loge och sjunga följande tillägg till sin kuplett:

»Låt lögn och smicker faral Tro ej att kärlek bara som vanlig handelsvara kan vinnas genom mynt.Ert guld är öfverflödigt.

För oss är mera nödigt att finna verklig ungdom, hvars styrka ligger i en hjärtesympati.»

Publiken jublade på den lurade grefvens bekostnad, men den öfvermodigt dygdiga Lizanka måste efter den betan lämna Petersburg och fortsätta sin framgångsrika bana i Moskva.

* *

*

Pusjkin har i »Eugen Onegin» (I: 18) ägnat en strof åt det försvinnande tidehvarfvets dramatik med följande loford:

O ljufva tid! Vonwizin svingar satirens gissel oförskräckt.

Ny glans åt ryska dramat bringar ock Knjazjnin, af Racine en fläkt.

Här lockar Ozerov till tårar;

här af Katenins konst Corneille till lif på nytt ur grafven väckes.

Här furst Sjachovskojs lustspel gå för fulla hus, och åt Didelot en lagerkrans på scenen räckes.

Eftervärlden har svårt att instämma i detta beröm öfver den franska smakriktningens ryska efter-härmare. En förtjänst hafva de dock haft — formens, och hvad Lomonosov var för den ryskaprosan, blef *Sumarokov* för tragedien, ehuru hans styrka egentligen låg i att fullfölja den franska tragediens svagheter oeh smaklösheter.

Karaktererna voro för honom likasom änglarne i katekesen: tveggehanda — goda och onda, fördelade på ett lyckligt älskande par, en olycklig älskare och två *»napersniki»,* confidents. Denna andefattiga gallomani drefs ännu värre i Polen, där den litteräre skådespelaren Zolkowski ironiskt formulerade receptet sålunda: »Man tar en hjälte och en bof; hos den förre förenar man alla dygder, hos den senare alla laster, och så låter man dem ömsevis uppträda. Härtill lägger man några dussin *ack!* och *ve!,* några portioner svimning, en dosis kärlek samt mord ad libitum. Allt detta skall koka och jäsa till femte akten; då tillsättes något moral, det hela afkyles och är färdigt att begagnas.»

Men under det Corneille och Racine blott undantagsvis valde franska ämnen, höll Sumarokov sig med förkärlek till fosterländska motiv och trodde sig väl därmed ha uppfyllt all rättfärdighet i fråga om originalitet. Han torde ock ha känt Holberg, ty i hans komedi »Monstret» förekommer den från »Jean de France» tydligen härstammande ordleken med »maîtresse», och i rysk dräkt uppfördes »Don Ranudo» (1757), »Henrik og Pernille» (1760), »Jean de France» (1764) och »Jeppe paa Bjerget» (1765). Dessutom kände han en smula till Shakspere genom Laplace’s »Théâtre Anglais» (1748) och har troligen på denna dåliga grundval skapat en rysk »Hamlet», somförvandlat den brittiska idé- och karakterstragedien till ett plumpt Schicksals-drama.

Hamlet har af sin vän Armans fått veta, att hans fader i drottningens närvaro dödats af Polonius, som af Claudius förts bakom ljuset genom lömskt förtal, och Armans har i sin ordning fått höra detta af drottningens gamla amma Ratuda, som ej längre kan bära på denna hemlighet. Hamlet vaknar en natt efter en dröm, hvari faderns skugga tett sig, och han gripes af hämndlust, men blir förtviflad vid tanken på att nödgas afstå från Ofelia. Drottning Gertruda blir skamsen öfver att hemligheten är röjd och ämnar tillbringa sitt återstående lif i en skog såsom nunna; konung Claudius får också samvetskval för drottningens skull, men uppmuntras till nytt mod af den skurkaktige Polonius och besluter att röja ur vägen den nu mera farliga drottningen för att i stället gifta sig med — Ofelia. Polonius blir förtjust öfver den ära, som vederfares hans hus, och söker med lock och pock förmå Ofelia till detta parti; men då rusar Hamlet in och befaller, att den skändlige fadern skall försvinna ur hans åsyn. Den bråkiga akten slutar med att den ryske Hamlet läser upp en god del af sitt »To be or not to be», som dock här verkar ganska komiskt och omotiveradt, enär denne Hamlet eljes är en mycket bestämd och dådlysten natur. I fjärde akten göra kungen och Polonius ett sista försök att med godo öfvertala Ofelia, som därpå kastas i fängelse, och i den sista akten har Polonius värfvatfemtio vilda karlar, som skola lönmörda Hamlet, under det att han själf heligt lofvar att utgjuta sin egen dotters blod. Men Hamlet rusar in på scenen med väpnad styrka; Polonius förbannar honom, men kastas i fängelse, och när slutet är godt, är ju allt godt: Polonius dödar sig själf i fängelset, och Claudius dödas af Hamlet; Ofelia visar sin faders lik den sista hedersbetygelsen, och Hamlet visar sig för folket såsom lycklig konung och brudgum.

Som man finner, blef det just inte mycket öfrigt af Shaksperes tankedigra sorgespel, då det på 1700-talet öfver Paris sökte sig väg från London till Petersburg.

I allmänhet voro århundradets dramaturger icke lyckliga i behandling af främmande ämnen och generade sig ej för de värsta försyndelser mot historien och geografien. *Kjazjnin,* den mest firade tragöden i fransk anda, har i *»Roslav»* omarbetat ett skandinaviskt stoff på ett högst godtyckligt sätt. Handlingen försiggår i Stockholm 1521. Roslav är en rysk krigare, som råkat i fångenskap hos Kristian Tyrann och behandlas mycket hårdt, enär han lär ha vetskap om, hvar *Gustaf Wasa* uppehåller sig någonstädes i Ryssland. Kristians öfverste Kedar blir slagen af »sarmaterna», som angripit Sverige; men Roslav samlar svenska krigare nattetid och besegrar fienderna, ehuru han är nog blygsam att låta Kedar få äran af denna bragd. Den sista ättlingen af den svenska konungafamiljen heter Zafira, i hvilken både Kristian Tyrann, Kedar och Roslav äro förälskade. Roslavskryter af att han såsom ryss är van att behärska sin lidelse, men då Zafira närmar sig honom, blir han osäker på sin dygdiga ståndaktighet och vill smyga sig undan. Zafira nödgar honom dock att stanna kvar och yppar, att hon gynnar honom; men Roslav förklarar, att hvarje ryss sätter plikten högre än allt annat. Af svartsjuka vill Kedar döda Roslav, störta Kristian och göra Zafira till sin gemål och Sveriges drottning. Kung Kristian vill dock i det längsta skona Roslavs lif för att få veta, hvar Gustaf Wasa håller sig dold. Zafira besöker honom i fängelset och söker förmå honom att

fly, något som hans ryska ära dock förbjuder.

Först i sista akten landstiger den mystiske, hittills osynlige Gustaf Wasa med en flotta. Kedar utsändes för att lönmörda honom, hvaremot Roslav och Zafira skola afrättas offentligt. Men nu uppträder Gustaf Wasa som en deus ex machina; Kedar dödas af folket, och Kristian Tyrann dödar sig själf, sedan Roslav i sitt ryska ädelmod vägrat att bära hand på honom. Allt ordnas lyckligt under Gustaf Wasas mäktiga skydd, och inga hinder stå nu i vägen för Roslavs och Zafiras äktenskapliga förening.

På tal om svenska historiska förebilder i ryska dramatiken föres tanken äfven till den kejsarinna som under svåra regeringsbestyr dock hade så mycken tid öfrig för vittra lekar. *Katarina II:s* harm öfver att Gustaf III, »ce fou, ce confrère de Pougatchev et émule du héros de la Manche», genom sitt sändebudbaron v. Nolcken öfverlämnat ett »oförskämdt» ultimatum, tog sig äfven uttryck i den sköna litteraturen, i det att hon gjorde Gustaf III till »hjälte» i en parodisk opera *»Gore Bogatyr Kosometovitj»,* som efter hennes utkast renskrefs i utarbetadt skick af kabinettssekreteraren Chrapovitski i slutet af 1788. Musiken komponerades af spanioren Martini, förf. af »Cosa rara», och för dekorationer och ballet utgåfvos 20,000 rubel. Stycket gafs första gången den 29 jan. 1789 i Eremitaget och sista gången den 12 sept. till ära för prinsen af Nassau efter slaget vid Svensksund.

Man var en tid tveksam om, huruvida den svenske konungen verkligen var afsedd med denne ryske Don Quijote, och några dåtida memoarförfattare höllo före, att satiren gällde Potemkin eller rent af kejsarinnans egen son, tronföljar Pavel, som hon knappt vågat skicka ut i kriget. Det dåvarande franska sändebudet grefve Ségur försäkrar dock, att Gustaf III var pamflettens föremål, och däri instämma obetingadt prof. *Brückner,* den utmärkte kännaren af Katarina II:s historia, och prof. *Grot.*

»Hjälte-stackaren» (Gore-Bogatyr), som fått namnet Kosometovitj, därför att hans far bar öknamnet »Kosomet» (»bomkastaren», snedvriden), är trots femton års ålder ett idiotiskt barn och roar sig vid ridåns uppgång med att på en gräsmatta kasta vedträn och att från sin mammas skafferi hämta russin medels en på en käpp fastsatt nål. Plötsligt gripes han af lust att utföra hjältedater i främmande land; modern gergråtande efter, och den unge riddaren lofvar att inbjuda samtliga damer till en härlig fest med bakelse och sylt vid oceanens strand — en hänsyftning på en uppgift att Gustaf III på förhand skulle ha inbjudit hofdamer till fest i Peterhof med tacksägelsegudstjänst i fästningskatedralen på Nevaön.

I andra akten söker Gore-Bogatyr i stallet efter en »Rosalinda», men som alla ridhästar äro honom för vilda, väljer han en eländig krake, och emedan vapnen i rustkammaren äro allt för tunga, får han af sina vapensvenner, »Skefhjärnan» och »Vindpusten» (= Anjalaförbundet?), ett pansar af papp och en bomullsmössa med tranefjädrar. Skattmästaren uppfordras att lämna respengar, men svarar att det inte behöfs, enär de tre riddarne ju skulle få rikt byte af de eröfrade länderna — en satirisk antydan om svenska arméns dåliga utrustning. I tredje akten färdas de öfver en slätt, men då en vindpust blåser bomullsmössan af hjältens hufvud, sjunker den krigiska stämningen, och de förskräckas både af det minsta moln och af sina egna hästars hofslag. Då de bli hungriga, besluta de att storma en bondstuga, som ligger i deras farliga väg; de draga svärden med dödsförakt, men köras bort af den gamle bonden, som, väpnad med en eldtång, sjunger, att odödlighet ej fås för så lätt pris och att slika landsvägsriddare förtjänade ett kok stryk (man hade påstått i Ryssland, att svenska soldater i ryska uniformer plundrat några gårdar i svenska Finland).I sista akten upphinnas de af Gromkobaj (»Skränaren»), som skickats af den bekymrade modern att hämta dem tillbaka. Bogatyr, som klättrat upp i ett träd af fruktan för björnar, är glad att komma hem igen, men på hans förslag att vapnen skola upphängas såsom troféer, invänder Gromkobaj, att råttorna kunna äta upp dem. Vid återkomsten förtäljde de om öfverståndna faror och besegrade folk. Bogatyrs förlofning firas, men en slutkör gör några ironiska antydningar om mycket väsen för ingenting. Slutstrofen lyder enligt ett tolkningsprof ur ett referat i Carl Silfverstolpes »Historiska Bibliotek» (1880):

»En sagans fågel sina vingar lyfte med brak och dön och flög omkring i syfte till slut att tända eld på hafvet blå. Förstås, att ej han kunde målet vinna, ty icke fick han hafvet till att brinna. Men väsen af sig gjorde han ändå.»

För de i det dåtida politiska ränkspelet invigde måste dessa sceniska befängdheter hafva haft en skrattretande

verkan, och såväl Gustaf III som Katarina II hade under stridens hetta nog anledning att sarkastiskt smäda hvarandra för en viss teatralisk fåfänga och självberöm öfver egna framgångar i kriget. Men i ett misstog Katarina II sig: för brist på handlingskraft och personligt mod kunde Gustaf III ej gärna beskyllas. Emellertid lämnar denna politiska satir ett nytt vittnesbörd om Katarina II:s belletristiska talang och ställerhenne i dramatiskt afseende vid sidan af sitt tidehvarfs och lands Molière, den kvicke Vonwizin.

Denis Ivanovitj Vonwizin (1744—1792) ledde sina anor från en tysk riddarätt, hvaraf en ättling baron *Peter v. Wiesen* under Ivan den grufliges krig med Livland förts i fångenskap till Ryssland och öfvergått till den ortodoxa kyrkan. Skaldens fader, en ämbetsman i Moskva, hade vid blott aderton års ålder gift sig med en sjuttioårig änka — icke för att rangera sina egna affärer, utan för att rädda sin bror från ruin. Detta onaturliga samlif räckte ett helt dussin år, hvarunder han »bemödade sig att göra sin makas ålderdom sorgfri, såsom det en kristen höfves». I ett nytt äktenskap föddes sonen Denis, som fick sin uppfostran i det gymnasium, som bildats samtidigt och i samband med Rysslands första universitet i Moskva 1755.

I en skrift *»Öppenhjärtig bekännelse af mina handlingar och tankar»* har Vonwizin lämnat en dråplig skildring af det dåtida undervisningsväsendet. Det fanns godt om lärjungar, men ondt om lärare, öfverflöd på läroämnen, men brist på system och metod, och den allmänna bildningen måste blifva lidande af att klasserna voro delade i två sociala grupper: en för adelssöner och en för ofrälse. Såsom bevis på lärarnes sätt att undervisa meddelar Denis, att magistern i latin dagen före examen uppträdde med en dräkt, hvars knappar föllo märkbart i ögonen: de fyra knapparna i västen motsvarade — de fyra konjugationerna och de fem på kaftanen — de olikadeklinationerna, och genom att i smyg peka på en viss knapp, kunde läraren lägga de rätta svaren i elevernas mun! Vid förhöret i geografi svarade en gosse på frågan om hvar Volga utfaller: »i Svarta hafvet», och en annan gissade till och med på — Hvita hafvet. Vonwizin svarade blott: »jag vet inte», och denna öppenhjärtighet behagade examinatorerna så, att de beslöto ge honom medaljen för framsteg i studier.

Såsom dramatiker saknade Vonwizin originalitet i djupare mening, men var en utmärkt räsonnör och spirituell efterbildare. Hans förebilder voro dels Molière och Dryden, dels Holberg, hvars moraliska fabler han öfversatte (1761). Han behöfde dock skrifva endast två stycken, för att få ett varaktigt namn i ryska litteraturen, och mellan dessa båda dramer låg en tidrymd af sexton år. Det första, *»Brigadiren»* (1763) gisslar den ytliga bildningen och den sedliga ruttenheten med starka reminiscenser från Holbergs »Jean de France». Det senare, *»Nedorozl», »Öfvermagen»,* hvars tunna handling motväges af en typisk karaktersteckning med docerande dialog, är af särskildt kulturintresse, enär det illustrerar ett för Ryssland säreget oskick i det dåtida samhället och uppfostringsväsendet.

Nedorozl, som betyder »minderårig», »öfvermage», hade då en särskild social-rättslig betydelse såsom beteckning för minderåriga adelssöner, hvilka enligt Peter den stores stränga bestämmelser redan vid födelsen skulle inskrifvas i nominell statstjänst ochvederbörligt anmälas för detta syfte. De söner af den halfbildade landtliga skrapadeln, hvilka ej hade intyg om elementär skolunderbyggnad, fingo ej gifta sig; vid 7 och 12 års ålder skulle de själfva infinna sig i hufvudstaden för att pröfvas i skola, och de, som skolkade, degraderades till soldater och matroser. Men föräldrarne ville ej gärna skilja sig från sina barn — redan för kostnadens skull — och hittade på alla möjliga förevändningar att befria dem från denna pedagogiska »värneplikt» genom falska läkareintyg, förfalskning af dopattester och skolbetyg m. m., naturligtvis med den påföljd att undervisningen blef svårt försummad. Det hände sålunda, att adliga godsägare på den aflägsna landsbygden togo till huslärare de mest tvetydiga och obildade individer för att kunna å sonens vägnar framvisa ett godkändt skolbetyg — t. ex. då en finsk »guvernör» lärde sonen i huset sitt modersmål och utgaf det för att vara franska!

På sådana sociala förvecklingar, som ännu mer intrasslades genom det lagliga förbudet mot äktenskap för sådana »öfvermagar», byggde Vonwizin sin satiriska karakterskomedi, som än i dag spelas i Ryssland och vid sitt första uppförande (1782) väckte så stort uppseende, att Potemkin sade åt författaren: »Dö nu, Denis, eller upphör att skrifva!» Hos utrikesministern grefve Panin (sedermera sändebud i Stockholm) fick han anställning såsom sekreterare, erhöll af denne en gåfva af 1,180 lifegna (»själar») och hugnades 1782 med ett årligt »diktargage» af

1,250rubel, som togos ur — postverkets kassa. Bland andra förtroendeuppdrag hade han att från tyskan öfversätta det festtal, *slovo,* som professorn och bibliotekarien Reichel den 3 okt. 1762 höll i universitetet med anledning af kejsarinnans kröning. Det är i detta akademiska vältalighetsprof som den sköna satsen förekom: »Vetenskap och konst blomstra genom de suveräna personernas omhuldande och förbud!»

Men Vonwizins största betydelse ligger i hans underliga karaktersutveckling, som i den ryska historien fått så många motstycken. Han var en stor talang med liflig receptibilitet och en viss originalitet, men saknade djup och konsekvens; han hade en skarp blick för samtidens sociala lyten, dem han mästerligt gisslade, men han såg endast ytan af tingen och forskade ej efter roten till det onda. Ehuru han hämtade sin bildning och sin stil från utlandet, återvände han från flere resor i Tyskland och Frankrike med allt djupare misstro och förakt mot västerlandet, för hvars förtjänster han var alldeles blind i sina för öfrigt synnerligt underhållande och lärorika reseskildringar (bland annat träffande episoder från bekantskapen med Rousseau och Voltaire).

Dessa antydningar om den ypperste komediförfattaren under Katarinska tidehvarfvet äro så mycket mer beaktansvärda som de hafva sin motsvarighet hos den Pusjkinska epokens främste lustspelförfattare Gogol, hvilken psykologiskt företer samma sjukligautvecklingsprocess. Liksom Gogol, slutade den skonlöse samhällssatirikern Vonwizin med att förneka sig själf genom reaktionär klerikalism och sjuklig ruelse öfver sitt lifs moraliska förvillelser. Äfven Vonwizin hemföll åt den religiösa fanatismen och intoleransen, kom vansinnets gräns nära och dog vid 48 års ålder efter ett slaganfall.

Samma hemska öde vardt Gogols. Innan vi öfvergå till hans intressanta historia, vilja vi i detta kapitel dröja vid Gogols medtäflare såsom karakterskomediförfattare — *Gribojedov.*

***

Med teckningen af denne komediförfattare, Pusjkins samtida och vän, äro vi åter förflyttade till Kavkazien, där nära Tiflis nunneklostret St. David med en praktfull utsikt reser sig på det för gruzierna heliga berget Mtatsminda. Öster om templet står under klosterterrassen en af Campioni modellerad bild af den korsfäste Kristus under ett båghvalf; mot korset lutar sig en sorgklädd kvinna, och vid dess fot ligger en bok med inskriften: *»Gore ot uma».* Själfva piedestalen är prydd med ett medaljongporträtt, och därunder läses: *».A. S. Gribojedov 1795—1829»*; på dess ena sida är ristadt: *»Till den oförgätlige från hans Nina»,* och på den andra: *»Ditt snille och dina verk äro odödliga i rysk hågkomst. Men hvarför skulle min kärlek öfverlefva dig?»*I denna natursköna nejd hvilar stoftet af den berömde komediförfattaren, och den poetiska minnesvården, som bevarar titeln på hans odödliga verk, restes af den sörjande änkan.

Alexander Sergejevitj Gribojedov föddes den 4 jan. 1795 i Moskva, där fadern, tillhörande en ursprungligt polsk ätt, som inflyttat till Ryssland under tsar Alexei, tjänade som major. Sonen, som tidigt röjde en ovanlig begåfning, fick en god universitetsbildning, trädde sedan i militärtjänst och deltog i 1812 års fälttåg, ehuru det irkutska regementet, i hvilket han ingått, ej kom med i elden. Efter fredsslutet tröttnade han på det overksamma yrket och inträdde i utrikesministeriet; han blef attacherad vid beskickningen i Persien och förflyttades 1822 till Gruzien såsom diplomatiskt biträde åt generalguvernören Jermolov (omnämnd i epilogen till Pusjkins »Fången i Kavkazien»).

Redan i hufvudstaden, där den unge diplomaten uppmärksammades i salongerna för sin spirituella intelligens, hade han känt sig dragen till de frisinnade dekabristernas klubbar och gick ej heller fri från följderna af deras misslyckade revolt vid tronskiftet. Genom en kurir fick general Jermolov befallning att häkta honom, men gaf honom förtroligt en vink om att något farligt vore i görningen, så att Gribojedov hann bränna upp komprometterande papper, omedelbart innan den officiella häktningsordernGRIBOJEDOV.utfärdades. Fyra månader satt han dock häktad i Moskva, tills han blef frikänd af brist på bevis.

De socialpolitiska förhållandena gjorde honom ytterst förstämd: somliga af hans vänner såsom Rylejev och furst Odojevski måste med lif eller frihet plikta för sin ärliga öfvertygelse, andra — såsom den oberäknelige Pusjkin — dagtingade och böjde sig för öfvermakten, andra åter hängåfvo sig endast åt sinnliga njutningar och förföllo i

dryckenskap. Mätt på hufvudstädernas tomma nöjen, återvände han till Persien, där han utnämnts till minister, men där döden snart skulle korsa hans litterära planer och nyvunna äktenskapslycka. Vid hofvet i Teheran fanns ett mot ryssarne fientligt nationalparti, som intrigerade mot Gribojedov och slutligen bragte det därhän, att den persiska pöbeln den 30 jan. 1829 stormade det ryska ministerhotellet. Gribojedov jämte legationspersonalen dödades, och af 37 man undslapp endast sekreteraren med lifvet.

I det ofvannämnda kloster, där skalden, gripen af tunga dödsaningar, önskat få sitt sista hvilorum, begrofs ock år 1857 hans änka Nina, dotter af en kavkazisk generallöjtnant furst Tjavtjavadze. Skalden hade på sin sista resa till Persien i Tiflis återknutit bekantskapen med den endast sextonåriga flickan, som han förut sett flyktigt såsom litet barn. Under middagen — täljer en biograf — steg Gribojedov plötsligt upp och sade: »Venez avec moi, j’ai quelque chose à vous dire» — samma kväll voro de förlofvade. — Trotsskönhet, ungdom och rikedom afvisade den unga änkan alla nya anbud och lefde de återstående 28 åren odeladt för sin mans minne — en trohet hvarom den vackra minnesvården bär vittne.

Gribojedov hör till den ryska litteraturens minst produktiva författare. I förening med furst Sjachovskoj och Chmjelnitski omarbetade han för ryska scenen ett par franska dramer, längesedan försvunna från repertoaren, och gjorde utkast till ett romantiskt sorgespel *»En natt i Gruzien»,* som i fullbordadt skick kanske skulle blifvit en prydnad för den ryska scenen. Innehållet i denna dramatisering af kavkaziska sagostoff är följande:

En kavkazisk furste har bytt ut sin lifegne tjänare mot en häst, som han gärna vill ha, men den sålde trälens moder, som ammat furstens dotter, besvär honom att antingen låta sonen komma tillbaka eller ock låta henne tjäna under samma nya husbonde. Fursten, som i början blir ond öfver hennes djärfhet, lofvar till slut att återköpa hennes son, men glömmer sitt löfte. Modern går då till skogen, anropar »ali», Gruziens onda andar, om hämnd och ingår förbund med dessa. Hämnden utkräfves på så sätt att andarne ingifva en rysk officer en brottslig lusta till furstens dotter, hvilken enleveras. Fursten spanar efter de flyende och upptäcker dem på toppen af den helige Davids berg. Han siktar på officeren, men genom andarnes tillskyndan dödar skottet hans egen dotter; modern griper nu furstens karbin för att döda honom,men råkar döda sin egen son. Båda blifva sålunda straffade: fursten genom dotterns vanära och död därför att han kränkt moderskärleken och brutit ett löfte; modern åter måste sota för att hon låtit hämndkänslan besegra hennes ädlare natur.

För Vonwizin hade två komedier varit nog att trygga hans litterära ryktbarhet, Gribojedov behöfde för samma verkan blott skrifva sin enda originalkomedi *»Gore ot uma», »Snillets förbannelse»* (»Ve den intelligente!»). Den första tyska tolkningen (af K. Knorring, Reval 1831) hade titeln »Leiden durch Bildung», och den senare (af Bertram, Leipzig 1853): »Verstand schafft Leiden». Legrelles franska öfversättning (1884) kallar sig »Le malheur d'avoir de l’esprit» (de två sista akterna äro öfversatta på prosa af S:t Maur i »Dimanche» 1858), och en engelsk (af N. Benardaky, London 1857) har bibehållit det ryska namnet. Dessutom finnas öfversättningar på polska, turkiska och armeniska.

Om tillkomsten af denna sensationella karakterskomedi förtäljer den ryske skriftställaren *Bulgarin* följande. »År 1821, då Gribojedov vistades i Tavris, hade han en natt drömt sig tillbaka till sin hembygd, där han i kretsen af vänner tyckte sig läsa upp en komedi, som gisslade det ryska samhällets fel och lyten. Vid uppvaknandet hade han ett så lifligt intryck af denna dröm, att han genast fattade pennan och började skrifva sin satir.»Denna uppgift förefaller redan vid första granskningen apokryfisk, och Bulgarin, en servil, trivial författare af lithauisk börd, var äfven i det hänseendet en ovederhäftig sagesman. Gribojedov hade redan 1811, vid 17 års ålder fått den första idén till ett sådant arbete, och ju mer han lefde sig in i det ytliga och sedefördärfvade hufvudstadslifvet, växte komedien scen för scen. Då han tjänstgjorde hos general Jermolov i Gruzien, utarbetade han dramat helt och hållet 1822—23 och läste sedan upp det för sina vänner i Petersburg, hvilka ej nog kunde beundra den blixtrande dialogen och hvassa satiren.

Men att skrifva ett teaterstycke är i Ryssland ingalunda liktydigt med att få det uppfördt. Gribojedov hade inlämnat sitt alster direkt till inrikesministern, som i förfäran öfver den djärfva tonen förbjöd dess publicerande. Men censurens vaksamhet kunde dock ej hindra, att komedien blef känd: genom afskrifter spreds den öfver hela

riket — det uppgifves ända till 40,000 exemplar, och Polevoj anmärker träffande, att boktryckerikonsten ej behöft vara uppfunnen för Gribojedovs skull.

»Gore ot uma» repeterades emellertid i Moskva redan 1825 på en skolscen, men förbjöds af guvernören. Därpå spelades det privat af officerare i Erivan 1827 i kasinot, det forna persiska serdarpalatset, där Gribojedov själf var bland åskådarne, men förbjöds kort därpå af general Paskievitj. Några spridda scener uppfördes dock för kejsaren i Lilla teatern1830, och det gick nu på samma sätt som med Gogols »Revisorn» eller Ostrovskis första drama (1847): en nådig nyck af tsaren skaffade pjesen rum på den ryska repertoaren, där den skall bibehålla sig lika segt som Molière i Théâtre français. Den första offentliga representationen gick af stapeln den 26 jan. 1831 såsom recett åt den framstående skådespelaren Brjanski och ett par veckor senare i Moskva under stormande jubel. För teatermanuskriptet betalades 1,000 rubel, och år 1833 vardt det tryckt. Sedan dess har det utgått i 46 upplagor.

»Gore ot uma» har sin hufvudsakliga betydelse i den satiriska kulturskildringen. Gribojedov ville och lyckades i den liberala generationens namn ästetiskt uttala snillets förbannelse öfver det konventionella samhällets ytlighet och lögnaktighet, öfver byråkratiens dumhet och dryghet, öfver narraktig gallomani, absurd kvinnouppfostran och krypande servilism. I konstnärligt afseende äro de dramatiska konflikterna och motiveringen ganska svaga, och det har med rätta anmärkts, att styckets ordrike hjälte är — Gribojedov själf. Men dessa svagheter motvägas till fullo af en ypperlig dialog, en fin, ovanligt ledig versbyggnad med fyndiga rim och smakfulla rimflätningar samt en epigrammatisk skärpa i repliken, så lakonisk och originell, att många satser, knappt möjliga att ordagrant återgifva på ett annat språk, blifvit bevingade ord, som ofta citeras i Ryssland.Den tunna handlingen är förlagd till Moskva år 1822 i en högre ämbetsmans Famusovs hus. Denne skenhelige, uppblåste, strängt konservative och inskränkte tjinovnik är änkling sedan många år tillbaka och har anförtrott sin enda dotter Sofias uppfostran åt legohjon och ytligt bildade språklärare. Hon hade varit fäst vid *Tjatski,* en intelligent, entusiastisk ung man, som tröttnat på Moskvas fadda salongslif och under tre års vistelse i utlandet blifvit ytterligare stärkt i sin frisinnade åskådning. Af någon oförklarlig anledning har han ej låtit höra af sig under hela tiden, och den flyktiga Sofia har till tidsfördrif skaffat sig en dålig ersättning i den fege, krypande och andefattige Moltjalin (af *moltjat, tiga*), hvilken upptagits i huset såsom sekreterare och hycklar kärlek till sin vördade chefs dotter endast af ekonomiska bevekelsegrunder.

Vid ridåns uppgång vaknar kammarjungfrun Lisa vid morgongryningen upp från en stol, där hon somnat in under nattvakt för sin fröken, hvilken tillbragt nattens timmar med att musicera med Moltjalin. För att gifva det såta paret en varningssignal sätter hon i rörelse ett spelur, vid hvars skrammel gubben Famusov rusar in i nattrock, med skäl mycket misstrogen och ej så litet ogenerad mot kammarsnärtan. Hans förtret minskas visserligen icke, då Moltjalin och Sofia träda ut ur sidorummet; i faderlig indignation beskärmar han sig öfver nutidens unga damer och kastar skulden på fransmännen, som fördärfva dem med sindåliga litteratur, sina befängda moder och sötsaker. Moltjalin förklarar med sin sliskiga ödmjukhet, att han stigit upp så tidigt för att få underskrift på några viktiga handlingar, och Famusov tar honom därför in i sitt ämbetsrum. Af de båda kvinnornas samtal får man sedan veta, att Famusov vill gifta bort sin dotter med en äldre öfverste Skalozub, hvars militära lakonism och fånigt tillkrånglade fraser röja total brist på högre vyer och djupare fattningsgåfva.

Nu dyker plötsligt Tjatski (jämför det ryska ordet *tjad, dunst*) upp efter sin långa frånvaro. Han är lidelsefull och varm, och redan i denna scen framträder hans karakter så klart, att den försvagar den dramatiska utvecklingen och spänningen. Sofia mottager honom så kallt och fåordigt, att Tjatski börjar få klart för sig, att hennes kärlek svalnat, ehuru han ännu är tveksam, huruvida hon fäst sig vid någon annan. Hans lifserfarenhet, bildning och finkänslighet hafva gjort honom ännu mer främmande för Moskvas triviala skvallersalonger, och Sofia kan ej låta bli att ryckas med af hans sarkastiska erinringar af beryktade personer inom Moskvas »high life». Olyckligtvis råkar Tjatskis förakt drabba äfven den ömklige Moltjalin, och nu förvandlas Sofias ljumma känslor för Tjatski till bittert hat. Famusov, som afbryter den pinsamma scenen, öfverflyttar sina misstankar från Moltjalin till Tjatski och slutar akten med en kort monolog om fäders ansvarsfulla bekymmer för giftasvuxna döttrar.I andra akten — samma dags förmiddag — tar Famusov i en dråplig monolog en öfverblick af veckans

ansträngande bjudningar. Tjatski återkommer på officiell visit, och samtalet mellan de båda herrarne vidgar svalget mellan den gamla byråkratiska konservatismen och den unga liberala idealismen. Därpå gör öfverste Skalozub (»Tandagnisslaren») sin entré; Famusov ger honom små antydningar om Sofias hand — icke minst för att reta Tjatski — och börjar rosa Moskva med ett loftal, som genom naiva öfverdrifter verkar som den bittraste persiflage. Tjatski kan ej längre tiga still och upprullar å sin sida taflor ur Moskvas förtroliga lif, hvilka äro allt annat än smickrande.

Den ömtåliga situationen räddas genom att Sofia rusar in med andan i halsen, ty hon har genom fönstret sett, hur Moltjalin fallit af hästen. Tjatski har dock så låg tanke om skrifvaren, att han i Sofias ängslan ser blott en hysterisk nyck eller ett utbrott af vanlig kvinnoömhet. Moltjalin, som ter sig med armen i band, begagnar sig af ett obevakadt ögonblick att göra Lisa sin kärleksförklaring, men den skälmska Lisa afslöjar i en kort slutmonolog alla kärleksintrigerna: Tjatski tycker om Sofia, Sofia — Moltjalin, Moltjalin — Lisa, men Lisa håller allra mest af betjänten Petrusja.

I tredje akten, aftonen samma dag — rummets och tidens enhet är strängt bevarad — är stor bjudning hos Famusov. Här är Tjatskis forne vän Goritjev, en af naturen hygglig karl, som blifvit ettviljelöst redskap för sin energiska fru; här synes falskspelaren och storljugaren Zagoretski, ett motstycke till den narraktige Zaretski i »Eugen Onegin» (VI: 4—7), hvilken har tillträde till alla salonger, därför att man ej kan undvara hans diskreta tjänster och viga tunga; där ståtar en gammal döf grefvinna, som aldrig försummat en bal, samt hennes ogifta nièce, som med högförnämt förakt ser ner på alla andra. Under konversationen faller talet på bildningen och dess gagnelighet. Den tafatte Skalozub menar, att exercisen och uniformen äro bildningens blomma, och att böcker böra reserveras blott för högtidliga tillfällen. Famusov såge helst, att alla böcker brändes, hvaremot Zagoretski vill göra ett undantag för fabler om »lejon och dylika *kungliga* djur». Den gamla furstinnan yppar med fasa, att hon har en kusin, en furste i Petersburg, som *studerar kemi* — en anspelning på furst Jakovlev, kusin till Alexander Herzen. Tjatski har en hvass replik åt hvar och en och ådrar sig därigenom allmän ovilja. Sofia låter dels af elakhet, dels af dumhet antyda, att Tjatski skulle fått en skruf lös. Detta rykte sprides, tros, öfverdrifves, och snart står Tjatski alldeles isolerad i detta samhälle, som han så djupt föraktar. Ve den intelligente! De äldre slå sig ner vid spelborden, och Skalozub öppnar balen med värdens dotter.

Sista akten spelas i trappuppgången. Balen är slutad, och gästerna börja troppa af. Med ett par fyndiga repliker utpräglas de olika karakterernaytterligare. Efter att ha råkat ut för den beryktade rumlaren Repetilov, som ämnar fortsätta »nachspielet» i en klubb, gömmer Tjatski sig i portvaktarlogen, hvarifrån han får höra diverse reflexioner och beklaganden öfver sin förmenta tokighet. Sist kommer Sofia ut och ropar Moltjalins namn, men drar sig hastigt tillbaka, då hon märker en annan person där nere. Tjatski får nu hela sammanhanget klart för sig och smyger bakom en pelare för att afbida händelsernas gång. Då Lisa kommer med ljus till Moltjalins dörr för att framföra en särskild hälsning från fröken, upprepar denne sin glödande kärleksförklaring för Lisa, men öfverraskas af Sofia, som behandlar honom med djupaste förakt. Tjatski träder nu fram, skrämmer den förkrossade Moltjalin på flykten och öfveröser Sofia med bittra förebråelser.

Den gamle narren Famusov, som anat oråd, kommer ut i nattrock och hvit halsduk med ett brinnande ljus i handen, och i tron att det är ett hemligt möte mellan Tjatski och Sofia, hotar han i komiskt raseri att klaga både hos kejsare och senat. Tjatski upplyser honom om rätta förhållandet och går sin väg med hånfullt löje på läppen och krossade illusioner i hjärtat. Detta lumpna samhälle har brutit stafven öfver hans intelligens, men han har på samma gång den tillfredsställelsen att själf kunna sätta sig till doms öfver detta lögnaktiga samfund. Famusov är ensam kvar på valplatsen och inbillar sig vara segrare, men kan i slutorden ej undertrycka en känsla af oro, attfurstinnan den och den skall få höra talas om nattens skandal.

Denna satiriska sedemålning, som än i dag ej förlorat sin udd, måste för författarens samtid verka så mycket kraftigare, som det ej var någon hemlighet att Gribojedov hämtat förebilderna från sin personliga umgängeskrets i den fina världen och ej ens skonat sina närmaste anhöriga. Famusov är i själfva verket författarens egen onkel, Alexei Fjodorovitj Gribojedov, en högre ämbetsman, gift med en släkting till dekabristen furst Odojevski, och

Sofia är dennes dotter, skaldens kusin. Med den narraktige öfversten Skalozub afsågs närmast brigadgeneralen Frolov, en militärpedant, som fåfängt sökt införa ordning vid det lyceum i Tsarskoje Selo, där Pusjkin studerat, och en i komedin figurerande salongsdam hette i verkligheten Agrafina Dmitrijevna Ofrosimova, en konservativ, skarptungad och ytligt bildad dam, som dessutom afritats dels i en komedi af kommendanten i Moskva, grefve Rostoptjin, dels i Lev Tolstojs »Krig och Fred». En egendomlig tillfällighet gjorde ock, att i det hus, som Famusov-Gribojedov bebodde i Moskva vid Gazetny Pereulok, Rysslands första stående privatscen, teater Korsch, öppnades år 1882.

Men »Gore ot uma», hvars äktmoskovitiska lokalfärg man än i dag känner igen från »Kuznetsky most» (en bekant gata i Moskva), har dessutom stort kulturhistoriskt värde genom dialogens anspelningar på dåtida förhållanden och personligheter. I tämligengenomskinliga ordalag gisslas kanslern vid Kazans universitet, Magnitski, hvars skuggrädsla för modern forskning gick ända därhän, att han ur universitetsbiblioteket utgallrade sådana verk som Grotius, Newton och Buffon. Där utpekades ock »amerikanaren» Tolstoj, en vidtbekant bråkmakare, som för sina galna upptåg förvisats till Sibirien, men lyckats rymma och sedan fick nåd. En gång hade han i Moskva lockat till sig en hederlig borgare, bundit honom och ryckt ut en tand. Borgaren klagade, men — blef af polisen häktad för ärekränkning! Pavlov, ledamot af fångvårdsstyrelsen, åtog sig visserligen hans sak, men generaldirektören furst Tjerbatov fick af polispresidenten furst Orlov en vink att afskeda Pavlov, ty — hette det i furst Orlovs konfidentiella motivering — »det är alltid betänkligt, om en individ af lägre rang och stånd får rätt gent emot en medlem af de högre klasserna»!

En annan tvetydig person, som »prickades» i »Snillets förbannelse», var den adlige godsägaren Ismailov i guvernementet Tula. En flygel af herregården var inredd till fängelse för motspänstiga underhafvande af båda könen och rymde 40 personer. En gång sålde han fyra lifegna för två koppel vindthundar, och för hans privata teater i Moskva togos kvinnor och barn från landet med våld. Detta skräckregemente räckte ett fjärdedels sekel, tills de stackars bönderna vände sig direkt till kejsaren med klagomål. Men Ismailov mutade falska vittnen, och supplikanterna behandlades som rebeller (»buntovniki»). År 1828kom dock en kapten Sjamsjin dit och gjorde rent hus, fast de lokala myndigheterna sökte föra honom bakom ljuset. Ismailov internerades i en liten landsortstad, och hans egendom gick under klubban.

Det största intresset knyter sig dock till modellen för hjälten Tjatski, enär denna förebild är en af det Pusjkinska tidehvarfvets märkligare skriftställare — det var Pusjkins skolkamrat och vän, officeren *Petr Jakovleoitj Tjaadajev* (född 1793), om hvilken Pusjkin skref följande epigram:

På grund af himlens höga vilja han lefver smidd i tsarens sold. I Rom en Brutus, i Atén Perikles, hos oss han är blott en husar så båld.

Det Semenovska regemente, i hvilket Tjaadajev tjänade, gjorde myteri 1820 och förflyttades till Finland, men Tjaadajev skickades för att lämna rapport därom till Alexander I, som då deltog i Troppau-kongressen. Metternich hade dock redan två dagar före kurirens ankomst genom egna spanare fått nys om denna revolt och fick därigenom trumf på hand, så att tsaren mottog Tjaadajev ganska onådigt.

Missbelåten tog Tjaadajev afsked och tillbragte de närmast följande åren i utlandet, där han under stegradt missnöje med de ryska förhållandena fick smak för mysticism och romersk katolicism. Återkommen till Ryssland 1826, offentliggjorde han i den frisinnade Nadezjdins »Teleskop» 1836 ett *»Filosofisktbref»,* som väckte ofantligt uppseende genom sin stränga kritik öfver Rysslands halfhet och karakterslöshet. Några utdrag ur den märkliga uppsatsen äro väl värda att anföras:

»Det är en af de småaktiga egenheterna i vår sociala bildning att sanningar, som redan länge sedan äro bekanta i andra länder, till och med hos på lägre kultur stående folk, hos oss först nu upptäckas. Det kommer sig däraf att vi aldrig gått hand i hand med de andra nationerna; vi tillhöra ingen af mänsklighetens stora familjer — hvarken västerns eller österns — och sakna bådaderas traditioner. Vi tyckas nästan lefva utanför tiden, och människosläktets allmänna världshistoriska bildning har ej berört oss. Hvad som hos andra folk redan länge

sedan öfvergått i kött och blod, är hos oss ännu blott ett teoretiserande. Vi lefva, som om vi vore nomader. Ingen har en bestämd existenssfär, ingenting kan fängsla våra sympatier och böjelser. Allt flyr undan utan att lämna inre eller yttre spår.

»I första tiden fanns det hos oss vildt barbari, så en rå vidskepelse, därefter ett grymt, förödmjukande herravälde af eröfrare, som ännu lämnat spår efter sig. Den tid af vårt sociala lif, som motsvarar folkens ungdom i historien, fylles hos oss af en dunkel tillvaro utan färg, kraft eller energi. I vårt minne finnas inga hänförande erinringar, inga stora förebilder, som kunde verka sporrande i de nationella traditionerna. Vi lefva i en viss likgiltighet gentemot allt, omgifna af en trång horisont, utan forntid och utan framtid.

»Folken existera blott genom mäktiga intryck af det förflutna och genom beröring med andra nationer. Äfven denna förutsättning är oss förmenad. Vi äro komna till världen såsom oäkta barn, utan förbindelse med våra grannar. Med hammare måste vi slå in i våra hufvuden, hvad hos andra inplantas af vana och instinkt. *Vi växa, men mogna icke; vi gå framåt, men på en sidoväg, som aldrig skall leda till målet.*

»Alla västerländska folk hafva en gemensam fysionomi, produkten af deras allmänna historia och af deras särskilda individuella karakter. De idéer som förbinda dem, äro plikt, lag, sanning och ordning. Oss däremot fattas den grundlighet, metod logik och syllogism, som tillhöra västerlandet. I enlighet med vårt läge mellan orienten och occidenten hade vi bort hos oss förena deras stora grundbegrepp: fantasi och förnuft. Men i verkligheten ser det ut som om mänsklighetens stora lagar ej vore skrifna för oss. Pilgrimer i världen, hafva vi ej gifvit lifvet något, icke vunnit något däraf och ej dragit ett enda strå till den stora stacken af mänskliga idéer. Vi hafva med intet bidragit till det mänskliga vetandets fullkomning, men väl vanställt, hvad denna fullkomning skänkt oss. Vi hafva left, vi lefva såsom en stor lärdom för aflägsna släkten, som helt visst skola hafva gagn däraf; men för närvarande utgöra vi en lucka i den allmänna utvecklingsprocessen.»Censorns dumhet gjorde, att denna förkrossande kritik af det dåtida Ryssland slapp helskinnad genom tryckpressen; men efter det stora uppseende, som den med rätta väckte, riktades regeringens uppmärksamhet på det »statsfarliga» i en sådan upplysningslitteratur, och nu begagnade man första bästa tillfälle att godtgöra det försummade: »Teleskops» redaktör förvisades till Vologda, och tidningen förbjöds; *Tjaadajev* häktades och förklarades — tokig, alldeles som *Tjatski.* Efter två månader sattes han visserligen på fri fot, men då det i tidskriften »Russki Archiv» heter, att han till sin död (1856) aldrig lämnade sin lilla våning i Moskva, ligger måhända däri en antydan om att han stod under bevakning eller särskild kontroll för sin »tokighet». Ve den, som i Ryssland är allt för intelligent!

Alexander Pusjkin hade gjort Gribojedovs personliga bekantskap 1817 och återsåg honom sista gången omedelbart efter hans död. I sin »Resa till Erzerum» har Pusjkin målande skildrat detta möte och bifogat en träffande karakteristik:

»— — — Min tjänare blef efter med packhästarne, och jag färdades fram genom en grönskande vildmark, på alla sidor omgifven af berg. I min tankspriddhet passerade jag den station, där jag bort byta om hästar, och ytterligare sex timmar förflöto. Jag blef förvånad öfver dagsmarschens längd, då jag fick se några stenhögar, där kvinnor i brokiga paltor sutto på det platta taket af en jordkula. Sedan jag hvilat ut ochfått ost och mjölk, mötte jag på vägen två oxar, som stretade uppför backen med en höghjulad lastvagn. Några gruziner gingo bredvid. »Hvarifrån kommer ni?» frågade jag. — »Från Tagaran (Teheran).» — »Hvad har ni med er?» — »Gribojed.» — Ja, det var verkligen liket af den mördade Gribojedov, som fördes till Tiflis.»

»Jag hade ej trott, att jag någonsin mer skulle träffa vår oförgätlige Gribojedov. I fjol hade jag skilts från honom i Petersburg, innan han reste till Persien. Han var nedslagen och hade dystra aningar. Då jag sökte lugna honom, svarade han: »Ni känner inte detta folk; Ni skall få se, att man måste göra sig beredd på dolk.» Han trodde, att shahens snara död och familjetvister mellan hans 70 (!) barn och barnbarn skulle gifva utbrott åt våldsamheter, men fastän den ålderstigne shahen ännu är vid lif, har Gribojedovs profetia dock slagit in. Han omkom under persernas dolkar, ett offer för råhet och svek. Det vanställda liket, som i tre hela dagar var en lekboll och ögonfägnad för pöbeln i Teheran, igenkändes endast genom ett ärr på handen efter en pistolkula.» (Den hade Gribojedov fått i en duell för dansösen Istomina, omnämnd i »Eugen Onegin» I: 20.)

»Gribojedovs melankoliska karakter, häftiga lynne och hjärtegodhet, till och med hans karaktersfel och svagheter, mänsklighetens vanliga följeslagare — allt hos honom hade något tilldragande. Utrustad med en äregirighet, som motsvarade hans talanger, var hanlänge snärjd i ett nät af lumpna begärelser och förblef okänd. Statsmannens förmåga fick ingen användning, poetens talang vann intet erkännande; till och med hans glänsande tapperhet och kallblodighet misskändes en lång tid. Men några vänner uppskattade hans värde och genomskådade det misstrogna leende, det dumma, olidliga hånlöje, som denne ovanlige mans namn väckte hos hvardagsmänniskor. Människorna tro blott på den yttre äran och framgången och begripa icke, att det bland dem kan finnas någon Napoleon, därför att denne ännu ej fått tillfälle kommendera en enda halftropp, eller en ny Descartes, därför att vederbörande ej fått en rad tryckt i »Moskovski Telegraf». För resten beror vår aktning för andras berömdhet kanske blott på vår egen egenkärlek.»

»Gribojedovs lif förmörkades af några moln — följder af häftiga lidelser och öfvermäktiga förhållanden. Han kände nödvändigheten af att en gång för alla göra sluträkning med sin ungdom och att bryta med sitt forna lif. Han tog afsked af hufvudstaden och tillbragte i Gruzien åtta år under ensam, rastlös verksamhet. — — — Jag vet intet afundsvärdare än de sista åren af hans stormiga lif, då han genom 'Snillets förbannelse' blifvit erkänd som en af våra största författare. Själfva döden, som öfverraskade honom midt under hans djärfva, ojämna kamp, hade för Gribojedov intet förfärande, intet långsamt kvalfullt. Hans död var ögonblicklig och därför härlig.»I den meningen var ock Pusjkins eget slut afundsvärdt; men öfver dem båda, likasom öfver de ryska författarne i allmänhet under denna epok, hvilade — snillets förbannelse.

ÅTTONDE KAPITLET.

Satir och realism.

Ett pedagogiskt fiasko. — Gogols ukrajnska noveller. — »Kappan.» — »Revisorn» och »Döda Själar». — Den ryska romanens sjuklighet. — Mysticism och vansinne.

Liksom man i Pusjkin kan se utgångspunkten för Rysslands moderna konstpoesi i bunden form, har han ock genom sina noveller gifvit uppslag till den ryska romanen, som snart skulle vinna europeisk berömmelse genom femtio- och sextiotalets bekanta prosaister. Pusjkins berättelser, som skrefvos under senare delen af hans lif, äro något sentimentala — ett arf af det förra århundradets svulstiga och krystade romanförsök, men ställa sig på verklighetens mark och hafva på samma gång en anstrykning af fantastisk *mystik* — en sällsam förening af motsatser som man ofta finner just hos ryska författare och som hos Turgenjev och Dostojevski gör sig mest märkbar i konstnärlig fulländning. Pusjkins bizarra spökhistoria »*Spader Dam*»Minst två särskilda gånger har denna värdelösa berättelse haft äran att införlifvas med vår öfversättningslitteratur!, ett af hans svagaste alster, harGOGOL.med hans mästerverk »Eugen Onegin» delat äran att tjäna till libretto för operor af Tjajkovski, en af Rysslands bästa kompositörer.

Den *sentimentala realism*, som Pusjkin företrädt, utbildades i sitt slag vidare af Lermontov, hvars skeptiska byronism och halft orientaliska fatalism äfven på prosa togo sig uttryck i hans än i dag mycket lästa, äfven på svenska återgifna kavkaziska roman »*En hjälte af vår tid*», som Bjelinski liknade vid gammalt ädelt vin och hvaraf redan under de fyra första åren tre upplagor utkommo i Ryssland. Liksom Eugen Onegin, är bokens hjälte Petjorin en blaserad aristokrat, hvari den alexandrinska perioden speglade sig. Äfven i dessa löst sammanfogade bilder framställes naturen, djärft kolorerad, i motsats till det ömkliga människolifvet.

Men med Pusjkins något yngre samtida *Gogol* framträder den egentlige grundaren af den moderna ryska romanen, en företeelse frambrytande med en naturelementär obändighet, som icke är okänd i Ryssland, där intet »tredje stånd» förmedlar öfvergången mellan oförsonliga samhällsmotsatser och där brytningen mellan olika årstider sker plötsligt. Nu först — lyrikern Koltsov naturligtvis undantagen — vardt den ryska vitterheten

demokratisk, folkligt nationell. Denna stora insats kom från det kosackiska Ryssland.

Nikolai Vasiljevitj Gogol-Janovski föddes den 19 mars 1809 i det lillryska guvernementet Poltava, där fadern var obemedlad jordbrukare i bynVasiljevko-Kaptjinski. Af fadern, som dog tidigt, fick sonen den medfödda humorn och dramatisk begåfning; från modern, enligt hvilkens löfte han uppkallats efter husets skyddspatron, den helige Nikolai, härrörde hans djupa religiositet, som framdeles alldeles förkväfde hans humor och till sist urartade till vansinnig mystik.

Vid tolf års ålder begynte gossen sin skolgång i furst Bezborodkos lyceum i Njezjin. Den ytliga, dåliga undervisningen, som erinrade om Pusjkins i Tsarskoje Selo, kunde ej annat än lämna ett bristfälligt resultat, då lärjungarne under loppet af sju år skulle »fullkomna» sig i två dussin ämnen; modersmål, matematik, fysik, historia, geografi, etik, logik, romersk rätt, rysk civil- och kriminalrätt, nationalekonomi, kemi, naturlära, teknologi, krigsvetenskap, latin, grekiska, franska, tyska, teckning, musik, sång, dans och fäktning. Läraren i rysk litteratur Nikolski var så okunnig i sitt fack, att han ej kände till skalder efter Derzjavin och hade så föga reda på Pusjkin, att en af eleverna kunde utgifva såsom eget alster en strof ur »Onegin». Gogols skolgång vardt sålunda ganska lik Pusjkins: han försummade böckerna, men sysslade dess mer med sällskapsteater och försökte sig tidigt såsom författare.

Drifven af en hejdlös äregirighet, begaf han sig 1828 till hufvudstaden för att där söka sin lycka och ryktbarhet i sällskap med sin bäste vän Danilevski. De båda ynglingarne voro så otåliga att nå det drömdamålet, att de gång på gång sprungo ur släden, som om de kunnat komma fortare därigenom, och Gogol aktade så föga på den stränga kölden, att han var nära att förfrysa sig. Då ändtligen den efterlängtade Nevastaden skönjdes vid synranden, hade deras hänförelse inga gränser.

Men allt för snart skulle de ungdomliga illusionerna blifva krossade. Redan deras första intryck af det trånga, mörka kyffe, där de först blefvo inkvarterade, var just icke ägnadt att göra stämningen glad, och vid uppvaknandet kände de sig föga bättre till mods än Tatjana, då hon i »Onegin» (VII) gjorde sin första bekantskap med Moskvas bakgårdar och kök.

Petersburgs osunda klimat verkade ogynnsamt på Gogols af naturen svaga hälsa; hans kamp för den materiella tillvaron blef hård, och hans litterära debut vardt ett förkrossande nederlag. Likasom Ivan Turgenjev, den mästerlige epikern på prosa, begynte sin bana såsom underhaltig lyriker (1841), började ock Gogol såsom misslyckad versmakare: han författade ett idylliskt epos »*Hans Küchelgarten*» och då kritiken rent ut förklarade, att detta opus bort förblifva otryckt, gick det Gogol så djupt till sinnes, att han återfordrade alla exemplar från förläggaren och brände upp dem.

Efter lika fruktlösa försök såsom skådespelare blef han så nedstämd, att han på vinst och förlust begaf sig till utlandet. Likasom Ivan Turgenjev vid sin första utrikes resa, for han sjöledes till Lübeck;redan i Hamburg kom han dock på andra tankar och vände redan efter två månader hem till sitt land igen, om möjligt ännu fattigare än då han rest ut.

Han hade nu ej annat val än att söka sig en obetydlig plats i ett ämbetsverk, men afskedades snart på grund af »oduglighet och försumlighet» — samma vitsord fick ock Turgenjev tio år senare, då han en kort tid försökte sin lycka i inrikesministeriet. I sin inbilska självföfverskattning var han emellertid nog förmäten att söka professuren i historia vid det i Kiev nybildade universitetet 1834. Denna plats fick han visserligen icke, då han ju saknade all vetenskaplig kompetens, men fick icke dess mindre en liknande befattning vid Petersburgs universitet tack vare förord af Pusjkin — just densamme som i sin pedagogiska kria klagat öfver den dåliga slentrianen vid universitetet och det bristfälliga undervisningsväsendet.

Gogols historiska professur bildar en mycket löjlig episod i den ryska pedagogiens historia och sprider ett betecknande skimmer öfver den dåtida bildningsnivån. Hans första föreläsning »Om medeltidens historiska karakter» var hållen i mycket sväfvande ordalag, men gjorde ett godt intryck på studenterna genom en viss poetisk stämning och ett originelt framställningssätt. »Nästa gång — slöt han — skola vi taga itu med själfva

fakta och måste för den skull väpna oss med den anatomiska knifven.»

Men detta vapen framtogs aldrig på katedern. Efter nästa föreläsnings inledande ord: »Asien haralltid varit ett slags folksprutande vulkan» gick den ovetenskaplige professorn torrt och sömnigt genom några elementära drag ur folkvandringarnas historia och slöt efter tjugu minuter. Så fortgick det hela läseåret. Ivan Turgenjev åhörde en af dessa besynnerliga föreläsningar och beskrifver, hvilken ömklig figur Gogol gjorde, medan han förevisade några bilder från Palestina. En gång kommo äfven Pusjkin och Zjukovski för att höra på den unge historikern, men Gogol måtte ha fått nys om deras ankomst, ty han föredrog nu sin läxa tämligen bra. Vid examen band han en duk om ansiktet, under förevändning att han hade tandvärk, och lät en annan lärare examinera utan att själf låta upp sin mun. Redan efter halftannat år måste han för alltid lämna katedern, men huru oduglig han än visat sig, var dock hans inbilskhet så gränslös, att han harmset utbrast: »Utan erkännande besteg jag katedern och utan erkännande måste jag stiga ned därifrån.»

År 1831 hade Gogol blifvit personligt bekant med Pusjkin, och denna bekantskap hade ett afgörande inflytande på hans författarskap. Pusjkin gaf honom uppslag till litterära verk, och vid underrättelsen om dennes död skref Gogol från Paris: »Ingenting företog jag utan hans råd, och jag skref ej en rad utan att tänka mig honom och erinra mig hans omdömen eller anmärkningar.»

Samma år (1831) utgaf han en samling noveller med lillryska motiv, som med ens gjorde honom till Rysslands förnämsta novellist. I dessa »*Aftnar pågården vid Dikanka*» framträda icke blott Pusjkins sentimentala realism, utan ock en varm humor, en naturtrogen finhet i detaljer och karaktersteckning och en lefvande framställning, som den ryska novellistiken hittills ej haft maken till och som kort därpå nådde sitt konstnärliga kulmen genom Dostojevski—Turgenjev—Tolstoj.

Pärlan bland Gogols ukrajnska skisser är den på svenska tolkade »*Taras Bulba*», en historisk berättelse som med klassisk kraft och enkelhet målar det råa, vilda kosacklifvet i det södra Ryssland, sådant detta för en äkta skalds ögon tedde sig, innan ännu Potemkin under Katarina II gjorde slut på den Zaporogiska kosackrepublik, som af äfventyrare och landsflyktingar bildat sig på ön Sjetj vid Dnjeprs katarakter. Hjälten Taras Bulba är en ukrajnsk spartan, som lefver blott för krig och i sitt fria, vilda yrke tidigt inviger sina båda söner, den tappre, hårde Ostap och den veke, känslofulle Andrej. Andrej, som af kärlek till en polsk kvinna öfvergått till fienden, blir i en drabbning dödad af sin egen fader, hvilken vid åsynen af sonens lik blott tvekar, huruvida han skall ge det en anständig begrafning eller låta det bli ett byte för steppens roffåglar och vargar. »Hvilken kosack skulle det ej kunnat blifva!» mumlade han endast, under det han på sina axlar bar sonens stelnade lekamen till skogen.

Ostap tillfångatages sedan och afrättas i Warschau, och äfven den gamle höfdingen Taras dukar slutligenunder för öfverraakten. Han inneslutes af polska trupper i en fästning vid Dnjestr; då han vid ett utfall böjer sig ned för att ta upp sin kära tobakspipa, som han tappat, blir han upphunnen af fienderna och öfvermannas. Han spikas fast vid en trädstam, som uppreststs mot en klippvägg, men just genom denna upphöjda ställning får han ännu i döden tillfälle att skada fienden genom att visa kamraterna, åt hvilket håll de böra gå för att komma öfver floden. »Återvänden hit nästa sommar och kämpen tappert!» äro hans sista ord, då ett klubbslag gör ända på hans lif.

Det icke minsta värdet i Gogols på romantiska historie- och sagomotiv byggda lillryska skisser ligger i hans utomordentliga naturmålningar och stämningsbilder. »Känner du — heter det i en af dem — natten i Ukrajna? Midt på himlen glänser månen, och det omätliga hvalfvet öppnar sig för en oändlig utsikt. Det lyser klart och andas sakta. Hela jorden är klädd i silfverskrud, och den underbara luften är så frisk och sval — ett haf af njutning och vällust. Orörlig och andaktsfull står skogen, höljd i dunkel och spridande en dyster skugga. Jungfruliga lundar af hägg och körsbärsträd dölja skyggt sina rötter i källans kyliga sköte, och deras blad dallra, likasom blyga och skrämda, när den svala, härliga nattvinden då och då pilsnabbt smyger sig fram och kysser dem. Och i själen känns det så ljuft och underbart, och lätta, silfverskära bilder uppstiga i dess djup. — — — Men plötsligt lifvas allt — både skog och kärr ochstepp. Den ukrajnska näktergalens jublande toner börja klinga så underbart, att månen tycks stanna på himlahvalfvet för att lyssna»...

Eller följande skildring af steppen: »Aldrig ännu hade en plog gått fram öfver detta omätliga haf af vilda örter, som blott nedtrampades af hästar, hvilka doldes däri som i en skog. Hela jorden utbredde sig såsom en guldgrön ocean, bestänkt med millioner olika blommor. Genom de tunna, höga grässtråna framglänste de mörk- eller ljusblåa och skära blommorna. Den gula ginsten höjde stolt sin pyramidformiga krona; den ljusa röllekan med sina skärmlika blommor färgade marken brokig. Vid de späda rötterna af buskar, beströdda med hvetekorn, kröpo rapphönsen med utsträckta halsar. I skogen sväfvade en flock dufhökar, och vildgässens kackel genljöd från en sjö i fjärran. Ur gräset höjde sig måsen i afmätta kretsar och badade sig behagfullt i luftens blåa vågor. O stepp! hvad du ändå är skön!» — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Gogols misslyckade försök på ämbetsmannabanan hade emellertid en stor betydelse för den ryska vitterheten, ty under denna tid fick han lära känna gatu- och proletariatlifvet i hufvudstaden — denna värld af förkomna, förkrympta tjinovniker, som sedan fick så ingående skildrare i Dostojevski, Nekrasov och Gljeb Uspenski. Bland dessa hufvudstadsbilder märkes särskildt en vid namn »*Kappan*», om hvilken en rysk litteraturhistoriker sagt, att hela den modernanovellistiken i Ryssland utvecklat sig därur. Innehållet i denna på en enkel verklighetsepisod byggda skizz är följande:

Titulärrådet Akaki Akakjevitj är en tjinovnik som med 400 rubel i årlig lön för en ytterst knapp tillvaro. Hans enda ärelystnad består i att få en ny kappa, emedan hans gamla är utsliten och ej längre tål vid den minsta lagning, för att ej alldeles falla i trasor. Efter långvarigt sparande ser han sig slutligen i stånd att beställa det efterlängtade plagget. Det hälsas med jubel af kollegerna i kansliet, men som dess lycklige ägare ej har råd att bjuda öfver lag med anledning af denna högtidliga tilldragelse, är en af hans förmän nog vänlig att inbjuda honom till te och champagne.

På hemvägen från den sällsynta festen blir han i den mörka natten på en aflägsen gata öfverfallen af två vagabonder, som plundra honom på hans nya kappa och öfriga tillhörigheter, och den stackars tjinovniken kommer förkrossad och utblottad hem till sitt torftiga kyffe. Dagen därpå anmäler han visserligen rånet för polisen, men afstår från all vidare talan, då han försmädligt tillfrågas, hvarför han varit ute så sent på en så tvetydig gata. Och då han försöker att få bemedling af en inflytelserik general, blir han skymfad och körd på dörren, därför att han vågat »yttra sig förklenande» om polismyndigheten och den allmänna ordningen. Hans kamrater skulle visserligen vilja hjälpa honom att ersätta förlusten genom en insamling, men det stannar vid de vackra orden, enärde för tillfället ej hafva råd till extra utgifter — de hafva nämligen just nu tecknat sig för inköp af byråchefens porträtt samt för ett stort arbete, som en vän till chefen nyligen publicerat. Akaki, som förkylt sig den ödesdigra natten, faller i svår feber och repar sig aldrig mer. Doktorn, som besöker den sjuke en enda gång, ordinerar kort och godt om — en likkista af furu, eftersom ek är för dyrbart träslag, och vid bouppteckningen befinnes den aflidnes kvarlåtenskap bestå af en bunt gåspennor, ett häfte skrifpapper, tre par strumpor, några byxknappar och en omgång slitna kläder.

»Och så försvann ett mänskligt väsen, som haft hvarken vänner eller beskyddare; som ej ingifvit någon ett verkligt hjärtligt deltagande eller ens väckt naturforskarnes vetgirighet, de där eljes äro så nitiska att spetsa en sällsynt insekt på en nål för mikroskopisk undersökning. Det stora Petersburg lefde på sitt gamla sätt, och då man några dagar senare frågade efter honom i poliskammaren, fick man veta, att han blifvit nedmyllad på en kyrkogård. I hans ställe satt vid pulpeten en robustare natur, som ej gjorde sig så stor möda att utarbeta vackra afskrifter.»

Men den enkla, gripande berättelsen är ej slut med denna bittra reflexion, som för första gången blottade det intiga, själsdödande skrifvardömets ömkliga proletariat i Petersburg. Gogols åt det öfvernaturliga och mystiska benägna fantasi tog redan i denna realism ut sin rätt, och i berättelsenshemlighetsfulla och sagolika upplösning röjde författaren sin andliga frändskap med Pusjkin, Dostojevski, Nekrasov, Turgenjev och till och med Lev Tolstoj, hvilka med all sin verklighetstrohet och realistiska skarpblick mer eller mindre lutat åt mystiken.

I slutet af »Kappan» skildrar Gogol nämligen — och detta med en illusorisk styrka, som kommer läsaren att glömma osannolikheten och omöjligheten, huru en vålnad nattetid smyger omkring i närheten af Katinkabron

och rycker kapporna af alla förbigående, så att »många titulär- och verkliga statsråd ådrogo sig en allvarsam förkylning». Ändtligen lyckas en nattväktare fånga den hemlighetsfulla tjufven och tillkalla två poliskonstaplar; men då fången bjuder dem på snus, börja de nysa så förtvifladt, att han sliter sig lös och kommer undan. Efter den betan fingo nattväktarne så stor respekt för alla mystiska nattvandrare, att de icke ens vågade antasta dem, som uppenbart dock voro riktigt lefvande. En afton vill den general, hos hvilken salig Akaki klagat, efter vanligheten besöka sin väninna Karolina Bengel. Omsorgsfullt insvept i sin präktiga kappa, känner han plötsligt en hand på sin strupe och hör, huru Akaki hotfullt fordrar hans kappa. Generalen blir så förfärad, att han genast lyder och befaller kusken att vända om hem, där hans trogna maka och tre fullvuxna barn med kyssar på handen hälsa honom välkommen. Från den dagen var spöket försvunnet och lämnade alla kappor i fred.Här framträder redan i många roliga smådrag Gogols satiriska och skarpa blick för det mänskliga lifvets löjligheter ocb absurditeter, och det dåtida Petersburg erbjöd i detta afseende ett rikt fält. En gång hade Pusjkin i kretsen af litterära vänner, där Gogol äfven var med, berättat en lustig anekdot om en äfventyrare i guvernementet Pskov, hvilken hittade på det knep att ge sig ut för att vara en ämbetsman från Petersburg för att genom denna svindel narra åt sig pengar och lefva gratis på andras bekostnad. Denna anekdot gaf det yttre uppslaget till Gogols allbekanta komedi »*Revisorn*» (1836), som i två olika tolkningar äfven funnit väg till k. dramatiska teatern i Stockholm.

I en aflägsen landsortstad hamnar en tämligen enfaldig, men i grund och botten beskedlig dagdrifvare från Petersburg vid namn Chlestakov, som ej längre får bo på kredit i stadens hotell. Postmästaren, hvilken tagit som regel att bryta alla bref, som gå genom hans händer, har emellertid fått nys om att regeringen beordrat en revisor, en inspektör från ministeriet till denna landsända, som dittills dvalts i lyckligt oberoende af centralmyndigheterna, och man börjar nu misstänka att den hemlighetsfulle petersburgaren i hotellet är denne fruktade buse, som inkognito vill undersöka samhället i dess hvardagliga förhållanden. Det blir stor rådplägning hos polismästaren, och samtliga öfverhetspersoner — lasarettsläkaren och skolrektorn icke undantagna — få stränga order att fören gångs skull sopa rent för egen dörr, så att regeringen måtte kunna öfvertyga sig om den administrativa förträffligheten. Själf beger polismästaren sig till främlingen, hvilken vid åsynen af kronans uniform befarar en häktningsorder för svindleri och lösdrifveri. Hans naiva förklaringar och ursäkter uppfattas af polismästaren såsom listiga försök att bevara ett inkognito, men då han får sammanhanget klart för sig, har han naturligtvis ingenting emot att blifva polismästarens gäst, får sin hotellräkning kvitterad, pungslår litet hvar på större och mindre ficklån och drifver sitt djärfva spel ända därhän, att han förlofvar sig med den brutale, men fjäskige polismästarns dumma dotter. Då han till sist börjar finna situationen ohållbar, skuddar han stoftet af sina fötter och försvinner utan att taga adjö af sina frikostiga gynnare. Detta var ej heller för tidigt, ty postmästaren har genom ett nytt bref, som han »händelsevis» råkat läsa, fått veta, att man blifvit dragen vid näsan af en simpel äfventyrare, och bäst som hela denna sköna samling af narrar och skurkar råkar i lufven på hvarandra för att de låtit dupera sig af en ännu större skurk och narr, inträder i den dråpliga slutscenen en gendarm och säger åt polismästarn: »Ni anmodas att ögonblickligt begifva er till revisorn, som just nu anländt från Petersburg i en utomordentlig mission.» — Tablå.

I jämförelse med Gribojedovs »Gore ot uma» har Gogols »Revisorn» afgjordt större företräde i en kraftigare *scenisk* verkan af de komiska situationerna;men å andra sidan är Gribojedov öfverlägsen i den konstnärliga formen med ypperlig versdialog samt en djupare liggande och finare träffande samhällssatir. »Revisorn» riktar sin sarkastiska udd mot ett helt samhällssystem, »Gore ot uma» blottar lyten hos en viss samhällsklass och den ytliga öfverklassbildningen; Gogol är mer populär och lättfattlig, Gribojedovs komedi har kanske större litterär betydelse och kräfver en högre bildningsgrad för att blifva njutbar än »Revisorns» enkla roligheter. Men båda hafva lika god karaktersteckning af typiska figurer och förblifva den ryska komediens yppersta prydnader.

»Skyll inte på spegeln, ty markattan kommer från dig själf!» lyder ett ryskt ordspråk, och det tog Gogol till motto för sin dramatiska satir. »Jag ville — yttrade han själf — samla i en klump allt dåligt i Ryssland, sådant jag då kände det, alla orättvisor, som begåtts eller begås på de orter och i de fall, där det framför allt fordras rättvisa, och jag ville *göra mig lustig öfver alltsammans*. Jag uppfyller därmed en plikt, hvarmed jag är bunden vid min

fosterjord, och tjänar på samma gång mitt land.» — »Chlestakov — skrifver han på ett annat ställe — måste vara en typ af mycket, som är fördeladt på olika ryska karakterer, men här förenas i en person. En och hvar har något af Chlestakov hos sig, fast han ej vill erkänna det.»

Sedan kejsar Nikolai af nyfikenhet att få se den komedi, som hans stundom allt för kejserliga censurförbjudit, frigjort stycket för tiljan, var Gogol själf närvarande vid repetitionen och instruerade skådespelarne med sina intelligenta anvisningar, för att pjesen ej skulle nedsjunka till parodisk fars.

Kejsaren lär vid premièren själf ha skrattat så mycket vid anblicken af sina servila och fala ämbetsmäns beläten, att tårarne kommo honom i ögonen. Men den första representationen vardt ingalunda en afgjord framgång; endast få applåder förekommo, men dess mer yttringar af ovilja och misshag mot den ovanliga, realistiska komediens förmenta liberalism och »revolutionära tendenser». Gogol hade i själfva verket med sin på ytan af företeelserna lekande satir dock träffat vida djupare och bittrare än han själf afsett eller ens kunde ana. Han hade, om ock omedvetet, ställt icke blott *en* rysk polismästare vid offentlighetens skampåle, utan han hade råkat blotta ruttenheten i hela det Nikolaiska systemet, han hade sårat hela den ryska statskroppen och omedvetet brutit det bann, som så tungt hvilat öfver det ryska samhällslifvet: den slafviska subordinationen och den blinda auktoriteten. Han hade frambesvurit andar, som han sedan fåfängt sökte binda och för hvilka han snart skulle blifva så förfärad, att han förnekade sig själf och flydde öfver till en mystisk reaktion af sorgligaste slag. Emellertid vardt år 1836, då »Revisorn» offentliggjordes, betydelsefullt i Rysslands historia, och just samtidigt publicerade Tjaadajev sitt »Filosofiska bref», som från en annan väg och ur en annan synpunktunderminerade det Nikolaiska regementets stolta, men sköra byggnad.

Gogols missnöje öfver det klander, som mötte »Revisorn», afspeglar sig i ett bref till Pogodin, hvilket innehåller många tänkvärda satser, men på samma gång visar, huru föga grundligt Gogol själf betraktade förhållandena och huru lätt han förväxlade det väsentliga och tillfälliga. Han skref däri:

»Jag är icke ond på kritikerna, såsom du skrifver; jag är ej heller ond för att de bli onda och vända sig bort, som i mina original leta efter sina egna drag och klandra mig därför; jag är inte heller ond för att de litterära vännerna och de fala talangerna skymfa mig. Men jag sörjer öfver den allmänna okunnighet och råhet, som finnes i hufvudstaden. Jag sörjer, då jag ser, att den dummaste uppfattning om den af dem bespottade och skymfade skriftställaren inverkar på dem själfva och för dem bakom ljuset. Jag sörjer, då jag ser, i hvilket eländigt tillstånd en skriftställare befinner sig hos oss. Alla äro mot honom, och blott ett inte på långt när jämnstarkt parti står bakom honom. 'Han är mordbrännare, upprorsmakare!' heter det. Och hvilka ropa så? Jo, just statens män, personer med kunskaper och meriter, folk som borde ha åtminstone så pass mycket förstånd, att de kunna se en sak i dess rätta ljus — personer som äro eller åtminstone kallas bildade. Några skurkar föras fram på scenen, och hela världen blir utom sig för den skull. Må skurkarne gärna bli onda, menicke behöfde väl *de* taga illa vid sig, som jag hittills alls icke hållit för skurkar. Jag blyges öfver denna råa, okunniga ömtålighet. Hufvudstaden indigneras lättretligt därför att sex ämbetsmän från bondlandet framställts i deras rätta natur — hvad skulle hufvudstaden då säga, om dess egna drag blottades, om ock i lindrig form?! Landsbygden tecknar sig endast svagt i mitt minne, och dess drag ha förbleknat; men lifvet i Petersburg står klart för mitt öga, och dess färger äro friska i min hågkomst. Huru skulle icke det minsta drag då förbittra mina landsmän här? Hvad som upplysta människor skulle upptaga med skratt och deltagande, det skulle hos dem väcka en storm af förtrytelse. Att man säger om en skurk att han verkligen är skurk — detta anse de liktydigt med att statsmaskineriet rubbas eller förstöres. Att framställa ett lefvande, sant drag — det är att uppreta mot sig en hel samhällsklass, vederbörandes närmaste och underordnade. Betrakta en stackars skriftställares läge, den där dock högt älskar sitt fosterland och sina landsmän, och säg honom, att han har en liten krets, som ändå förstår honom — det är i alla fall en bra klen tröst.»

Sedan Gogol för »Revisorn» fått ett honorar af 2,500 rubel samt — genom Zjukovskis och inrikesministerns förord — en kejserlig handgåfva af 5,000 rubel, lämnade han åter Ryssland i sin sårade fåfänga. Drifven af religiositet och konstintresse, slog han sig ner i Rom, där han knöt varaktig förbindelse medsin originelle, sege

landsman målaren *Ivanov*, hvilken ägnade hela sitt lif åt ämnet: »Kristus uppenbarar sig för folket». År 1839 återvände han dock till Moskva, och tre år senare utgaf han första delen af romanen »*Döda Själar*», ett verk som i ryska litteraturen har epokgörande betydelse och varaktig plats.

Uttrycket *själar, dusji* har i ryska språket den speciella socialrättsliga betydelsen: lifegna underhafvande, efter hvilkas antal de jordägandes förmögenhet taxerades under lifegenskapens tider. Enär denna förmögenhet ju var af ganska rörlig, föränderlig natur, företogo de lokala myndigheterna periodiska revisioner af antalet manliga, arbetsföra underhafvande, och naturligtvis strökos från dessa listor alla de, som aflidit efter den förra revisionen. Nu låter Gogol sin hjälte Tjitjikov komma på den ljusa idé att köpa »döda själar», d. v. s. sådana lifegna, som dött efter den sista revisionen, men nominelt ännu stodo upptagna på de officiella taxeringslängderna. Dessa »döda själar» förpantade den knipsluge spekulanten i en bank, stoppade pengarna i sin egen ficka och öfverlät åt banken att realisera hypoteket bäst den kunde. För detta syfte reser Tjitjikov omkring till godsägarne på landet och ger därigenom författaren tillfälle att lämna karakter- och kulturbilder från det dåtida lifvet på landet.

Som man ser, kunde ett ämne näppeligen vara tacksammare för en satirisk sedeskildrare, och Gogol skref själf om denna litterära plan till Zjukovski:»Om jag lyckas fullborda denna skapelse så, som den bör fullbordas — hvilket väldigt, originellt verk skall det ej blifva! Hvilken mångfaldig byggnad! Hela Ryssland skall framträda däri. Det skall blifva mitt första egentliga arbete och göra mitt namn kändt.» — Och då Pusjkin läst en del af manuskriptet, utbrast han: »Huru sorgligt är ej vårt Ryssland!» Icke hade han väl anat, att denna bild af Peter den stores, Katarina II:s och Nikolai I:s Ryssland skulle blifva så mörk, då han på skämt talat om för Gogol, att ett kvickhufvud hittat på att handla med lifegna, som existerade blott på papperet, för att därigenom hjälpa upp sina dåliga affärer. Äfven här var det sålunda Pusjkins fyndighet som gaf den yttre impulsen till ett litterärt storverk.

»Hjälten» Tjitjikov är en samvetslös och förslagen äfventyrare af vida värre slag än den jämförelsevis oförarglige Chlestakov; under sin mångfrestande bana har han till och med varit kejserlig tulldirektör, hvilket dock ej hindrade att han samtidigt var chef för ett smugglareband, sålunda icke låtande den vänstra handen veta, hvad den högra gjorde. Han flackar nu kring på landsbygden för att göra geschäft i »döda själar», och som dödligheten på somliga ställen varit ganska stor, fattas det ingalunda tillfälle till köpslut. För att motivera denna egendomliga affär, uppgaf han mestadels att han behöfde skaffa sig nominella lifegna, d. v. s. en fingerad, men genom laga kontrakt styrkt besittning af »själar» för att, såsom det än hette,kunna inträda i statstjänst, än ingå ett fördelaktigt äktenskap. De godsägare, som han under sina irrfärder kommer i beröring med, äro mycket olika, men lika tvetydiga — allt ifrån den lättsinnigaste slösare till den smutsigaste girigbuk. En t. ex. är färdig att tappa läppen af förvåning, då han får höra det obegripliga förslaget, och skänker bort sina »döda själar» för ingenting. En änka, som haft svårt att bli af med lefvande »själar» och som på sista året sålt endast tre »själar» åt en präst, är tacksam att få afyttra 80 »döda själar» för inalles 15 rubel. En tredje åter, lika listig som Tjitjikov själf, misstänker genast ugglor i mossen och begär oförskämdt 100 rubel för hvarje »död själ»; Tjitjikov bjuder endast 80 kopek, och slutligen enas de båda skälmarne om ett pris af 3 rubel pr styck.

Värst har Tjitjikov dock att reda sig med ärkeskojaren Nozdrev, som alls icke tycks blifva förvånad öfver det besynnerliga förslaget. De båda herrarne sätta sig att spela dam, och Tjitjikov håller 100 rubel mot motspelarens alla »döda själar». Men då Nozdrev, sina vana trogen, spelar falskt och fuskar med brickorna, vägrar Tjitjikov att fortsätta spelet; Nozdrev kallar då in sina båda handfasta drängar, och Tjitjikov skulle kanske ej sluppit undan med lifvet, om ej kretsdomaren i detsamma trädt in och förklarat, att Nozdrev skulle stå under polisuppsikt för en tvetydig process, hvari han inblandats. Tjitjikov lyckas göra sig osynlig, och därmed slutar romanens första del.Bland dessa mästerliga karaktersteckningar, som erinra om den engelska romanens bästa alster, äro inströdda subjektiva reflexioner, som ofta få en poetisk flykt. Särskildt gäller detta, då författaren — han vistades då i Italien — tänker tillbaka på sitt kära Ryssland, öfverväldigas af dess yttre storhet och gripes af denna tungsinta hemlängtan, som ej är främmande för den reslystne ryssen och som i svärmiska elegier tagit sig uttryck hos flere ryska skalder, t. ex. Batjusjkov, Ivan Turgenjev och den veke lyrikern *Nadson*.Om denne sjuklige lyriker finnes en uppsats i »Ord och Bild» 1894.

»Lika otalig mängden är af kloster och kyrkor med sina kupoler och kors i det heliga, gudfruktiga ryska landet, lika tallös är massan af folkstammar och nationer, som i brokigt vimmel utbreda sig på jordens yta. Och hvarje folk, inom sig bärande underpanten på egen kraft och utrustadt med vissa egenskaper och egendomligheter, utmärker sig genom sitt särskildt gestaltade språk. Hvilket föremål än betecknas, speglar sig en del af hvarje särskild folkkarakter i uttrycket. Brittens ord uttrycka vis världserfarenhet och utforskande af människohjärtat(!); såsom en lättsinnig sprätt glänser och fladdrar fransmannens flyktiga tal; med mycket grubbel har tysken utfunderat sitt snusförnuftiga, ej allom fattbara tungomål. Men intet språk är så djärft, så flinkt, intet ord så starkt framsprunget ur hjärtat, så lifligt väckande och sjudande som det ryska, uttaladt på rätt ställe.»»O Ryssland! Ryssland! Jag ser dig från mitt underbara fjärran i detta aflägsna, sköna land. Arm och torftig är naturen; inga djärfva naturskönheter, krönta af än djärfvare konstunder, glädja eller förfära dina blickar. Du har inga städer med höga palats, huggna i klippan, inga pittoreska träd omslingrade med murgrön. Flackt och jämnt är allt hos dig; såsom enstaka punkter, såsom utropstecken höja sig omärkligt dina städer på slätterna; ingenting fängslar eller tjusar ögat. Men hvilken obegriplig, hemlig kraft drager oss till dig? Hvarför ljuder oupphörligt i våra öron din sorgsna, enformiga sång, som vidgar sig från dal till dal, från haf till haf? Hvad ligger i dessa melodier som ropar och snyftar och griper hjärtat? Hvilka äro de toner som tränga vemodigt in i själen och draga mitt hjärta i sin trollkrets? Ryssland! Hvilket obegripligt band knyter mig vid dig? Hvarför ser du på mig? Hvarför blickar allt hos dig med stirrande, längtande ögon på mig? Hvad siar din oomfattliga utsträckning? Fruktansvärdt griper mig din mäktiga vidd, och med en *mystisk* kraft fyller du min själ» — — —

Till sublim, divinatorisk skaldeflykt höjer sig Gogols fantasi, då han, med tanken på de ryska steppernas oöfverskådlighet och det ryska rikets kolossala maktutvidgning, i romanens slut skildrar, huru Tjitjikovs trespann jagar fram på steppen: »Trojkan flyger och flyger utan återvändo. Det är som om en okänd kraft lyft dig upp på sin vinge; själf flyger du,och allt flyger: milstolparne flyga, till möte flyga köpmännen i sina kibitkor, och på ömse sidor flyger skogen med sina mörka rader af granar och tallar, med sina yxhugg och sitt korpskri. Hela landsvägen flyger — Gud vete hvart i elt försvinnande fjärran, och det ligger något förfärande i detta snabba skymtande, där de försvinnande föremålen ej hinna uppfattas och där blott himlen däruppe och de lätta molnen och den därur framträdande månen synas orörliga. Ack trojka, fågel-trojka, hvem har uppfunnit dig? Blott hos ett flinkt folk har du kunnat födas, på en jord, som ej låter skämta med sig och som lika jämnt breder ut sig öfver halfva världen.»

»Och jagar icke också du, Ryssland, fram såsom en snabb, oupphinnelig trojka? Vägen dammar och ryker under dig; broarna knaka, och allt lämnar du långt, långt bakom dig. Åskådaren stannar, slagen af häpnad öfver detta Herrans under. Har blixten slagit ned från himlen? Hvad betyder denna förfärande rörelse? Hvad är det för en okänd kraft i dessa i världen okända hästar? Hafven I hvirfvelvindarne i edra manar? Hafven I ett känsligt öra i hvarje eder ådra? Hafven I från ofvan förnummit en bekant sång, spännen I därför edra kopparbröst och flygen genom luften i rak linie utan att beröra jorden med edra hofvar hänförda af Gud? Ryssland! Hvart jagar du hän? gif svar! Men det gifves intet svar. Klockornas underbara klang utgjuter sig; det stönar i luften och växer till storm. Det flyger förbi allt, som finnes påjorden, och andra folk och riken vika åt sidan och lämna rum åt dig»...

Med denna underbara lofsång öfver Rysslands storhet fullbordade Gogol hvad Pusjkin börjat, och panslavismen gör omedvetet sitt intåg i den ryska vitterheten. Det var icke utan skäl som det samtidigt groende slavofila partiet i Moskva gjorde Gogol till sin skönlitterära banérförare. Men i och med denna mystiska chauvinism hade Gogols ästetiska författarskap också kulminerat, och han drefs in i samma reaktionära återvändsgränd som Dostojevski, tills han slutligen förvillade sig och gick under i vansinnets natt.

Den andliga förruttnelseprocess, som Gogol genomgick i sitt lifs sista skede, är — kan man säga — nästan karakteristisk för den ryske skalden i detta århundrade och bildar ett synnerligt intressant kapitel i den psykologiska kulturhistorien. I Gogols personlighet och författarskap koncentrerade sig karaktersdrag, som enstaka eller sporadiskt kunna spåras hos de flesta ryska skalder i detta århundrade och som uppgå i en sällsam enhet af verkliga eller skenbara motsatser: realistisk klarhet vid sidan af mystiskt dunkel, modern satir i samband med reaktionär romantik, andligt högmod hand i hand med kristlig ödmjukhet och genialisk siarblick i förening

med politisk eller nationell trångsynthet.

Gogol var, i likhet med Pusjkin och många andra samtida, framför allt skald och äfven skald såsom tänkare; han var en ypperlig konstnär och skarpiakttagare, men dålig i logiken och metafysiken. Han kunde på samma gång konstnärligt och naturalistiskt återgifva lifvets företeelser från olika sidor, men till deras innersta väsen mäktade han, lika litet som Pusjkin, ej tränga in och ställa dessa företeelser i samband med utvecklingen i det hela. Det var skaldegeniets naiva instinkt och receptiva produktivitet, men icke psykologens kritiska skärpa och djup.

Då Gogol skrifvit sin ypperliga »Revisor», var han i själfva verket lika inskränkt och kortsynt som kejsaren själf, hvilken skrattade åt de lustiga scenerna utan att närmare söka klargöra dessa tragikomiska förhållandens inre orsaker och följder. För Gogol var det ändamål nog att lämna en markattsbild af samhället och att göra sig lustig öfver alltsammans utan att själf höja sig öfver denna lumpna värld eller söka konstnärligt antyda något bättre. Han utforskar på intet vis, *hvarför* det just i Ryssland finnes så många odågor och skälmar som Chlestakov eller så många brutala och servila ämbetsmän som den narraktige polismästaren i »Revisorn», och det faller honom aldrig in att fråga sig, hvarför just Ryssland skulle behöfva en särskild institution för att öfverraskande kontrollera regeringens ämbetsmän i landsorten. Han endast konstaterar ett faktum och markerar dess komiska sidor, men undviker att draga de sociala konsekvenserna af dessa missförhållanden.

Samma halfhet eller korttänkthet röjes ock i »Döda Själar». Då han med sin dråpliga satirgisslade de samvetslösa spekulanterna i lefvande vara, anade han knappt själf, att dess udd i själfva verket riktades mot ett af Rysslands mest barbariska missförhållanden: lifegenskapen. Hade Gogol rent ut tillsports om lifegenskapens sociala och etiska väsen, skulle han utan tvifvel hafva svarat, att den var en för den ryska samhällsandan nödvändig och partriarkalisk institution, som ingen finge röra vid (utom möjligen tsaren själf), och så fort ordet bondeemancipation bragtes på tal af de västerländskt sinnade framstegsmännen i Petersburg, vardt Gogol så förfärad öfver det onda, som han råkat blotta, att han genast föll till fota och gjorde offentlig afbön — icke af feghet, utan af verklig öfvertygelse, rotad i en inskränkt världsåskådning.

Den ryska satiren uppvisar en senare författare, hvilken såsom konstnär näppeligen kan mäta sig med Gogol, men är honom öfverlägsen såsom sedlig karakter — det är *Saltykov-Stjedrin* (1826—1889), af hvilken en samling skizzer från det ryska småstadslifvet tolkats på svenska. Denne författare, en synnerligt redbar och plikttrogen man, hvilken avancerade ända till vice guvernör och verkligt statsråd, fullföljde i sina ofta burleska satirer en bestämd, ändamålsmedveten tendens, som indirekt anklagade samhället, och mellan raderna läses hans ädla indignation mot de sociala förtryckarne, hans medkänsla med de små och svaga. Då han i sin roman »*Herrarne Golovlov*» gisslar lifegenskapen, uppvisar han indirekt, huru dessförbannelse drabbar icke så mycket de lifegna underhafvandena som fastmer de lifegande godsherrarne själfva, hvilka släkte efter släkte demoraliseras, förfäas och ruineras. — Ett annat exempel på det vittra författarskapet i idéns tjänst är Ivan Turgenjev, som med sin »Jägares anteckningar» gick lifegenskapens elände skonlöst in på lifvet.»I Ryssland finns en fiende, med hvilken jag ej kan andas samma luft och som jag ej med lugnt sinne kan fördraga: lifegenskapen. I detta begrepp sammanfattar jag allt, mot hvilket jag till döddar beslutit kämpa och som jag lofvat att aldrig försona mig med — det är min Hannibalsed.»

En yttre orsak till Gogols intellektuella trångsynthet, som successivt öfvergick till disharmoni, tvifvel och sinnesrubbning, var hans brist på bildning och grundlig uppfostran. Den alexandrinska perioden hade i arf efter Katarina II:s »guldålder» fått en aristokratisk halfbildning utan kärna och utan organiskt samband med den ryska folkkarakteren. Man hämtade från utlandet moder och fraser utan att kunna eller vilja intränga i den västerländska kulturens väsen eller *grundligt* göra Rysslands obrutna mark mottaglig för dessa idéer — en skefhet och ytlighet som konstaterats både af Gribojedov och Tjaadajev. Med undantag af Gribojedov och Lermontov stod ingen af tidehvarfvets skönlitterära författare i bildningsnivå med de verkliga kulturländerna, och den ryska tidsandan före 1840 var lika karakters- och regellös som Pusjkins och Lermontovs personligheter. De voroallesamman ästetiska nihilister, ocb, likasom hos Pusjkin, saknas hos Gogol ett positivt underlag, en ideell världsåskådning, som höjde skalden öfver den tarfliga milieun och på samma gång slog en brygga mellan

idealitet och realitet.

Ett hinder för Gogols andliga utveckling låg i hans gränslösa fåfänga, hvarpå redan flere prof anförts. Den beundran, den genidyrkan, som det slavofila kotteriet i Moskva ägnade den berömde författaren af »Döda själar», gjorde honom så bortskämd och självbelåten, att han såsom snille ansåg sig vara den fullkomlige mästaren, den där kunde tillåta sig hvad som helst. På en bjudning hos sin vän Aksakov, den äktryske moskoviten, hvars historiska svärmerier gjort fruktbärande skola i Ryssland, generade Gogol sig ej att somna från hela sällskapet på en soffa, och vid ett annat tillfälle lade han ej band på sitt dåliga lynne därför att en person i sällskapet hade — en sammetsväst vackrare än hans egen. Dessa exempel, tagna ur högen, lämna ett litet bidrag till det lärorika kapitlet om stora mäns småaktigbeter.

Men värst af allt var att Gogols medfödda religiositet var rotad i en halft fatalistisk kyrkolära, som stelnat i absurda former och i sitt högmod ej lämnar rum i sitt system åt den mänskliga viljans frihet. Gogols fromhet var fullt äkta likasom den ryske bondens, då han vallfärdar till Kievs grottekyrka, och det var ingen fras, då han oupphörligt i sina bref anropade Gud om hjälp i ett företag eller tackadehonom för någon framgång. Men icke kunde detta vara ägnadt att vidga hans andliga horisont, utan hotade fastmer att i förening med hans litterära fåfänga urarta till andligt högmod med dess intoleranta konsekvenser. Några utdrag ur Gogols bref visa tydligt den pietistiska förstelningen i hans själslif.

»Oroa dig icke, dyra mamenka! — skref han såsom sextonårig gosse till modern med anledning af faderns död — jag har burit detta slag med en sann kristens styrka, ehuru jag i början blef förfärligt gripen af dödsbudet. Men Gud afhöll mig från alla förtviflade handlingar, och redan samma afton kände jag blott en stilla sorg, som efterhand öfvergick i ett knappt märkbart svårmod, blandadt med känslan af tacksamhet mot den högste. Jag välsignar dig, du heliga tro! Blott i dig finner jag källan till tröst och fröjd. Därför, kära mamenka, är jag lugn, äfven om jag ej kan vara lycklig, sedan jag beröfvats den bäste fader, den trognaste vän, allt som var mitt hjärta kärt.»

Då han höll på att författa »Döda Själar», skref han till modern följande, som tyder på att han ansåg sig predestinerad att skrifva just på detta sätt: »En underbar skapelse håller på att alstras och fullbordas inom mig och fyller mina ögon med tårar. Här ser jag klart Guds heliga vilja: en dylik ingifvelse är ej en människas verk, ty aldrig skulle bon kunna uttänka ett sådant ämne.» Och då modern blef orolig för sonens betänkliga sinnesriktning, skref han (1847) ifullt utbildad högfärdsgalenskap: »Jag hade aldrig förr trott, att I (modern och hans fem systrar) voren så föga kristna, utan att I ändå en smula kunden förstå kristendomens väsen. Därför har jag skrifvit till er två långa bref å rad för att inte hafva ansvar inför Gud. Men hädanefter skolen I under hela året ej få bref från mig, utan blott någon gång en obetydlig rad med upplysning om att jag, Gud ske lof, lefver och arbetar på något, som är viktigare än vår korrespondens.»

Denna okunnighet, inbilskhet och ortodoxa religiositet i förening med en rik fantasi pekade hän mot mysticismen, och i denna utveckling står Gogol ingalunda ensam i ryska litteraturhistorien. Vonwizin hade på liknande sätt förirrat sig i den reaktionära obskurantismens och mysticismens labyrint, tills hans hjärna obotligt förvirrades; Alexander I:s medeltidssvärmeri föll ett lätt offer för Krüdeners reaktionära mystik; Tjaadajev drunknade i den romersk-katolska kyrkans känslohaf; Nekrasov, Turgenjev och Dostojevski, alla tre visionära grubblare, skattade åt de hemlighetsfulla »makterna», och självfva Lev Tolstoj, som med en gammaltroendes konservatism fasthåller vid bibeln och de gammaltestamentliga lärorna, skulle kanske hemfallit åt religiös ockultism, om han ej bevarats åt det sunda lifvet genom en ovanligt god fysisk hälsa och sitt ekonomiska oberoende, som satt honom i stånd till praktisk filantropi.Under denna brytningsperiod, då den pusjkinska byronismen drog förbi utan att synas göra någon större insats i den ryska kulturen, behöfdes ej mycket för att den psykiska abnormitet, som lurade bakom Gogols högfärdsgalenskap och religiösa griller, skulle utbryta i öppet vansinne, och denna fara ökades genom hans svaga hälsa och hans stegrade ängslan för döden — slutet på den mänskliga tillvaron som för Nekrasov, Turgenjev, Dostojevski, Tolstoj och Garsjin m. fl. tedde sig såsom en hemsk gåta och som så lifligt sysselsatte deras fantasi. Gogols dystra aningar stegrades till fix idé om hans eget

snara slut genom de dödsbud, som följde tätt på hvarandra och gjorde de litterära lederna glesa: Gribojedov, Pusjkin, Polezjajev, Stankjevitj, Lermontov, Koltsov m. fl. — alla bortryckta i blomman af sin ålder.

Gogols vistelse i påfvedömets hufvudstad ökade hans sjukliga religiositet, och ju mer de frisinnade i Petersburg drogo konsekvenserna af hans sociala satirer i liberal riktning, dess mer höll han sig tillbaka i hägnet af en klerikal romantik eller sökte (såsom Dostojevski) trösten i en panslavistisk tro på Rysslands »världshistoriska mission». Och då *Zapadnikerna* (de västerländska reformvännerna i Petersburg) begagnade »Döda Själar» såsom ett vapen för sin agitation mot lifegenskapen, kände Gogol sig såsom förrädare mot sitt land och folk. Tärd af ånger och ångest, utgaf han 1846 »*Valda bref*», som med rätta väckte en storm af förbittring och harm bland intelligensen,ty Gogol gjorde nu precis detsamma som Vonwizin i sina »Utländska resebref från Tyskland och Frankrike»: han skymfade den »europeiska» (= icke-ryska) civilisationen, trampade frihet och humanitet under fötterna och skref ett formligt försvar för lifegenskapen.

År 1848, då den Nikolaiska reaktionen kulminerade (det var det skede i det moderna Rysslands historia, då af censuren de »vådligt» klingande titlarna »Wilhelm Tell» och »Hugenotterna» utbyttes på affischerna mot — »Karl den djärfve» och »Raoul och Valentine»!) öfvergick Gogols reaktionära mysticism till obotligt vansinne. Koleran, Bjelinskis död, Februari-revolutionen i Paris och Petrasjevski-processen i Petersburg — allt skrämde honom, och för att befria sig från de slitande kvalen såg han endast en utväg: han skulle fara till det heliga landet och bedja vid Kristi graf! Under tiden, önskade han, skulle hans vänner bedja för honom, och hans moder skulle i Vasiljevko, som hon ej finge lämna, läsa förböner för hans räddning enligt ett särskildt formulär.

Ensam bland främlingar och förfärligt sjösjuk, kom han fram till Jaffa. Men med hvarje steg på den efterlängtade marken bleknade hans illusioner. »Aldrig — skrifver han — har jag känt mig så föga nöjd med mitt hjärtas tillstånd som i och efter Jerusalem. Jag stod vid Frälsarens graf liksom endast för att där på ort och ställe känna, huru mycket andlig köld fanns inom mig. Min resa till Palestina företogs föratt jag skulle riktigt se och känna, huru förhärdadt mitt hjärta var. Jag hade nåden att tillbringa en natt vid Kristi graf, att blifva delaktig af den heliga nattvarden där, och ändå blef jag ej bättre.»

Undret fullbordades sålunda icke. »Men — skrifver han i ett följande bref — i fjärran framglänste som en stråle af frälsning kärlekens heliga ord. Det tycktes mig som om bilden af människorna blefve mig kärare och som om jag blifvit mer i stånd att älska än någonsin förut.»

Efter hemkomsten blef hans lynne en smula bättre, och han skref andra delen af »Döda Själar». Han brände själf upp den i ett nytt anfall af sjukliga samvetskval, men kom så åter på sundare tankar och yttrade (1850): »Jag är sjuk till kroppen, men ej till själen. När rätta tiden är inne, fulländar jag på få veckor, hvad jag förut behöft fem år att arbeta på.» Den nya delen af »Döda själar» skrefs verkligen om, men är i dess nuvarande skick fragmentarisk, inkonsekvent och matt. Tjitjikov, som blifvit rik på sina spekulationer i »Döda Själar», blir slutligen fast därför att han förfalskat ett testamente för att komma i besittning af en förmögenhet. Emellertid hittas det äkta dokumentet, som anslagit pengarna åt kyrkan och den aflidnes fosterdöttrar. Den häktade svindlarens advokat lofvar, att han skall vinna processen åt honom mot ett arvode af 30,000 rubel; men just som rättegången trasslas in mer och mer, blir Tjitjikov satt på fri fot genom bemedling af en rik, hederliggammaltroende gubbe Murasov, som vid afskedet säger åt Tjitjikov: »Hör upp att tänka på döda själar, men tänk på din egen lefvande själ!» Storskojaren försvinner med lätt hjärta och lämnar åt läsaren det otillfredsställande slutintrycket, att han kanske skall fortsätta sina skurkstreck på annan marknad.

Sedan Gogols väninna fru Chomjakov, en syster till skalden Jazykov (Pusjkins ungdomsvän på Trigorskoje), dött i januari 1852, fick Gogols sjukdom en farlig vändning. Han tillbragte dagar utan sömn och föda, brände upp manuskript, och den 21 febr. 1852 låg Rysslands roligaste komediförfattare död framför en helgonbild i Moskva.

Pusjkins död hade vållat Lermontovs förvisning; Gogols slut hade en liknande verkan för en ryktbar författare: Ivan Turgenjev. Denne hade i en minnesteckning öfver Gogol i »Moskovskija Vjedomosti» den 13 mars 1852 kallat Gogol för den *store* Gogol. Häri vädrade censuren en majestätsförbrytelse, enär det i Ryssland då ej kunde

finnas mer än *en* stor man, nämligen kejsaren, och Turgenjev blef af grefve Mussin-Pusjkin straffad med en månads fängelse, hvarpå han internerades på sitt mödernegods Spasskoje, hvarifrån han först efter halftannat års husarrest fick lof att resa utomlands. I sjelfva verket hade Turgenjev redan genom »En Jägares anteckningar» ådragit sig höga vederbörandes misshag, och då censorn furst Ljvov (han blef kort därpå entledigad) råkat godkänna dennanovellsamling, tog man nu skadan igen genom att såsom brottsligt beteckna hans litterära omdöme om den store Gogol. Snillets förbannelse!

I senare delen af »Döda Själar» finnes en punkt som särskildt vittnar om Gogols och hans samtidas pessimism vid slutet af 1840 talet: »Generationer gå i grafven; en neslig tröghet, en andefattig overksambet griper det omogna unga Ryssland, och de eviga gudarne låta ingen man uppstå, som mäktar uttala det allsmäktiga ordet.» Och i slutorden heter det om den lumpne Tjitjikov: »Man kunde jämföra honom i hans nuvarande skick med en byggnad, som med flit rifvits ned för att byggas om. Men byggandet kunde ej begynna, ty af arkitekten hade ingen plan uppgjorts, och medarbetarne voro ännu i svårt tvifvelsmål.»

Åt samma tröstlösa förtviflan vid tanken på den närmaste framtiden hade Lermontov gifvit uttryck i sin kavkaziska roman. Men både Lermontov och Gogol misstogo sig lyckligtvis. Samtidigt med dem uppväxte en rysk Lessing, som efter bästa förmåga sökte rädda den ryska vitterheten från den nihilistiska apati, dit kosan pekade, och som satte till uppgift att frigöra poesien från såväl Pusjkins aristokratiska karakterslöshet som Gogols reaktionära mysticism. Denne arkitekt hette *Bjelinski*, och till medarbetare fick han sådana krafter som Dostojevski, Turgenjev och Tolstoj. Han byggde visserligen månget luftslott, som 1848 års reaktion obarmhärtigt skingrade, men han lade ock åt de små i samhället en säker grund tillborgerliga boningshus, som ej störtade i grus bland Sevastopols spillror, och själf föll han ej ner från tornspiran, därför att han ej sträfvade högre upp än att han alltid kände verkligheten under fötterna.

NIONDE KAPITLET. Snillets förbannelse.

Bjelinski, Rysslands Lessing. — Från Moskvas universitet. — Mötet med Turgenjev. — Den stora kulturkampen. — Bjelinskis omvändelse. — Fälttåget mot lifegenskapen. — En storartad debut. — Den demokratiska idéns seger och dess litterära följder. — Snillets förbannelse.

Vissarion Grigorjevitj Bjelinski, skaparen af den ryska vitterhetens moderna kritik, var så till sägandes en son af Finland, ty han föddes år 1810 på Sveaborg, där fadern för tillfället var stationerad såsom fältläkare. Släktnamnet Bjelinski hade tagits efter byn Bjelina i guvernementet Penza, där farfadern Nikofor var präst. Dennes son Grigori blef anställd såsom läkare vid flottan, gifte sig i Kronstadt 1809, och i februari följande år föddes den äldste sonen Vissarion på Ehrensvärds fäste.

År 1816 flyttade fadern till den lilla staden Tjembar i guvernementet Penza såsom distriktläkare; han hade visserligen ett eget litet hus, men som tjänstfolket bestod af »bara» sju lifegna, voro deekonomiska förhållandena ej glänsande, och den fördomsfrie, upplyste läkaren vardt för sin »voltairianism» utsatt för mycket obehag i det kälkborgerliga samhället, som kunde ha tjänat till förebild för Saltykov-Stjedrins »Krutogor». Han vågade ej deltaga i umgängeslifvet af fruktan att bli förolämpad eller rent af misshandlad för sitt fria språk; allt mer isolerad och misskänd, förföll han i dryckenskap — den vanliga ryska trösten — och försummade såväl sin tjänst som sina faderliga plikter. Hans hustru skildras såsom en god och ordentlig kvinna, men kunde knappt mer än läsa innantill och »tänkte mest på mat och kläder».

Det var sålunda under rätt ogynnsamma förhållanden som Vissarion uppväxte i föräldrahemmet. Faderns olyckliga böjelse för glaset gick i arf till de båda andra sönerna, som blefvo afsigkomna odågor, och Bjelinski skref själf till sin vän Botkin om sina dystra familjeminnen: »Att hafva haft far och mor endast för att i deras död se en befrielse, följaktligen icke en förlust, utan snarare vinst, och att äga en bror och en syster utan att förstå, hvarför och i hvad afseende de äro syskon, samt ännu en bror, med hvilken man är förenad blott genom en känsla

af medlidande — allt detta är i sanning föga hugnesamt.»

Bjelinskis skolgång lämnar ett nytt bidrag till den ryska pedagogikens underliga historia. I folkskolan hade han med tillhjälp af den privata uppfostran i hemmet lyckats draga största möjliga gagn af den torftiga undervisningen; men sämre var det beställdti Penzas gymnasium. Det första, han där fick se, var, huru »råttorna begrafva katten» — en lek som bestod däri att skolpojkar buro ut ur klassrummet sin dödfulle lärare i rysk litteratur. Guvernementets skolinspektör, professor Lazjetjnikov (denne har författat ett drama »Kristian II och Gustaf Wasa»), vågade verkligen göra anmärkningar om den egendomliga undervisningen, men rektor Ivanov tog då mycket illa vid sig och försäkrade, att Penzas gymnasium inte alls var sämre än något annat i riket — en förklaring, som kanske är urskuldande för Penza, men så mycket mindre smickrande för hela det dåtida Ryssland.

Bjelinski började snart tröttna på det meningslösa minnesplugget och blef efter tre och ett halft år utesluten ur gymnasiet utan afgångsbetyg; men han hade dock användt tiden ganska väl för egen del och särskildt haft stort gagn af läraren i naturlära Popov, hvilken från dagens läxa om Linné, Newton eller Humboldt slutade lektionen med att språka om — Shakspere, Schiller och Pusjkin. År 1829 blef Bjelinski dock efter en lindrig inträdesexamen immatrikulerad vid Moskvas universitet och antagen som statsstipendiat (»*kazenny*»), hvarigenom han befriades från materiella bekymmer. I sina första bref till hemmet har han ej nog loford öfver det fria, präktiga studentlifvet: »Våra rum äro utmärkt bra och ovanligt snygga, med måladt golf och stora fönster; matborden äro alltid betäckta med en duk, och hvarjestudent har eget kuvert. Och hvad friheten beträffar, ha vi det mycket bra.»

Men länge dröjde det ej, förrän den sangviniske Bjelinski måste göra sin första stora missräkning i lifvet. Universitetslifvets frihet krympte betänkligt ihop vid närmare undersökning, och redan om ett år var tonen i hans bref helt annorlunda: »Jag befinner mig nu i sådana omständigheter, att jag hellre ville tjena såsom vaktmästare hos magistraten i Tjembar än lefva i detta fängelse på denna fördömda kost. Hade jag förut vetat, huru det är här, skulle jag ej tvekat att söka mig en plats såsom lakej eller skoborstare hellre än att stanna här. — — — Man riskerar att bli relegerad eller disciplinärt straffad för minsta oförsiktiga ord eller handling. För att undvika risk måste man smickra alla, ända ned till underofficeren, krypa och fjäska för alla.»

Så kom kolerans, julirevolutionens och polska resningens stormiga år. Lektionerna afstannade till god del, och kronans studenter förbjödos strängt att aflägsna sig utom universitetets och studentkasernens murar. Inspektörn gjorde ofta rund i salarna om natten för att öfvertyga sig om att allt var i ordning, och om någon student glömt sig borta (hvilket väl äfven var fallet i Moskva!), brukade kamraterna stoppa upp en figur af kläder i den frånvarandes bädd, eller ock skyndade sig någon obemärkt från det ena rummet till det andra, för att den numerära bristen ej skulle märkas. Under dessa oroliga veckor gjordeBJELINSKI.sig studenten *Alexander Herzen* mycket bemärkt genom sina stormiga demonstrationer mot den brutale och bråkige Malov, professor i romersk rätt; Herzen måste slita carcer, men hade dock den tillfredsställelsen, att den hatade läraren kort därpå blef entledigad.

Med själfva den vetenskapliga undervisningen var det då för tiden föga bevändt, ty universitetsstudierna voro blott en fortsättning af gymnasiets slentrianmässiga kurser och pojkaktiga upptåg. En gång då den redan förut omnämnde prof. *Pobjedonostsev* kom in i klassen för aftonlektion, hade studenterna, insvepta i kappor, gömt sig i vrårna (själfva upplysningen från lamporna tyckes ha varit klen den tiden) och hälsade honom med en sång: »Si brudgummen kommer vid midnattstid». En annan gång hade de fångat sparfvar, som släpptes lösa vid lektionens början, och så åtgick hela timmen med att under bråk och stoj fånga flygfäna. Då samme prof. P. vid ett tillfälle fann Bjelinski ouppmärksam, afbröt han sin docering i litteratur och sade åt honom: »Du sitter så oroligt som på nålar. Upprepa för mig de ord, som jag stannat vid!» — »Ni stannade med orden: sitter oroligt som på nålar!» svarade Bjelinski med orubbligt lugn. Det var samme professor som dämpade loftalet öfver en ung lärare, nyss återkommen från utlandet, med följande ord: »Vänta! Beröm inte i förtid! Får han bara lefva här en tid, hinner han nog slöa till.»Äfven den unge Bjelinski slöt sig till de missnöjda demonstranterna, särskildt vid ett tillfälle då

studenterna tvingade universitetsinspektören att sätta på fri fot en student, som arresterats därför att han i en viktig angelägenhet lämnat staden, sedan hans permissionsansökan förvägrats. Rektorn hade redan från första stund fäst sig vid Bjelinskis frimodiga självständighet och en gång yttrat: »Man måste ha ögonen på den där pojken och relegera honom vid första tillfälle.» Ett sådant tillfälle erbjöd sig genom Bjelinskis litterära debut.

Under intryck af Schillers och Lermontovs oppositionella romantik skref han nämligen ett drama, af hvars fragmentariska kvarlefvor innehållet något så när kunnat rekonstrueras: Den unge, fattige Vladimir älskar den förnäma Sofia, hvars mor söker att få en rik furste till måg. Vladimir dödar Sofias broder i duell och kastas i fängelse; fursten blir allt enträgnare, och Sofia är nära att gifva efter. Vladimir lyckas emellertid muta fångvaktaren för ett hemligt möte med den älskade; han dödar henne med sin dolk och ämnar just beröfva sig själf lifvet, då han får veta att han är — Sofias oäkta broder.

Kulturhistoriskt är detta omogna alster högst märkligt, enär dess beslöjade tendens riktar sig mot lifegenskapen. Så t. ex. klagar en gammal trotjänare öfver böndernas förtrycka ställning: »Så fort *barin* (husbonden) var död, började *barinja* (frun) tyrannisera oss så, att vi inte skulle önska ett sådant lif ensåt den lede tartaren här på jorden eller i en annan värld. Hon slog oss som hundar, gjorde oss till soldater, tog ifrån oss bröd, boskap, kläder och penningar, förstörde bikuporna, och om någon gjorde det minsta, förvisades han långt bort. Ja, det kan icke beskrifvas, och det vore bättre att lefva i fånggrufvor än tjäna under en sådan fru.»

Och på ett annat ställe låter den ryske Lessing sin hjälte utbrista: »Äro dessa människor endast till för att lyda nycker af dem, hvilkas likar de dock äro? Hvem har gifvit denna fördärfliga rättighet åt somliga att med sin makt förtrycka andras vilja, hvilka dock äro dem lika, och beröfva dem frihetens heliga skatt? Hvem har tillåtit dem att förhåna naturens och mänsklighetens rättigheter? En herreman kan för sitt nöje och tidsfördrif hudflå en träl, sälja honom såsom fänad, byta bort honom mot en hund, häst eller ko och för hela lifvet slita honom från fader, moder, syster och broder samt från allt, som är honom kärt och dyrbart. Barmhärtige Gud, människornas fader, svara mig! Är det Din hand som hvilar öfver denna värld af ormar, dessa krokodiler och tigrar, som nära sig af medmänniskors kött och ben och såsom vatten dricka deras blod och tårar?»

Med ungdomlig entusiasm och naivitet hade författaren inbillat sig, huru denna tragedi skulle inbringa både berömmelse och mynt; han kände sig alldeles säker på ett honorar af 6,000 rubel (!), och därigenom skulle han först och främst friköpa sig frånstudentkasernen. »Mitt verk — sade han åt de tviflande kamraterna — kan ju ej såra den renaste sedlighets känslor, och dess syfte är högst lofvärdt.» Men censuren var af helt annan mening: stycket vardt icke blott förbjudet, utan gaf äfven förevändning till hans relegerande från universitetet år 1832 — ungefär samtidigt med Lermontovs — »*za nesposobnost*», »för oduglighet».

Detta var Bjelinskis andra stora missräkning i lifvet. Men utan att låta modet falla skref han till sina föräldrar följande manliga själfbekännelse: »Aldrig och ingenstädes skall jag gå förlorad, trots alla motigheter. Ett rent samvete, öfvertygelsen om oförtjänt motgång, en viss intelligens, en tillräcklig fond af erfarenhet och framför allt en viss karaktersfasthet — allt detta gör att jag ej kan gå under. Långt ifrån att klaga öfver mitt missöde, gläder jag mig däråt, ty jag har nu af egen erfarenhet lärt, att motgångens skola är den allra bästa. För framtiden bäfvar jag ej. Jag ändrar nu mitt lif, och ehuru jag med en viss känsla af sorg ser att jag ej uträttat något godt, något framstående, kan jag å andra sidan ej heller förebrå mig något lågt eller uselt, någon dålig handling som kunnat vålla min nästas oförd.»

Utan pappersmeriter, utan penningemedel och utan större bokliga kunskaper utkastad i världen vid 22 års ålder och därtill svag till hälsan, måste han först lifnära sig såsom informator. En af hans elever har sedan berättat, huru bestört han blef, då lärarenförtrodde honom, att Katarina II alls icke var så stor och fläckfri, som historieskrifvarne utmålat henne. Ungefär samtidigt började hans journalistiska verksamhet, och genom sina »*Litterära fantasier, Elegier i prosa*» (1834) väckte han genast stort uppseende i Moskvas litterära kretsar.

Moskva var då medelpunkten för märkliga kulturströmningar. På ena sidan stodo *Alexander Herzen* och de s. k. »frondörerna» eller »fransmännen», hvilka i poesien hyllade V. Hugo, G. Sand och Schiller och i politiken

svärmade för de franska socialisterna (Saint Simon och Fourier). Den andra gruppen, de s. k. »tyskarne» eller »sentimentalisterna» slöto sig kring den unge *Stankjevitj*, som på rysk jordmån öfverflyttade Schelling-Hegels filosofi utan att närmare klargöra de historiska betingelserna för en sådan omplanterings möjlighet och framgång. Kring programmets kärnpunkt om »den förnuftiga världsidén» samlade sig element, som i själfva verket hade föga samhörighet och som måste skingras, så snart de abstrakta teorierna skulle pröfvas i den politiska realiteten. Här stodo ursprungligen *Konstantin Aksakov* och *Chomjakov*, hvilka snart såsom slavofilismens banérförare kommo i afgjord opposition mot Bjelinski; här syntes vidare en ung magister vid namn *Michael Katkov*, som ur sin brittiska statslära arbetade sig fram till den halsstarrigaste ortodoxa moskovitism, och här uppenbarade sig en ung f. d. artilleriofficer från ett otvunget, älskvärdt hem i guvernementet Tver — det var densedan europeiskt beryktade revolutionären och anarkisten *Bakunin*, »nihilismens nihilist».

Bjelinskis spekulativa naturel omfattade entusiastiskt den vackra idén om det »absoluta» och om konstens själfändamål. »Den förnuftiga världsidén — resonnerade han — genomtränger allt; ljus vore ej tänkbart utan mörker, ty båda äro yttringar af samma eviga idé. Alla företeelser i lifvet — såväl den ryska lifegenskapen som Pusjkins poesi — vore blott olika konkreta uttryck för den absoluta idén, och som denna idé är förnuftet självt, måste ju ock alla dess emanationer vara förnuftiga.» Korteligen: hur Bjelinski deducerade och spekulerade, kom han till det glädjande resultatet, att allt i Ryssland (sålunda äfven det ryska samhällsskicket) var förnuftigt och förträffligt, och att det bestående därför ej finge rubbas. Utan att själf veta det, blef Bjelinski just under sin första kamp för humanitet och frihet omärkligt snärjd i ett nät af filosofiska spetsfundigheter, som hade måst fängsla honom i de katkovska doktrinernas hårda band, om han ej i tid slingrat sig därur. Huru ärlig och välmenande hans sträfvan dock äfven nu var, framgår af följande, delvis träffande utdrag af hans bref från denna period:

»Framför allt, lämna politiken och undvik hvarje politiskt inflytande på din andliga verksamhet! Politiken hos oss i Ryssland är ett nonsens, och därmed kunna endast tomma hjärnor befatta sig. Älska det goda, och du skall blifva till gagn för ditt fosterland,utan att du särskildt sträfvar därefter eller har för afsikt att gagna. Om alla individer, som tillsammans bilda Ryssland, fullkomnade sig på kärlekens väg, skulle Ryssland utan all politik bli det lyckligaste land i världen. Upplysningen — se där vägen till lycka!

»Ryssland utvecklar icke af sig själf sin civilisation och frihet, utan får både det ena och det andra af sina tsarer(!). Det är sant att vi ännu icke hafva några rättigheter, och att vi blott äro slafvar; men detta kommer sig däraf att vi ännu måste vara slafvar(!). Ryssland är ett barn som behöfver en amma, i hvars bröst ett hjärta klappar af kärlek till dibarnet, men som i sin hand har ett ris för att aga det för okynne. Att gifva ett barn full frihet vore att fördärfva det; att gifva Ryssland under nuvarande förhållanden en konstitution vore att fördärfva det. Enligt folkets begrepp är friheten själfsvåld och själfsvåldet fräckhet. *Ett frigjordt ryskt folk skulle icke skynda till parlamentet, utan rusa till krogen* för att dricka brännvin, slå sönder glas och hänga alla adelsmän, som raka sitt skägg eller begagna öfverrock i stället för bondkaftan, äfven om flertalet af dessa adelsmän för resten knappt kunde läsa och skrifva eller hade en kopek i fickan. Rysslands hela hopp står till upplysningen, men icke till omhvälfningar, vare sig revolution eller konstitution. Frankrike har haft två revolutioner, och hvad är resultatet af dess konstitution? I det fria konstitutionella Frankrike finns det vida mindre tankefrihet än i detsjälfhärskande Preussen, och detta därför att den konstitutionella friheten är blott villkorlig, hvaremot den verkliga, absoluta friheten finns i ett rike med upplysningens framgångar, grundade på spekulativ, icke empirisk filosofi, det rena förnuftet. Den medborgerliga friheten måste vara frukten af en inre frihet hos hvarje individ i Ryssland, och den inre friheten ernås genom medvetandet. Blott på denna härliga väg skall vårt Ryssland få sin frihet; vi skola heligt och orubbligt tro, att allt sker till det bästa, att det finnes ett godt, och att det onda är ett negativt begrepp, som existerar blott för det godas skull»...

Men Bjelinski var i sin entusiasm icke fanatisk doktrinär, och han ägde det stora mod, som består i att afsvärja en mening, som man ej längre finner hållbar eller hvars konsekvenser leda till ett falskt mål. Hans klarsynta, ärliga ande kunde ej i längden nöja sig med ett spekulativt system, som ej hade rum för folkliga och personliga rättigheter, och han började inse, att det »absoluta» i den katkovska filosofien betänkligt närmade sig det

»absoluta» i den tsariska statskonst, som positivt arbetade på att utestänga folket från självbestämning och självstyrelse.

Gogols epokgörande ukrajnska och petersburgska skisser kunde ej undgå att rikta Bjelinskis uppmärksamhet på realismens betydelse i konsten och på en mängd skenbart obetydliga företeelser i lifvet, dem hans förnäma filosofi hittills förbisett. Utan Gogol hade ryska vitterheten näppeligen fått sin Bjelinski,men utan Bjelinski skulle den lifskraftiga skola, som trädde fram i Gogols fotspår, knappt varit möjlig. Slutligen vardt Bjelinskis flyttning till Petersburg (1839) ej utan välgörande inflytande: han kom ut ur den trånga Moskva-kretsen och fick vidgade vyer.

Med en årslön af 1,000 rubel hade han att sköta den kritiska afdelningen i Krajevskis »*Otetjestvennija Zapiski*» (Fosterländska annaler). Opraktisk och bortkommen i salongslifvet, hade han i början svårt att förlika sig med det moderniserade »Piter» (Petersburg), och hans självständighet såsom kritiker gjorde hans sociala ställning ganska vansklig. Emot sig fick han icke blott de ultrareaktionäre (Bulgarin m. fl.), utan ock några universitetsskriftställare (Pogodin m. fl.) samt medlemmar af den pusjkinska kretsen, hvilka i sina rent ästetiska Arzamas-traditioner självbelåtet afhöllo sig från polemisk kamp och ogillade Bjelinskis stränga dom öfver den gamla auktoritetstron. I sina första bref från hufvudstaden visar han sig också, trots sina västerländska, moderna bildningssympatier, såsom den tungsinte, ensidige moskoviten, full af missmod och tvifvel:

»Den förfärliga overksamheten i Ryssland — skrifver han — pressar mig. Mina landsmän äro israeliter, som irra kring i öken utan att få skåda det förlofvade landet... Min kärlek till min hembygd, till Ryssland har börjat blifva af sorgsen art. Det är ej längre sublim entusiasm, utan en känsla af lidande. Allt väsentligt hos vårt folk är stort, ofantligt, men dessyttringar äro afskyvärda, smutsiga, usla... Det finnes intet otäckare, orenare än Piter, och våra lärda professorer äro pedanter, samhällets rötägg. Låt mig verka fritt för samhället i tio år, och jag skall kanske återvinna min förlorade ungdom, åter älska arbetet och finna min viljekraft igen.»

Hans missmod stegrades dels genom bekymmersam ekonomi, dels genom förlusten af Pusjkin, den 27-årige Stankjevitj († i Novi, Italien 1840), Lermontov och Koltsov; men den hårda verkligheten skingrade de metafysiska drömbilderna om »det absolutas» och absolutismens förträfflighet, och han mottog väckande impulser i afgjordt liberal riktning. Genom Gogols »Döda Själar» fick hans ungdomliga entusiasm nytt lif, och ungefär samtidigt med sitt giftermål (1843) knöt han bekantskap med en ung litteratör, hvilken längre fram ägnade Bjelinskis minne sin yppersta roman »Fäder och Söner» — Ivan Turgenjev. Denne hade då nyss återvändt från universitetsstudier i Berlin och förde med sig en frisk kulturfläkt. Bjelinski ger i ett bref till sin vän Botkin (en litterärt intresserad köpmansson, † 1869) luft åt sin förtjusning öfver denna bekantskap: »Turgenjev är en bra karl, och jag hade lätt att närma mig honom. Han har en både hvass och elak tunga, känner Moskva grundligt och piggade upp mig så, att jag blef nästan tokig af glädje. Han är något *tysk,* men hvilken personlighet! Vi äro alla strunt gentemot honom.»Turgenjev åter skildrar sitt första intryck af Bjelinski sålunda: »Jag såg framför mig en man, ej stor till växten, något framåtlutad, med oregelbundet, men originelt och intressant ansikte, med ljusa hårtestar i pannan och detta något dystra och oroliga uttryck, som man ofta finner hos enstöringar. Medan han talade, hostade han och kramade en snusdosa i handen. Han var klädd i en gammal, men snygg frisrock. Ju mer han talade, dess lifligare glänste ögonen, och ett löje spelade på läpparna ... Bjelinski hade utan tvifvel de väsentliga egenskaperna för en kritiker. Om han i vetande och insikter någon gång måste låna af kamrater och taga deras ord på god tro, frågade han dock ej andra till råds, när det gällde kritik. Tvärtom — andra lyssnade till honom. Hans ästetiska väderkorn var nästan osvikligt; hans blick trängde djupt och stannade aldrig i töcken. Han lät ej förvilla sig af ytan, skalet och böjde sig ej för yttre inflytanden och vindstötar. Han särskilde genast det sköna från det fula, det sanna från det falska och sade sitt omdöme häftigt och kraftigt med öfvertygelsens djärfva säkerhet. Ingen har bättre än han förstått att uttala det riktiga omdömet, det afgörande ordet, då nya förmågor och alster framträdt. Han var såsom litterär kritiker rätte mannen på rätta platsen.»

I Petersburg trängde de västerländskes *(zapadnikernas)* idéer modigt fram på 1840-talet. Den unge *Granovskis* föreläsningar om den västerländskamedeltiden sådde många tankefrön, och när han vid slutet af en föreläsning

framhöll, i hvilken omätlig tacksamhetsskuld Ryssland står »till Europa, af hvilket det till skänks fått civilisationens förmåner, vunna genom blodiga mödor och bittra erfarenheter», hälsades han med döfvande applåder af studenterna, som buro honom hem. Då de national-konservative moskoviterna 1841 grundat ett organ »Moskvitjanin», upptog Bjelinski i sitt blad den kamp, som påbörjats af Peter den store och som ännu är långt ifrån afslutad: kampen mellan västern och östern, Petersburg och Moskva, zapadniker och slavofiler, europeisk progress och rysk-bysantinska traditioner.

Under denna kulturkamp måste äfven den litterära kritiken få en socialpolitisk tendens, som Bjelinski allt starkare betonade. »Jag tackar er — skrifver han på tal om Hegel — och bugar mig för er filosofiska nattmössa. Men med all den aktning, som tillkommer ert filosofiska filisteri, har jag äran meddela er, att jag, om jag också klättrade upp på utvecklingens högsta trappsteg, äfven där skulle affordra räkenskap för alla historiens och lifvets offer, för alla vidskepelsens, inkvisitionens och Filip II:s offer, eller i annat fall kasta mig ner hufvudstupa. Jag vill ej ha lyckan till skänks, så länge jag ej känner mig lugn för hvar och en af mina mänskliga bröder.» Schiller, i hvars »Orleanska jungfru» han förut sett endast ett »tutande med trumpeter», togs åter till nåder; genom G. Sand öppnades hans ögon för kvinnans socialaställning, som han fann »lika förtryckt som i Turkiet och Persien», och då motpartiet uppställde som lösen »slaviska bröders befrielse», tvekade han ej att beteckna denna panslavism såsom absurd och löjlig, så länge ännu det ryska folket självt tyngdes af lifegenskapens ok.

»Slavofilismen — skrifver han på ett annat ställe — förtjänar såsom teori full aktning, äfven i de fall då man ej kan gå in därpå. Mycket kan sägas till försvar för slavofilismen med hänsyn till dess orsaker; men vid närmare undersökning skall man dock finna, att denna litterära kategoris väsen och värde äro blott negativa, och att den framkallats och existerar icke för sin egen skull, utan för att motivera och stärka just den idé, till kamp mot hvilken den vigt sig. Slavofilerna förstå ej västern, ty de mäta den efter österländsk måttstock.»

Bjelinskis inflytande såsom kritiker vardt oerhördt, och hans artiklar, som fylla ett dussin band, innehålla i självfva verket den ryska vitterhetens historia till 1848. Utan egentliga föregångare att bygga på, utgick han från den radikala synpunkt, att en rysk litteratur ej existerat före Pusjkin, men att man just i hans epok hade en borgen för den nationella vitterhetens vackra framtid. Han konstaterade Pusjkins betydelse såsom den förste *konstnärlige* skalden, som öste både ur naturens och lifvets poetiska källa, men rensade på samma gång bort det öfverdrifna beröm, som från specielt patriotiskt håll slösades påskaldefursten, och kritiserade skarpt Pusjkins aristokratiska förnämhet mot massan, profanum vulgus, likasom ock Pusjkins och Lermontovs ensidiga öfverskattning af det konstnärliga kallet. »Pusjkins poesi låg helt och hållet i hans poetiska världsåskådning, och då den erkände de dåtida förhållandena såsom obetingadt nödvändiga och förnuftiga, om också icke alltid hugnesamma, fick hans diktning en mer kontemplativ än reflekterande karakter. Alltigenom mänsklig, led hans sångmö djupt af lifvets motsägelser och disharmoni, men hon såg ändå på lifvet med en viss resignation, som om hon erkänt dess fatala oundviklighet och ej haft något annat ideal af en bättre verklighet än tron på blotta möjligheten af detta förverkligande... Skalden bör långt ifrån vara moralpredikant; men man har rätt att af poesien fordra, att hon antingen gifver svar på tidens frågor eller åtminstone själf är fylld af dessa svåra eller olösliga problem. Den, som bara sjunger om sig själf och för sig själf, löper till sist fara att bli den ende läsaren af sina dikter.»

För Bjelinski vardt det sålunda ej nog att redogöra för hvad en Pusjkin skrifvit i och för sig, utan i hvilket samband detta stode till samtiden och hela den kulturella utvecklingen. Vitterheten, likasom den vittra kritiken, finge ej längre stå på sin ästetiska, isolerade höjd, utan måste ställas i förbindelse med de sociala företeelserna; poesien och all bildning öfverhufvud måste blifva populär, *demokratisk,* och nuförst kom delvis till heders en faktor, som man dittills ignorerat, men som regering och stat nu mera måste taga någon hänsyn till, nämligen det borgerliga samhället, den allmänna meningen.

Ty just samhället själf hade speglat sig i Gogols satiriska bilder, och Bjelinski töfvade icke att framhålla Gogols litterära betydelse dels såsom skapare af den vittra prosan, dels därför att han »dödat den satiriska didaktiken med dess abstrakta figurer och den på styltor stoltserande idealism, som svingar ett papperssvärd såsom en sminkad aktör.» Skonlöst afslöjande de många versmakare, som utan innehåll tillägnade sig Pusjkins manér, bröt han väg

för en ny, realistisk författarskola, som med vördnad och fruktan blickade upp till den bleke, allvarsamme kritikern i »Otetj. Zapiski». Skönlitteraturens uppgift skulle vara att studera själfva folket, att utrota det onaturliga, det falskt ideella och att genom nationell originalitet blifva en spegel för det ryska samhället. »Den konstnärliga friheten — heter det i Bjelinskis sista årsrevy — enar sig lätt med tjänande för samtiden. Härför behöfver man ej skrifva skematiskt eller kufva fantasien; härtill kräfves blott att vara sann medborgare, en son af sitt land och sitt tidehvarf, tillägna sig dess intressen och låta sina egna tendenser sammanfalla med tidens; härför kräfvas sympati, kärlek och sund praktisk känsla för sanningen, som ej skiljer öfvertygelsen från handlingen, diktningen från lifvet.»Med undantag af de senare kritikerna *Dobroljubov* († 1861) och *Tjernysjevski* († 1889), hvilka representera en mer filosofisk och sociologisk riktning, hafva Bjelinskis essays ej förr eller senare öfverträffats i ryska litteraturhistorien. Hans kunskapsmått var ej synnerligt stort, och denna brist på vetenskapligt underlag gjorde honom stundom ensidig, t. ex. i hans ringaktande af folkpoesien. Men ehuru han i de flesta fall kunde bedöma den europeiska vitterheten blott efter ryska öfversättningar, följde han dock med de utländska företeelserna efter bästa förmåga. Så t. ex. gaf han ett varmt erkännande åt »Frithiofs Saga», som på 1830-talet införlifvats med ryska litteraturen genom den framstående forskaren *Grots* präktiga öfversättning, och i en anmälan granskar han Fredrika Bremers 1842 öfversatta »Hemmet eller Familjesorger och fröjder»: »Man läser denna roman ej utan nöje, ty förf. saknar ej begåfning(!). Men likasom alla alster, skrifna skematiskt under inflytande af en ensidig idé, kan man ej läsa den länge i ett sträck, ty den är förfärligt tråkig på sina ställen. Förf. saknar ej kvinnans talang att berätta ledigt och bra och med en viss styrka i karaktersteckningen. Grundtanken — att lyckan består blott i familjelifvet — är ej utan sanning, men tämligen ensidig och därtill ej ny, redan framställd af A. Lafontaine, salig i åminnelse.»

Trots ett tilltagande bröstlidande — redan 1843 måste han använda respirator i fria luften — arbetadehan febrilt och var outtröttlig i lidelsefulla dispyter inom den trängre vänskapskretsen. En gång då Turgenjev var hos honom och samtalet aldrig ville taga slut, skyndade T. att med glädje antaga värdinnans invit till den enkla måltiden. »Huru, Ivan Sergejevitj!» utbrast värden, glömsk af sina yttre plikter, »kan Ni verkligen ha lust att sätta er till bords, innan vi utredt frågan om Guds existens?!»... Hans hustru — hon var lärarinna från Moskva — plägade också aflägsna gästerna så tidigt som möjligt för att skona mannens svaga hälsa.

Den försämrades emellertid allt mer, och sedan han 1846 företagit en gagnlös rekreationsresa till södra Ryssland, satte hans vänner honom i stånd att resa utrikes. Men det onda hade då gjort för stora framsteg, och Bjelinski lärde personligen känna det beundrade västerlandet såsom en slapp, lefnadstrött sjukling. På hemvägen besökte han Paris, där han återknöt vänskapen med sin forne motståndare Herzen och där Ivan Turgenjev var en lika förträfflig som älskvärd ciceron. Men icke ens Seine-staden med dess världshistoriska minnen mäktade rycka upp honom, och han längtade bara tillbaka till sitt Ryssland. När han vid anblicken af Place de la Concorde fick bekräftelse på att det var »världens vackraste torg», svarade han likgiltigt och började tala om — Gogol. Och när Turgenjev erinrade om att Ludvig XVI:s hufvud på samma plats föll under guillotinen, drog Bjelinskisig till minnes scenen i Gogols »Taras Bulba», då sonen Ostap afrättas.

Bjelinskis ständiga tanke på Gogol hade en djupt liggande grund, som torde ha bidragit att göra den utländska resan så gagnlös till kropp och själ. Bjelinskis ställning till Gogol hade alltid varit vansklig, ty ehuru han varit den förste att erkänna Gogols oskattbara betydelse, måste han å andra sidan återföra loforden om »Rysslands Homer», »Dickens äldre broder» inom måttans och rättvisans gränser, då slavofilerna sökte göra Gogol till ett slags reklam för sina politiska sträfvanden. Och då Gogol genom sina »Utvalda bref» ställt sig i den obskuranta reaktionens tjänst, skyndade Bjelinski i harm och sorg genast på sin post och drog med skärpa de absurda konsekvenserna af Gogols klerikala medeltidsromantik. Gogol, sjuklig och redan halft sinnessvag, beklagade sig i ett enskildt bref till Bjelinski öfver »otacksamhet och orättvisa» och insvepte sig under skenbart ödmjuka ordalag i sitt andliga högmod.

Gogols bref, som nådde Bjelinski i del schlesiska Salzbrunn, försatte honom i den mest upprörda stämning. Tre hela dagar arbetade Bjelinski på konceptet till sitt svar, och då Annenkov sökte dämpa dess häftiga ton med

hänsyn till de båda parternas hälsotillstånd, svarade Bjelinski tvärt nej: »Man måste med alla till buds stående medel rädda mänskligheten från en galning, och det är Gogol nu.» Bjelinskis svar, som för tanken till det rörande bref, hvari IvanTurgenjev på dödsbädden uppmanar sin vän Lev Tolstoj att slå de socialpedagogiska grillerna ur hågen och återvända till sin genialiska diktning»— — — Jag skrifver till er för att säga er, hur mycket jag gläder mig åt att vara samtida med er, och jag har en sista, uppriktig bön lill er: Min vän! återvänd till er litterära verksamhet! Ack! huru lycklig vore jag ej, om jag kunde tro, att min bön blefve hörd af er — — —» Skrifvet Bougival den 28 juni 1883., vardt ett litterärt mästerverk, hvarur några utdrag väl förtjäna att återgifvas:

»Ni har blott delvis rätt, då Ni i min artikel ser en uppretad mans ord; detta epitet är alldeles för svagt och mildt för att uttrycka det tillstånd, hvari läsningen af er sista bok försatte mig. Och Ni har alls icke rätt, då Ni tillskrifver detta edra i sanning alls icke smickrande omdömen om beundrarne af er talang. Här är orsaken mycket viktigare. Den sårade egenkärleken skulle kunna sätta sig öfver och tiga ihjäl denna sak, om det blott rört sig härom. Men det är omöjligt att tiga, när lögn och osedlighet predikas såsom sant och godt. Jag har älskat er med lidelse, så högt som en man, med lif och blod förenad med sitt land, kan älska dess hopp, ära och stolthet, såsom en af dess stora ledare på medvetandets, utvecklingens och framåtskridandets väg. Och Ni har i sanning grundlig orsak att genast bringas ur ert själslugn, då Ni förverkat rättigheten till denna kärlek.»

»Jag tror, att Ni känner Ryssland djupt endast såsom konstnär, icke såsom tänkare, hvilken roll Ni såolyckligt åtagit er i er fantastiska bok; detta sagdt icke som om Ni ej vore en tänkande människa, utan därför att Ni så många år betraktat Ryssland från ert vackra fjärran (Rom). Därför har Ni ej märkt, att Ryssland ser sin räddning — icke i mysticism eller pietism, utan i civilisationens, upplysningens och humanitetens framsteg, i väckelsen hos folket af känslan af mänsklig värdighet, som så många århundraden varit förtrampad i smuts och dy. Ryssland behöfver rätt och lagar i öfverensstämmelse med det sunda förståndet och rättvisan samt ett så noggrant tillämpande af dessa lagar som möjligt.»

»De mest brännande frågorna för dagen äro: lifegenskapens upphäfvande, afskaffande af kroppsstraffet samt sträng tillämpning af de lagar, som redan finnas. Se där frågor som Ryssland måste ägna sig åt för att ryckas upp ur sin apatiska dvala. Men då framträder i dessa dagar en stor skriftställare, som genom sina härliga och djuptänkta konst skapelser så mäktigt medverkat till Rysslands själfmedvetenhet och som gifvit det möjlighet att se sig själf som i en spegel — han framträder nu med en bok, som lär den barbariske jordägaren att rikta sig ännu mer på böndernas bekostnad och hånar dem för deras ’otvättade trynen’! Ja, om Ni försökt ett anslag mot mitt eget lif, skulle jag ej kunna hata er mer än för dessa skymfande rader. Nej, om Ni verkligen inträngt i kärlekens ande, kunde Ni icke skrifva så till er adept bland jordägarne. Ni skulle då ha skrifvit till honom att eftersombönderna äro hans bröder i Kristo, och enär hans broder ej kan vara sin broders slaf, så måste han gifva honom friheten eller åtminstone söka lätta hans bördor så mycket som möjligt samt inom sig erkänna medvetandet om det falska i hans ställning.»

»En sådan bok skulle vara frukten af en mödosam inre process, af en hög utveckling?! Nej, det är omöjligt. Knutens predikare, okunnighetens apostel, obskurantismens och mörkrets försvarare, tatariska rättens panegyrist — hvad gör Ni? Se då framför edra fötter! Ni står ju vid afgrundens rand. Hör mitt sista, ovillkorliga ord: om Ni haft olyckan att med stolt ödmjukhet afstå från edra sant höga alster, måste Ni nu också med uppriktig ödmjukhet afsäga eder denna sista bok och sona synden af dess utgifvande med nya skapelser, som erinra om edra föregående!» ...

För tillfallet något stärkt till hälsan, återvände Bjelinski till sin kära verksamhet i Petersburg och hälsade med glädje den falang af unga män, som upptagit Gogols mantel. Men lifvets sista och värsta missräkning stod honom åter: lungsoten fjättrade honom vid sjukbädden, och den politiska motvinden öfvergick till full orkan. Under 1848 års reaktionära störtflod lyckades ändtligen det moskovitiska partiet stämpla Bjelinski såsom samhällsvådlig, och kanske skulle han hafva delat Dostojevskis öde att från schavotten föras till Sibirien, om ej döden räddat honom. Vissarion Bjelinski, Sveaborgs son, dog den 26 maj 1848.Hans begrafning egde rum i största obemärkthet på Volkov-kyrkogården i Petersburg, där stoftet af flere framstående författare med tiden

samlades i närheten af hans graf: den framstående essayisten Dobroljubov (1861), den ungryska realismens hänsynslöse kritiske ledare Pisarev (drunknade 1868) samt den veke, fine lyrikern Nadson (1887). Endast ett par tidningar vågade meddela en blygsam notis om det märkliga dödsfallet, och det dröjde hela åtta år innan hans namn fick nämnas offentligt. Granovski, hvilken ej hann upplefva den nya tiden († 1855), yttrade: »Hvilken lycka för Bjelinski att få dö i rätt tid! Starka män äro hemfallna åt förtviflan och betrakta med stum likgiltighet, hvad som försiggår omkring dem. När skall denna värld störta in? Ett doft knot förnimmes från alla håll, men hvar är kraften? Huru tung är ej lifvets börda!»

Men det gamla systemets värld störtade in förr än Granovski vågat hoppas: det föll med Sevastopol sönderskjutna bastioner, och med Nikolai själf försvann hans ödesdigra regime. Då friska vindar åter började blåsa i Ryssland, var det Tjernysjevski som i Bjelinskis egen tidskrift gaf hans minne en lysande upprättelse, och när Ryska litteraturfonden stiftades 1868, var Bjelinskis änka († 1890 i Moskva) den första som hedrades med pension.

Varaktigare är dock det minne, som Bjelinski kvarlämnat i ryska vitterheten själf. I tidskriften *»Sovremennik»* (»Samtiden»), som ursprungligtgrundats af Pusjkin och 1847 öfvertogs af Panajev och Nekrasov, debuterade den unga skola, som Bjelinski uppdragit. År 1846 offentliggjordes *Grigorovitj'* realistiska novell »Byn» (en föregångare till Turgenjev) samt *Dostojevskis* »Bjednie ljudi» (öfversatt på svenska under titeln »Fattiga stackare»), och det följande året vardt det bördigaste i ryska vitterhetens häfder: då trycktes under Bjelinskis auspicier *Druzjinins* psykologiska äktenskapsnovell »Poljinka Sachs», *Gontjarovs* realistiska familjeinteriör »En vanlig historia», *Ivan Turgenjevs* »Chor och Kalinitj» (uppslaget till »En jägares anteckningar»), *Saltykov-Stjedrins* satiriska »Motsägelser» samt dikter af psevdonymen *V. Krestowski* (fru N. Chovstjinskaja). Återstår bara den unge Lev Tolstoj, hvilken vid det laget studerade vid Kazans universitet, och man har framför sig den europeiskt namnkunniga ryska »plejaden», hvaraf nu endast den gamle Lev Tolstoj är kvar i lifvet.

Här må nämnas, huru Dostojevski »upptäcktes». Den då 25-årige Dostojevski hade lämnat manuskriptet till »Fattigt folk» åt Grigorovitj, hvilken i sin ordning gaf det åt Nekrasov. Denne blef så förtjust däri, att han midt i natten väckte Bjelinski med budskapet: »Vi ha fått en ny Gogol!» — »Sådana skjuta upp som svampar nu för tiden», svarade Bjelinski något misstroget, men ändrade genast mening vid läsningen af de första arken. Han gaf Dostojevski ett varmt erkännande vid det första sammanträffandet, men blef ganska reserverad, då han fick höra, att Dostojevski redan höllsig själf för ett snille: »Hvilken olycka! Otvifvelaktigt har Dostojevski talang, men om han redan inbillar sig vara ett geni i stället för att arbeta på sin utveckling, skall han ej gå framåt. Först och främst måste han bli frisk, ty allt kommer sig af hans förstörda nerver. Lifvet måtte ha slagit honom svårt, den arme! Vi lefva i en tid, då man måste hafva nerver som en oxe för att uthärda det nuvarande tillståndet. Kommer ej ljus snart, måste alla blifva psykiskt sjuka.»

Det var som om Bjelinski med den oroliga tanken på Dostojevskis utveckling siat de ryska skaldernas framtida lott. Dostojevskis öde — han föddes på ett sjukhus i Moskva, där fadern var läkare; dömdes till Sibiriens »Döda hus» och dog 1881 såsom hypokondrisk grubblare — vardt typiskt för de ryska författarne, och Gogols sjuklighet gick i arf på den nya skolan ända ned till den pessimistiske novellisten *Vsevolod Garsjin,* som 1888 ljöt en våldsam död i ett anfall af sinnesrubbning, eller proletären *Gljeb Uspenski,* som numera lefver alkoholistens skenlif på ett fattighospital i Novgorod Veliki.

Bjelinski hade lyckats draga de riktiga konsekvenserna af den Pusjkinska diktkonsten och genom Gogols präktiga uppslag i novellistiken anvisat riktningen för den moderna epiken; men denna vinst för den ryska poesien köptes dyrt på de ryska poeternas bekostnad, ty i ock med detsamma som hon blef nationelt demokratisk, förlorade hon det stöd, som honhittills haft från de styrandes sida, och måste med själfva folket dela den bittra lotten att utsättas för regeringens och kyrkans misstankar, hat, förföljelse och förtryck.

Från de första kapitlen erinra vi oss, hvilken gynnad plats i samhället de panegyriska hofpoeterna haft: Lomonosov blef professor och Derzjavin minister; Karamzin fick 60,000 rubel af kejsaren för sin romantiskt

kolorerade historia om Rysslands tsarer (utom att änkan fick en pension af 20,000 rubel); Pusjkin kreerades ju till »rikshistoriegraf» och kammarjunkare och hade i kejsarens privata penningeskrin sitt bästa stöd i den kroniska finansnöden; Gogol fick — liksom sin dramatiske föregångare Vonwizin — årligt diktargage, och den åldrige Zjukovski, som både föregått och öfverlefde den pusjkinska æran, öfverhopades med ynnestbevis i Vinterpalatset.

Huru annorlunda blef ej förhållandet med de demokratiska realisterna efter 1848! Turgenjev och Tolstoj hade, oberoende af sitt synnerligt framgångsrika författarskap, en ekonomisk ställning, som satte dem i stånd att bekymmerlöst ägna sig åt vitterheten; men för alla andra vardt arbetet med pennan en bitter kamp för den materiella tillvaron, hvarunder det stora flertalet, såsom t. ex. kusinerna Nikolai och Gljeb Uspenski, dukade under genom nöd, umbäranden och dryckenskap, under det att åtskilliga andra, såsom den eminent begåfvade Tjernysjevski eller den icke mindre talangfulle Herzen, lefvande begrofvos iSibiriens grufvor eller måste i utlandets exil söka sig utkomst i pressen. Och de ytterst få författare, hvilka genom ovanlig energi och produktivitet lyckades arbeta sig fram till en erkänd position, såsom t. ex. Nekrasov och Dostojevski, togo på ena eller andra sättet obotlig skada till kropp och själ af denna svåra pröfningstid. För Bjelinski själf hade hela lifvet ju varit en enda kedja af missräkningar och umbäranden.

Att den väckelse, som Bjelinski faktiskt åstadkommit, icke blef af djupare och mer fruktbärande art (frånsedt Turgenjevs, Dostojevskis och Tolstojs märkliga alstring), berodde ytterst på den ringa mottaglighet, som det ryska folket i dess helhet ännu hade för de verkligt moderna idéerna. Krimkriget bragte visserligen det konstlade systemet på fall, och en af dess indirekta hälsosamma följder var lifegenskapens upphäfvande. Men de välsignelserika verkningar, som man väntat sig af denna nödvändiga reform, uteblefvo eller stannade vid ytan. I grund och botten var allt sig likt i det heliga Ryssland; det förblef en obruten mark i censurens, kyrkotvångets, okunnighetens, avtokratiens och skrifvardömets andliga lifegenskap, och på den sangviniska optimismen följde allt för snart åter en period af litterär stagnation, apati och resignation.

En beaktansvärd omständighet är också det sista polska resningsförsöket på 60-talet, som för det konservativa nationalpartiet i Moskva vardt en ypperlig förevändning att såsom opatriotisk och landsförrädiskstämpla hvarje västerländsk kulturströmning och misskänna eller misstyda så ädla patrioter som dekabristerna, Bjelinski, Herzen, Tjernysjevski, Turgenjev m. fl. Och de män, som af ärlig öfvertygelse eller fridsam eftergifvenhet uppgått i en tsarisk patriotism, hafva antingen såsom Pusjkin måst umgälla med tärande disharmoni eller såsom Gogol och Dostojevski funnit den klena trösten i mystiska grubblerier om ryssarnes och slavernas lycksaliga framtid i tsarens och kyrkans nådiga hägn.

Det yttre tvång, som hvilat och allt fortfarande hvilar öfver den ryska publiciteten, har i förening med de ryska skaldernas brist på fysisk eller moralisk motståndskraft vållat, att den ryska kulturhistorien har att uppvisa ett större antal förskyllda och oförskyllda offer för lidande än något annat land, och en enda öfverblick af den ryska litteraturhistorien är nog att öfvertyga om de härjningar, som anställts bland de ryska författarnes leder.

Maxim Grek, hvilken på 1500-talet sökte reformera munklifvet, anklagades för kätteri och dömdes till fängelse; Krizjanitj deporterades 1661 till Sibirien för sina då ännu obegripliga och opopulära panslavistiska fredssträfvanden. Bonden Ivan Pososjkov, som i sina »Faderliga råd» till Peter den store yrkat på lifegenskapens upphäfvande, dog i Peter-Pavel-fästningen 1726, och Radistjev, en tjänsteman, som under Katarina II gjorde en socialsatirisk skildring af en resa mellan Petersburg och Moskva efter Sterne’s förebild,skickades till Sibirien och förgiftade sig sedan med alkohol.

Om »snillets förbannelse» i detta århundrades ryska litteraturhistoria bär hvarje kapitel i denna bok vittne. Rylejev dog på schavotten vid 31 års ålder, och hans skaldebroder furst Odojevski i landsförvisning vid 37 års ålder. (Vonwizin) Batjusjkov, Kozlov och Gogol blefvo vansinniga — Tjaadajev förklarades tokig. Pusjkin och Lermontov stupade i duell vid unga år efter ett stormigt lif; Gribojedov mördades vid 35 års ålder, och Jazykov, Polezjajev, Koltsov m. fl. gingo tidigt under genom utsväfningar. Allt detta innan det reaktionära skräckregementet efter 1848 på fullt allvar tog vid!

Men mot alla dessa nedslående skuggsidor har betraktaren ock att glädja sig åt allt det ljusa och förhoppningsfulla, som dessa skalder och deras likar gåfvo uttryck åt i sina dikter och som i det tysta ännu verkar i kulturens tjänst. Rysslands moderna historia pekar allt fortfarande framåt på reformernas och upplysningens väg; det rör sig ändå, och förr eller senare skall den ryske skalden kunna besjunga förverkligandet af den önskan, som Alexander Pusjkin uttalar i dikten till sina sibiriska ungdomsvänner:

»Då krossas eder träldoms värld; då brista bojor, murar falla; ut ropar friheten er alla, och bröderna er lämna svärd.»